

עמדות אישיות, לאומיות

וחברתיות של הנוער בישראל

מחקר הנוער הישראלי הרביעי של קרן פרידריך אברט

נובמבר 2016

נערך על ידי ד"ר רובי נתנזון ואיתמר גזלה

תוכן עניינים

1 פתח דבר

פרק 1: נתונים דמוגרפיים תקופתיים על בני הנוער והצעירים בישראל
ד"ר רובי נתנזון, איתמר גזלה ורון לייזר

3	נתונים כלליים
4	מגזר ודת
7	השכלה
10	מהשכלה לתעסוקה
13	הדרה ועוני
17	סיכום
18	ביבליוגרפיה

פרק 2: בני נוער וצעירים - מה הם חושבים על עצמם ועל המדינה? ממצאי סקר ד"ר מינה צמח

18

18	מטרת המחקר
19	מתודולוגיה
22	ממצאים
60	נספח: קשר עם מאפיינים סוציו-דמוגרפיים

פרק 3: ממצאי מחקר איכותני - עמדות אישיות לאומיות וחברתיות של בני נוער וצעירים מיכל שפירא

77

77	רקע ומטרות
77	מתודולוגיה ואוכלוסייה
78	עיקרי הממצאים במגזר היהודי
85	עיקרי הממצאים במגזר הערבי
89	סיכום ומסקנות

פרק 4: בני נוער וצעירים בישראל, אתמול והיום: השוואת מגמות דעת הקהל לאורך זמן ד"ר דליה שיינדלין

91

91	מבוא
92	1. מי הם בני הנוער והצעירים היום, בהשוואה לעבר?
95	2. מצב הרוח: ירידה באופטימיות אצל יהודים ועלייה אצל ערבים?
98	3. תחושת הביטחון: בירידה
99	4. אמון במוסדות המדינה
103	5. יחסים חברתיים בישראל
107	6. השואה

פרק 1: נתונים דמוגרפיים תקופתיים על בני הנוער בישראל

לוח 1: הכנסה ממוצעת וחציונית ברוטו (שח) לשכיר בגילאים 15-24, לפי ומין, 2014..... 15

פרק 2: בני נוער וצעירים - מה הם חושבים על עצמם ועל המדינה? ממצאי סקר

22..... לוח 1: מצב התעסוקה

23..... לוח 2: תמיכה כלכלית

24..... לוח 3: מיצוב אידיאולוגי

25..... לוח 4: רמת דתיות

26..... לוח 5: מטרות בחיים – שתי מטרות עיקריות

27..... לוח 6: מטרות בחיים, דירוג לפי סדר חשיבות

28..... לוח 7: תחושת שייכות

30..... לוח 8: רמת הביטחון הכלכלי

31..... לוח 9: רמת החשיפה האישית לאלימות

31..... לוח 10: איום על הביטחון האישי או של הקרובים

31..... לוח 11: רמת ביטחון כלכלית

33..... לוח 12: תפיסות לגבי הסיכויים למימוש המטרות

35..... לוח 13: רמת החשיבות המיוחסות למתן זכויות בסיסיות למיעוטים

36..... לוח 14: רמת החשיבות המיוחסות לחופש הבעת דעות

36..... לוח 15: עקרונות הדמוקרטיה מול צרכי ביטחון המדינה

37..... לוח 16: הפרופיל הערכי הרצוי למדינה

41..... לוח 17: ערכים אחרים – לוח מסכם

42..... לוח 18: פרופיל מדינת ישראל לפי ממדים הנוגעים לדמוקרטיה, לפי תפיסות המרואיינים

45..... לוח 19: אמון במוסדות השלטון

48..... לוח 20: אמון במוסדות השלטון, דירוג לפי הסדר

49..... לוח 21: הבעיות החשובות ביותר שהממשלה צריכה לטפל בהן

50..... לוח 22: המחלוקות המסכנות ביותר את החברה הישראלית

51..... לוח 23: הבעיות החשובות ביותר שהממשלה צריכה לטפל בהן, דירוג לפי הסדר

52..... לוח 24: המחלוקות המסכנות ביותר את החברה הישראלית, דירוג לפי הסדר

53..... לוח 25: אופטימיות מול פסימיות לגבי עתיד המדינה

54..... לוח 26: עמדות הנוגעות לדו-קיום יהודי-ערבי

56..... לוח 27: רמת העיסוק בשואה

57..... לוח 28: תפיסות לגבי גרמניה של היום

60..... לוח 29: תמיכה כלכלית מההורים

61..... לוח 30: מטרות בחיים

62..... לוח 31: תחושת שייכות

63..... לוח 32: תחושות ביטחון

66..... לוח 33: תפיסות לגבי הסיכויים למימוש המטרות

67..... לוח 34: חשיבות ערכים דמוקרטיים והעדפות בין צורכי הביטחון לדרישות הדמוקרטיה

69..... לוח 35: הערכות לקיום מאפיינים שונים של דמוקרטיה במדינת ישראל (סולם בן 3 דרגות)

70..... לוח 36: ממוצע אמון במוסדות שלטון (סולם בן 4 דרגות)

70..... לוח 37: תפיסות לגבי בעיות במדינה שדורשות טיפול והמחלוקות המאיימות על החברה הישראלית

72..... לוח 38: אופטימיות / פסימיות לגבי עתיד המדינה

73..... לוח 39: עמדות לגבי דו קיום יהודי-ערבי בישראל

74..... לוח 40: עניין בשואה

לוח 41: מדד מסכם של עמדות כלפי גרמניה (סולם מ-1, עמדות שליליות ביותר, עד 4, עמדות חיוביות ביותר)..... 76

פרק 1: נתונים דמוגרפיים תקופתיים על בני הנוער בישראל

- 3..... תרשים 1: אוכלוסיית ישראל ובני 15-24 בישראל (אלפים), 1955-2015
- 3..... תרשים 2: שיעור גילאי 15-24 מכלל האוכלוסייה, 1955-2015
- 4..... תרשים 3: שיעור גילאי 15-24 מכלל האוכלוסייה, מדינות ה-OECD, 2013
- 4..... תרשים 4: חלוקה גיאוגרפית של גילאי 15-24, לפי מחוזות, 2015
- 5..... תרשים 5: שיעור התלמידים בחטיבה העליונה, לפי זרם חינוך, 2000-2015
- 6..... תרשים 6: קצב הגידול השנתי לפי זרם חינוך, 2000-2015
- 6..... תרשים 7: גילאי 15-24 (אלפים), לפי לאום, 1955-2015
- 7..... תרשים 8: גילאי 15-24, לפי דת, שנים נבחרות
- 8..... תרשים 9: שיעור בני הנוער שצפויים לרכוש השכלה תיכונית (כ-% מכלל גילאי 15-24), 2014
- 8..... תרשים 10: שיעור בני הנוער שצפויים לרכוש השכלה תיכונית (כ-% מכלל גילאי 15-24), לפי מין, 2014
- 9..... תרשים 11: הביקוש לתחומי לימוד באוניברסיטאות ומכללות*, שנים נבחרות
- 10..... תרשים 12: שיעור הסטודנטים לתואר ראשון (כ-% מהאוכלוסייה בקבוצת הגיל), שנים נבחרות
- 11..... תרשים 13: שיעורי תעסוקה בקרב גילאי 15-19, לפי סטטוס במערכת החינוך, 2015
- 12..... תרשים 14: שיעור הבלתי מועסקים בגילאי 18-24, לפי שנות לימוד ומגזר, 2015
- 12..... תרשים 15: שיעורי אבטלה בקרב גילאי 20-24 שאינם במערכת החינוך, 2015
- 13..... תרשים 16: גילאי 15-19 שאינם במסגרת עבודה או לימודים, 2015
- 14..... תרשים 17: גילאי 20-24 שאינם במסגרת עבודה או לימודים, 2015
- 14..... תרשים 18: שיעור נשירה ממסגרות חינוכיות, לפי מגזר וכיתה, 2015
- 15..... תרשים 19: שיעור זכאות לבגרות, לפי מגזר, 2015
- 16..... תרשים 20: הכנסה ממוצעת ברוטו (ש) לשכיר בגילאים 15-24, לפי שנות לימוד ומין, 2014
- 16..... תרשים 21: הכנסה ממוצעת ברוטו (ש) לשכיר בגילאים 15-24, לפי מגזר ומין, 2014

פרק 2: בני נוער וצעירים - מה הם חושבים על עצמם ועל המדינה? ממצאי סקר

- 23..... תרשים 1: תמיכה כלכלית של ההורים, גילאי 21-24
- 26..... תרשים 2: מטרות בחיים – שתי מטרות עיקריות
- 28..... תרשים 3: תחושת שייכות
- 32..... תרשים 4: תחושת ביטחון – לוח מסכם, ממוצע בסולם בן 10 דרגות
- 37..... תרשים 5: עקרונות הדמוקרטיה מול צרכי ביטחון המדינה
- 41..... תרשים 6: ערכי הדמוקרטיה – סיכום
- 44..... תרשים 7: ממדים הנוגעים לדמוקרטיה הקיימים במידה המתאימה, לפי תפיסות המרואיינים
- 47..... תרשים 8: אמון במוסדות השלטון, אמון או אמון מלא
- 49..... תרשים 9: הבעיות החשובות ביותר שהממשלה צריכה לטפל בהן
- 50..... תרשים 10: המחלוקות המסכנות ביותר את החברה הישראלית
- 53..... תרשים 11: אופטימיות מול פסימיות לגבי עתיד המדינה
- 55..... תרשים 12: "יש לאסור על ערבים אזרחי ישראל להיבחר לכנסת", בקרב יהודים
- 58..... תרשים 13: "גרמניה היום היא בין המדינות הידידותיות לישראל", בקרב יהודים
- תרשים 14: "גרמניה של היום איננה שונה מגרמניה של העבר, ושוב יכול לקום בה משטר נאצי", בקרב יהודים
- 59..... תרשים 15: "השמדת יהודים בשואה נתמכה, למעשה, על ידי רוב העם הגרמני ולא רק על ידי המנהיגות הנאצית", בקרב יהודים
- 59..... תרשים 16: "השמדת יהודים בשואה נתמכה, למעשה, על ידי רוב העם הגרמני ולא רק על ידי המנהיגות הנאצית", בקרב יהודים

פרק 4: בני נוער וצעירים בישראל, אתמול והיום: השוואת מגמות דעת הקהל לאורך זמן

- 93..... תרשים 1: הגדרה עצמית של רמת דתיות בקרב יהודים, 1998, 2004 ו-2016
- 94..... תרשים 2: הגדרה עצמית של אידיאולוגיה פוליטית, 2004 ו-2016
- 97..... תרשים 3: אופטימיות באשר לסיכוייהם להגשים את שאיפותיהם בישראל, 1998-2016
- 99..... תרשים 4: אמון במערכת המשפט בקרב יהודים, 1998-2016
- 100..... תרשים 5: אמון בצה"ל בקרב יהודים, 1998-2016
- 102..... תרשים 6: אמון במשטרה בקרב ערבים, 1998-2016
- 104..... תרשים 7: שוויון מלא של זכויות פוליטיות "חשוב מאוד", 1998-2016
- 106..... תרשים 8: המחלוקת המסכנת ביותר את החברה הישראלית בקרב יהודים, 2004-2016
- 107..... תרשים 9: עמדות כלפי ערבים בקרב יהודים, 2004-2016
- 108... תרשים 10: "רוב העם הגרמני תמך בשואה ולא רק המנהיגות" (% המסכימים), 1998-2016

פתח דבר

המחקר המשותף של מרכז מאקרו לכלכלה מדינית וקרן פרידריך אברט בישראל בשנת 2016 הוא הרביעי מתוך סדרה של מחקרים שנערכים אחת לשש שנים, החל משנת 1998. מטרת המחקרים האלו הן לנסות ולהציג את העמדות האישיות, הלאומיות והחברתיות של הנוער בישראל וכיצד הן משתנות לאורך השנים.

ההיבט של מעקב לאורך זמן הקיים במחקר זה, החל בשנת 1998, עבור בשנים 2004 ו-2010 וכלה בשנת 2016, מציע נקודת מבט ייחודית על האופן שבו כל דור צעיר שונה מקודמיו ועל המגמות שהשתנו לאורך זמן.

מן המחקר שנערך בשנת 1998 עלה כי הנוער הישראלי מגלה סימני שאפתנות, אינדיבידואליזם, ויחס חשדני כלפי מוסדות מרכזיים בתהליך קבלת החלטות. מנגד, ניתן היה למצוא ממצאים מעודדים דוגמת התקרבות עמדות הנוער הלא-יהודי לחברה הישראלית. ממצאי הסקר חיזקו את הדעה הרווחת כי יש צורך לצייד את הנוער בכלים בתחום החינוך, במיוחד לדמוקרטיה ושותפות בתהליך קבלת החלטות, על מנת להתמודד עם סוגיות קשות העומדות על הפרק בעתיד הקרוב. יחד עם זאת, אחת מן התובנות המרכזיות שעלו מהמחקר היא שייתכן כי כדי לפתור את בעיית הניכור ההולכת ומתפתחת, יש לשים דגש על שינויים במבנה המשטר דווקא.

השינויים העיקריים בתשובותיהם של הנוער היהודי והערבי במחקר של שנת 2004, באו, ככל הנראה, בעקבות התמורות המהותיות שחלו בישראל מסוף שנת 2000: פרוץ האינתיפאדה והמשבר הכלכלי. שינויים אלו באו לידי ביטוי בירידה של ערך הדמוקרטיה בקרב הנוער היהודי ועלייה קלה בקרב הנוער הערבי, בירידת האמון של הנוער הערבי במוסדות המדינה, בעיקר האמון במשטרה ובצבא. כמו כן הסקר ביטא את עוצמת הקונפליקט בין יהודים וערבים אזרחי ישראל – רוב היהודים הסכימו שיש לאסור על ערביי ישראל לבחור לכנסת והקונפליקט בין שני הלאומים נתפס כמסוכן ביותר למדינת ישראל. שינויים מסוכנים נוספים שנמצאו הם העלייה בשיעור הנוער אשר תומך במרי אזרחי אלים ובשיעור בני הנוער המאמינים כי ייתכן רצח נוסף של ראש ממשלה בישראל. הירידה בערך הדמוקרטיה יחד עם האירועים הפוליטיים הרלוונטיים לאותה התקופה העלו שוב את סוגיית ההתנגדות האלימה לפינוי ישובים וסוגיית היתכנות רצח פוליטי נוסף של ראש ממשלה בישראל.

הממצאים מן המחקר שנערך בשנת 2010 מלמדים כי לנוכח מציאות החיים המורכבת ועתירת הסתירות, פיתחו בני נוער והצעירים בישראל מעין דפוס יסוד של "גם וגם", שאינו מביא לידי פירוק הסתירות בתפיסת המציאות של הצעירים, כי אם משלבן בעמדותיהם האישיות. באופן בסיסי, הם אמנם היו בעד שלום עם הפלסטינים, אך רבים מהם דחו פשרות בתהליך השלום והעדיפו את המשך המצב הקיים. הם ראו בדמוקרטיה ערך יסוד חשוב, אך כמחציתם היו מעדיפים שלעבריים ישראלים לא תהיה זכות להיות מיוצגים בכנסת. מצבה המורכב של מדינתם לא עורר בהם פחד או אפתיה כלליים, ובכל הקשור לציפיותיהם לגבי עתידם ואושרם האישי – זוגיות, משפחה ומקצוע – ניכרו עמדות חיוביות ברורות.

מאז אותה תקופה ועד היום, מדינת ישראל חוותה אירועים מרכזיים שבהכרח השפיעו על הדור הצעיר היום ועל מרקם החיים שמלווה אותם. מן המחקר הנוכחי של שנת 2016 עולה כי הטיפול ביוקר המחייב ובפערים החברתיים המתרחבים בישראל עומד בראש סדר העדיפויות של בני

הנוער והצעירים בישראל, כאשר איום הטרור נתפס ביניהם כאיום משני. סיבה אפשרית לכך היא שלמעלה מ-60% מהצעירים בגילאי 21-24 בישראל נתמכים משמעותית כאשר קרוב לרבע נתמכים על ידי הוריהם באופן מלא.

חלה ירידה תלולה ברמת האופטימיות לגבי העתיד של המדינה בקרב בני נוער וצעירים יהודים. הרעיון שישראל צריכה לחיות בשלום עם שכנותיה דוהה גם כן מהתודעה היהודית. בשנת 1998, 78% מהיהודים ציינו שזה "מאוד" חשוב. כיום רק 52% מהיהודים מציינים זאת, דבר המשקף ירידה מתמדת משנה לשנה.

האמון במוסדות הציבור והשלטון, בפרט במערכת המשפט, בתקשורת ובמוסדות הדת והרבנות, ירד בצורה משמעותית ביחס לסקרים קודמים. מבחינת הביטחון האישי (חשיפה לאלימות, איום ביטחוני, ביטחון כלכלי וביטחון באופן כללי), התחושה המסכמת, הן של בני הנוער והן של הצעירים היא של ביטחון, אך לא גבוה.

הקיטוב החברתי העמוק שמורגש בישראל בשנים האחרונות, בייחוד ביחסים שבין יהודים לערבים אזרחי ישראל, מתבטא ביתר שאת במחקר הנוכחי. הסקר הנוכחי מצביע על ירידה מתמשכת בחלקם של יהודים שחושבים שוויון פוליטי מלא הוא מאוד חשוב, מ-50% בשנת 1998 ל-35% כיום. עם זאת, ישנם גם נתונים מעודדים בהקשר זה. מחקרי הנוער האחרונים בדקו באופן קבוע האם בני נוער וצעירים יהודים ישראלים היו מוכנים למנוע מאזרחים ערבים זכויות אזרח, כגון הזכות להיבחר לפרלמנט הישראלי. בשנת 2004, יותר ממחצית הנשאלים היהודים תמכו בעמדה זו ואילו בסקר הנוכחי ירד שוב ל-39% במצטבר בקרב יהודים.

פרויקט המחקר משלב בין מחקר כמותי ומחקר איכותני. **המחקר האיכותני** בוצע בצורה של ארבע קבוצות מיקוד בקרב מגזרים ספציפיים של אוכלוסיית בני הנוער והצעירים. הממצאים והתובנות שעלו מקבוצות המיקוד סייעו רבות הן לגיבוש הסופי של שאלון הסקר והן לפרשנות שניתנה לאחריו. המחקר הכמותי נחלק לשלושה חלקים: **החלק הראשון** כלל איסוף, עיבוד וניתוח נתונים דמוגרפיים תקופתיים על בני הנוער והצעירים בישראל מתוך מגוון מקורות רשמיים, ישראלים ובינלאומיים. **החלק השני** כלל עריכת סקר מקיף על ידי "מדגם ייעוץ ומחקר" בקרב מדגם של 1,264 איש (מקבוצת הגיל 15-18 הוצא מדגם בן 631 מרואיינים – 486 יהודים ו-145 ערבים, מקבוצת הגיל 21-24 הוצא מדגם בן 633 מרואיינים – 470 יהודים ו-163 ערבים). ניתוח תוצאות הסקר כלל: מיון השאלות לפרקים לפי הנושא הנחקר, שקלול קובץ הנתונים לתיקון הטיות דגימה, בניית מדדים ובדיקת הקשר בין הממצאים למאפיינים סוציו דמוגרפיים של בני הנוער והצעירים. **החלק השלישי** עסק בנושאים מהותיים שהיו במעקב לאורך זמן. במילים אחרות, ניתוח של תוצאות שאלות המעקב מן הסקר הנוכחי בהשוואה לאלה של שלושת הסקרים שקדמו לו (1998, 2004 ו-2010). במסגרת ניתוח זה נעשה מיפוי של בני הנוער והצעירים בישראל וכיצד הוא השתנה ביחס לעבר מבחינת תכונות דמוגרפיות בסיסיות ואוריינטציה פוליטית. כמו כן, הוצגו הנתונים העולים מתוך סדרות הזמן, תוך מתן הקשר חברתי והיסטורי כדי להסביר שינויים סטטיסטיים – או לחלופין, ממצאים עקביים.

לאורך ספר זה, השימוש במונח "בני נוער" מתייחס לגילאי 15-18 והשימוש במונח "צעירים" מתייחס לגילאי 21-24.

פרק 1: נתונים דמוגרפיים תקופתיים על בני הנוער והצעירים בישראל

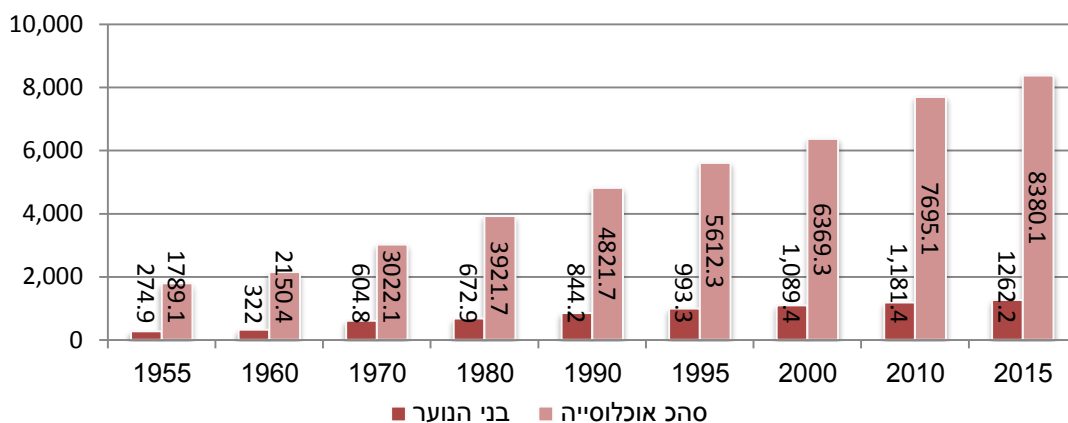
ד"ר רובי נתנזון, איתמר גולה ורון לייזר

בפרק זה יוצגו נתונים סטטיסטיים בנוגע לאוכלוסיית בני הנוער והצעירים בישראל בין הגילאים 15-24, כבסיס וכרקע לסקר. הנתונים שיוצגו ינסו לאפיין את הנוער בישראל בהקשר דמוגרפי, ובנושאי מגזר ודת, השכלה, תעסוקה, עוני והדרה; תוך השוואה בינלאומית למדינות ה-OECD.

נתונים כלליים

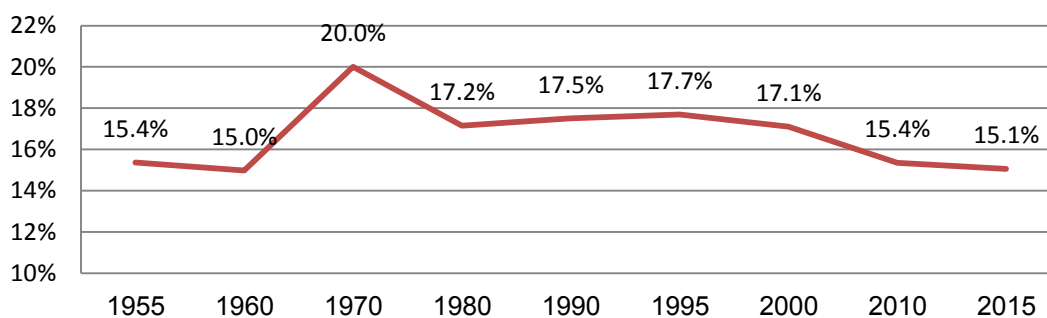
בשנת 2015 חיו בישראל כ-1.26 מיליון בני נוער בגילאי 15 עד 24. שיעור בני הנוער מכלל האוכלוסייה הלך וירד מ-20% בשנות ה-70 ל-17.2% בתחילת שנות ה-80, ובשנת 2015 היווה כ-15%. ההפרש בשיעור בני הנוער בין התקופות הוא תוצר של השוני בין הרכב אוכלוסיית מדינת ישראל בעת הקמתה לבין הרכב האוכלוסייה כיום. חלק גדול מאזרחי המדינה בשנים הראשונות להקמתה היו מהגרים, ולפיכך שיעור הילדים ובני העשרה היה נמוך יותר. שיעור זה הלך ועלה עד שהגיע לשיא בתחילת שנות ה-70. בשנות ה-80 ירד שיעור בני הנוער והצעירים ל-17.5%, ומאז הוא הולך ויורד בקצב איטי.

תרשים 1: אוכלוסיית ישראל ובני 15-24 בישראל (אלפים), 1955-2015

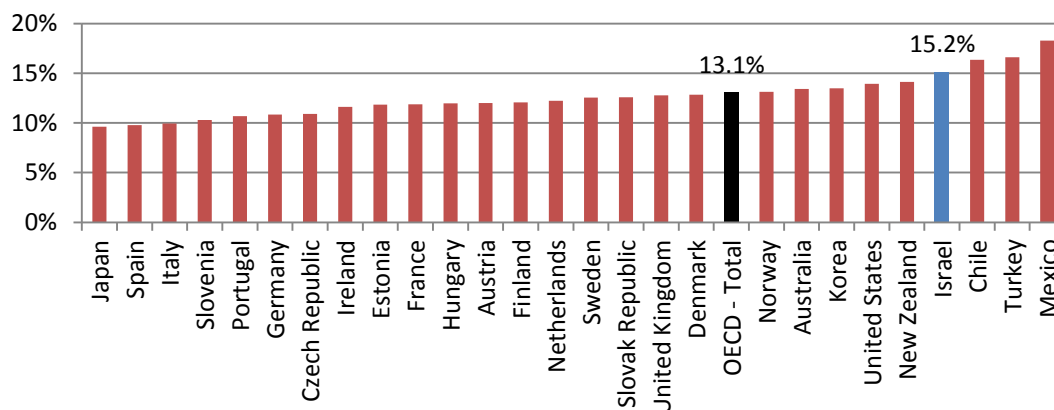
מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2016, לוח 2.5

תרשים 2: שיעור גילאי 15-24 מכלל האוכלוסייה, 1955-2015

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2016, לוח 2.5
 יחד עם זאת שיעור בני הנוער בישראל הוא מהגבוהים במדינות ה-OECD, רביעי רק למקסיקו,
 טורקיה וצ'ילה וגבוה מממוצע ה-OECD ב-2.1 נקודות אחוז.

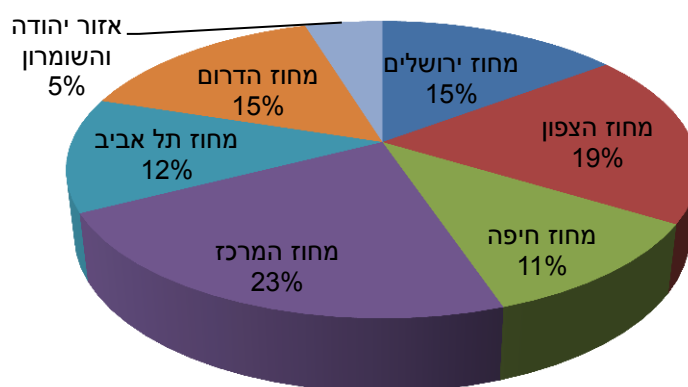
תרשים 3: שיעור גילאי 15-24 מכלל האוכלוסייה, מדינות ה-OECD, 2013

מקור: OECD Stat

בשנת 2015, כ-286,200 בני נוער התגוררו במחוז המרכז (23%), כ-238,400 במחוז הצפון (19%), כ-193,900 במחוז הדרום (15%), כ-186,500 במחוז ירושלים (15%), כ-156,500 במחוז תל אביב (12%), כ-140,600 במחוז חיפה (11%) וכ-59,900 בני נוער התגוררו באזור יהודה ושומרון (5%).

תרשים 4: חלוקה גיאוגרפית של גילאי 15-24, לפי מחוזות, 2015

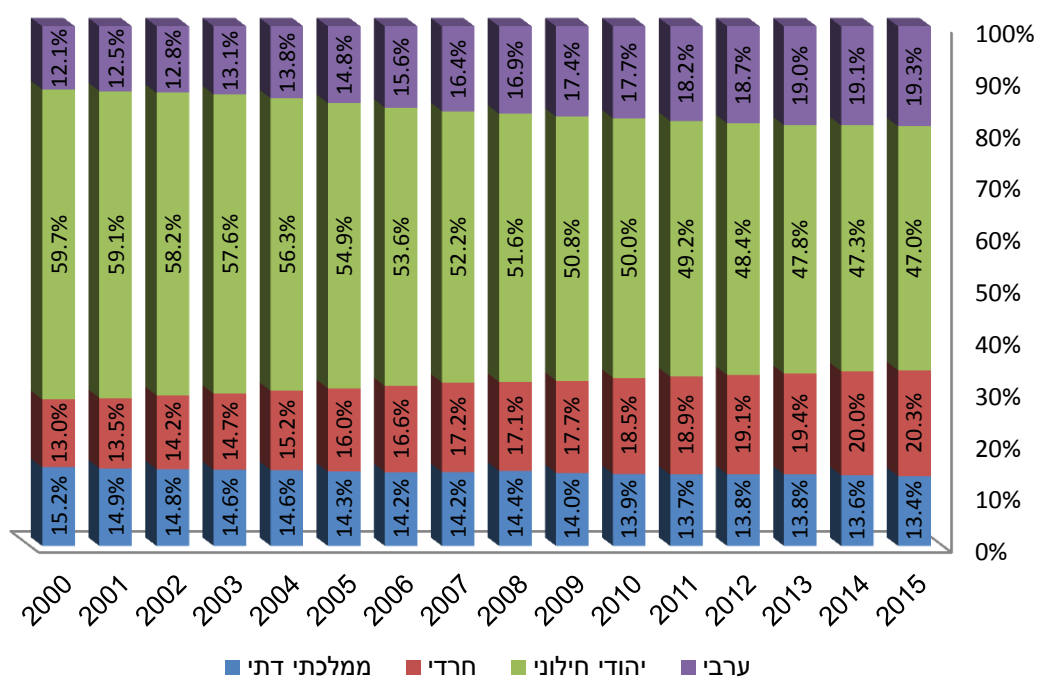
מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2016, לוח 2.19

מגזר ודת

ניתן לאפיין את בני הנוער בישראל כמו את כלל האוכלוסייה לפי ארבעה מגזרים: יהודי חילוני (ממלכתי), ממלכתי-דתי, חרדי וערבי. לכל מגזר מאפיינים תרבותיים שונים, וערכים ייחודיים. קיימים גם מאפיינים משותפים בין המגזרים, כגון חגים משותפים במגזרים היהודיים לעומת הערביים.

שיעור כל מגזר מכלל אוכלוסיית התלמידים בישראל השתנה לאורך השנים. שיעור התלמידים בחטיבה העליונה במגזר הערבי גדל מ-12% בשנת 2000 ל-19% בשנת 2015. שיעור התלמידים החרדים עלה מ-13% בשנת 2000 ל-20% בשנת 2015. לעומת זאת מגמות הצטמצמות ניכרות במגזר הממלכתי-דתי והחילוני. בשנת 2000 עמד שיעורם של התלמידים בזרם החינוך הממלכתי-דתי על כ-15% ובשנת 2015 מגזר זה היווה רק 13% מכלל אוכלוסיית התלמידים. מגמה חזקה אף יותר ניכרת במגזר היהודי חילוני. בשנת 2000 היוותה קבוצת התלמידים היהודים-חילוניים כ-60% ובשנת 2015 היא ירדה ל-47% בלבד. יחד עם זאת נותר המגזר היהודי חילוני, החלק הארי מכלל התלמידים בחטיבה העליונה.

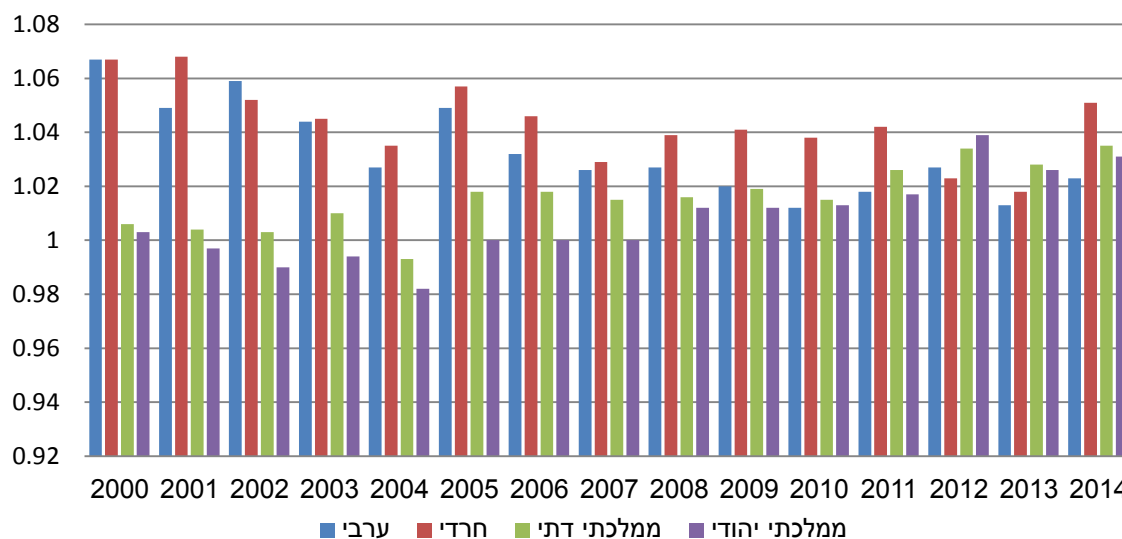
תרשים 5: שיעור התלמידים בחטיבה העליונה, לפי זרם חינוך, 2000-2015

מקור: משרד החינוך

קיים שוני בין המגזרים בהשתנות קצב הגידול השנתי לפי זרמים בחינוך. בשנת 2000 היה קצב הגידול של הזרם הערבי והחרדי גבוה; 1.067. בתחילת 2015 עמד קצב גידול הזרם הערבי על 1.023 והחרדי על 1.051. שיעור הפריון החרדי גבוה מאוד, ואולם בשנים האחרונות ניכרת ירידה משמעותית בפריון קבוצה זו. הסיבות לכך שהחברה החרדית עוברת שינוי חברתי, תרבותי וכלכלי. אחד הגורמים שהאיצו שינוי זה היה הקיצוץ בקצבאות הילדים, שהוביל לכניסה של נשים וגברים חרדים למעגל העבודה (מלאך; רבהון, 2008). הירידה המשמעותית בקצב הגידול השנתי בקרב האוכלוסייה הערבית קשורה בתהליך מודרניזציה כללי שעברה החברה הערבית, כמו גם קיצוץ בקצבאות ילדים החל משנת 2002 (מלאך; רבהון, 2008). לעומת זאת קצב הגידול של הזרמים החילוני והדתי ממלכתי עלה במקצת, מ-1.003 ו-1.006 בשנת 2000 ל-1.031 ו-1.035 בשנת 2015, בהתאמה.

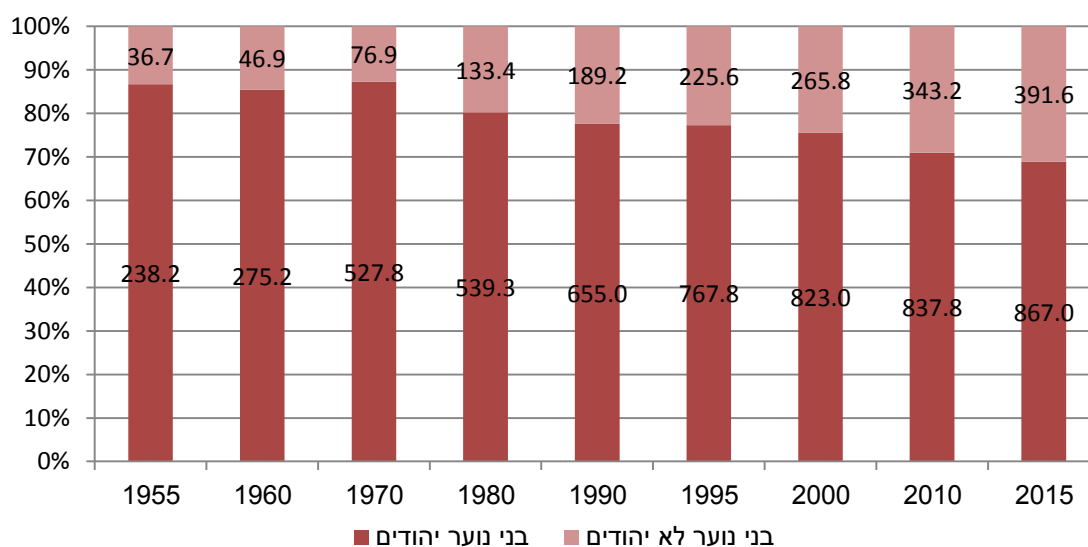
תרשים 6: קצב הגידול השנתי לפי זרם חינוך, 2000–2015

מקור: מרכז טאוב

חלוקה נוספת של הנוער יכולה להיעשות לפי לאום, ובפרט לפי בני נוער יהודים ולא יהודים, מכיוון שקיימים מאפיינים תרבותיים כחגים, וכך ערכים ותפיסות שונות בין קבוצות אלו. בשנת 1955 עמד מספרם של היהודים בני 15-24 על כ-238,200, המהווים 86.6% מקבוצת אוכלוסייה זו, ו-10.3% מכלל האוכלוסייה היהודית. שיעור זה הצטמצם ובשנת 2015 עמד על 68.9%, כ-867,000 בני נוער יהודים. שיעור בני הנוער שאינם יהודים היווה 13.4% בשנת 1955, כ-36,700. שיעור זה עלה, ובשנת 2015 היווה 31.1%, כ-391,600 בני נוער וצעירים שאינם יהודים. מספרם של בני הנוער והצעירים הערבים בישראל הוא כ-350,400 בשנת 2015, כ-4.2% מכלל האוכלוסייה. ניכר ששיעור הצעירים היהודים פוחת ביחס לאלו שאינם יהודים.

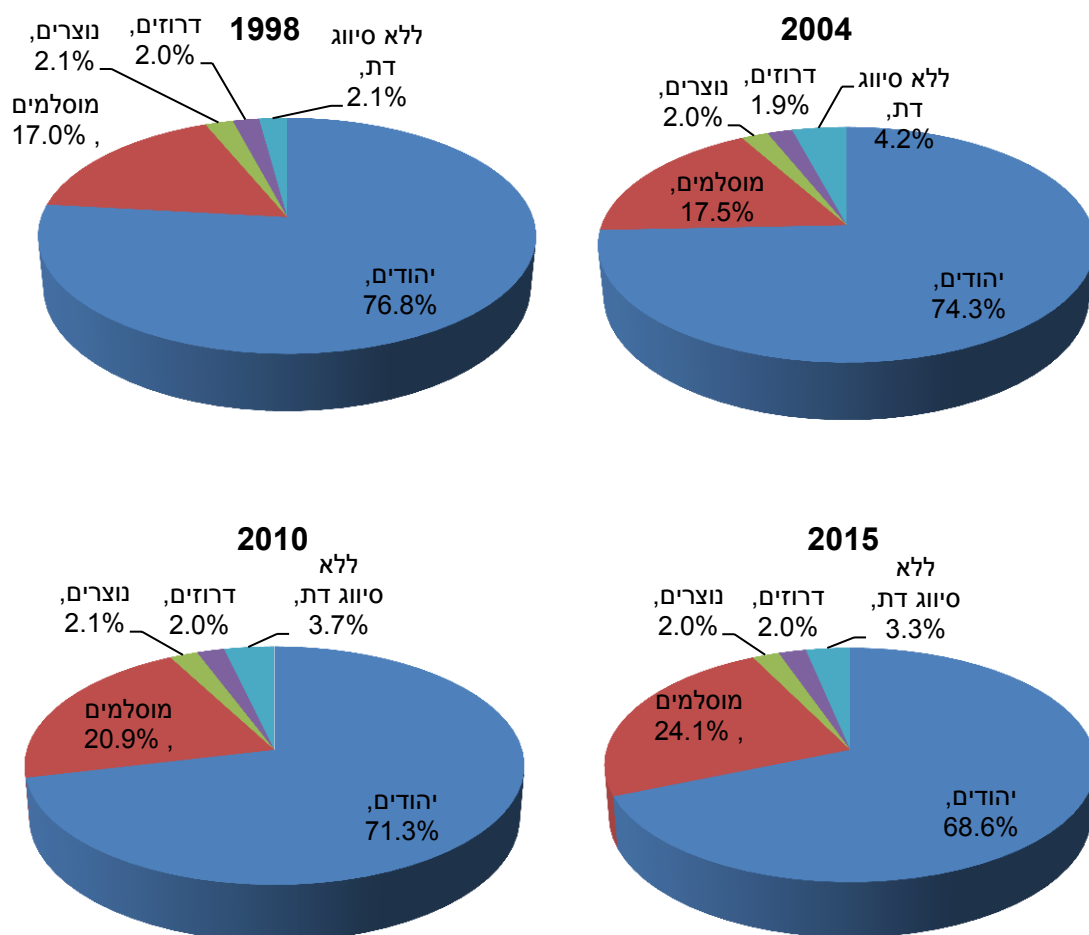
תרשים 7: גילאי 15-24 (אלפים), לפי לאום, 1955–2015

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2016, לוח 2.5

שיעור הנוער והצעירים (15-24) המזוהים עם הדת המוסלמית ביחס לכלל אוכלוסיית הנוער עלה מ-17% בשנת 1998 ל-24% בשנת 2015. שיעור הדרוזים נותר ללא שינוי ניכר. שיעור הנוצרים נותר גם הוא יציב במשך השנים. שיעור הנוער היהודי ירד מ-76.8% בשנת 1998 ל-68.7% בשנת 2015. נתונים אלו תואמים לנתוני שיעורי הילודה בקרב האוכלוסיות.

תרשים 8: גילאי 15-24, לפי דת, שנים נבחרות

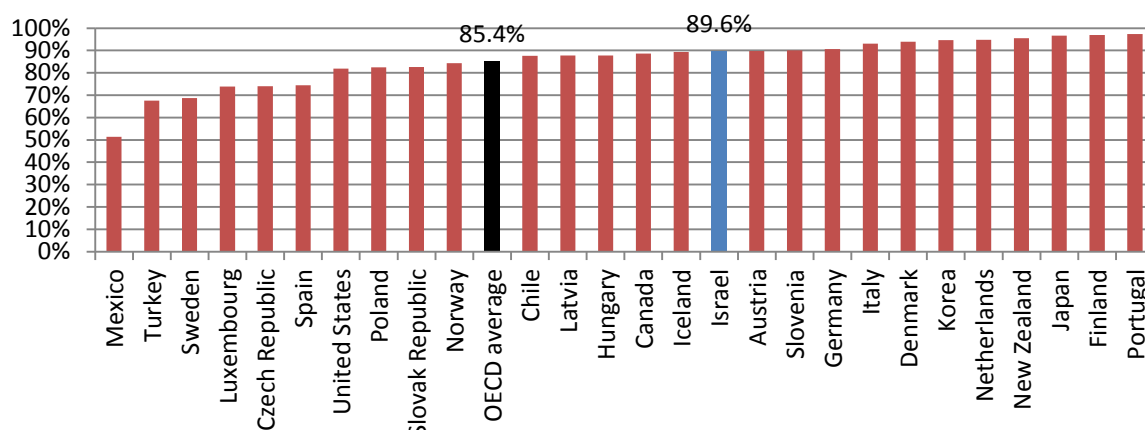

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל

השכלה

שיעור בני הנוער בישראל הצפויים לרכוש השכלה תיכונית במהלך חייהם גבוה מממוצע מדינות ה-OECD ונאמד ב-89.6% מכלל הנוער בגילאים הללו. ממוצע ה-OECD עומד על 85.4%.

תרשים 9: שיעור בני הנוער שצפויים לרכוש השכלה תיכונית (כ- % מכלל גילאי 15-24), 2014

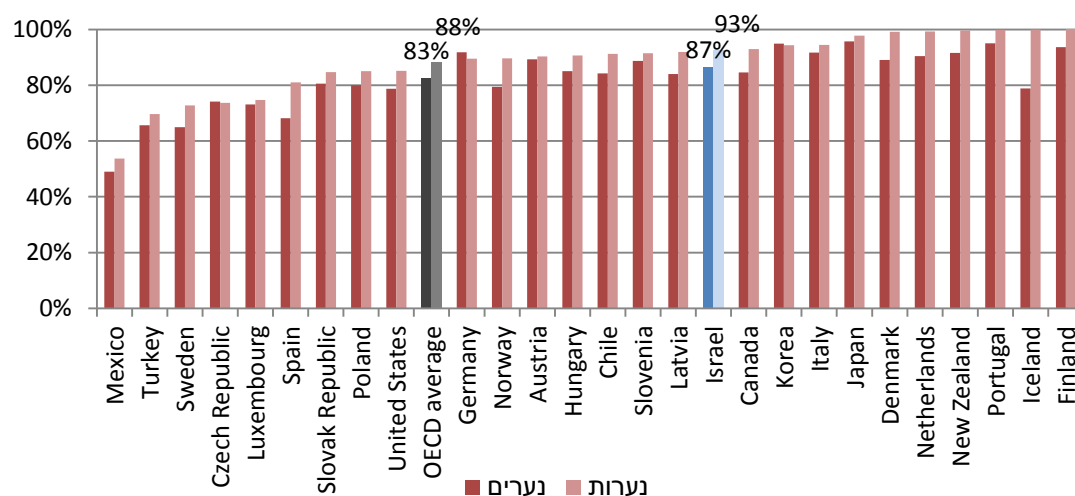

מקור: OECD Stat

שיעור הנערות שצפויות לרכוש השכלה תיכונית גבוה במעט משיעור הנערים בגילאים 15-24; 92.8% לעומת 86.7%, גבוה מממוצע ה-OECD ב-4.5 ו-4.2 נקודות אחוז, בהתאמה.

תרשים 10: שיעור בני הנוער שצפויים לרכוש השכלה תיכונית (כ- % מכלל גילאי 15-24), לפי

מין, 2014

מקור: OECD Stat

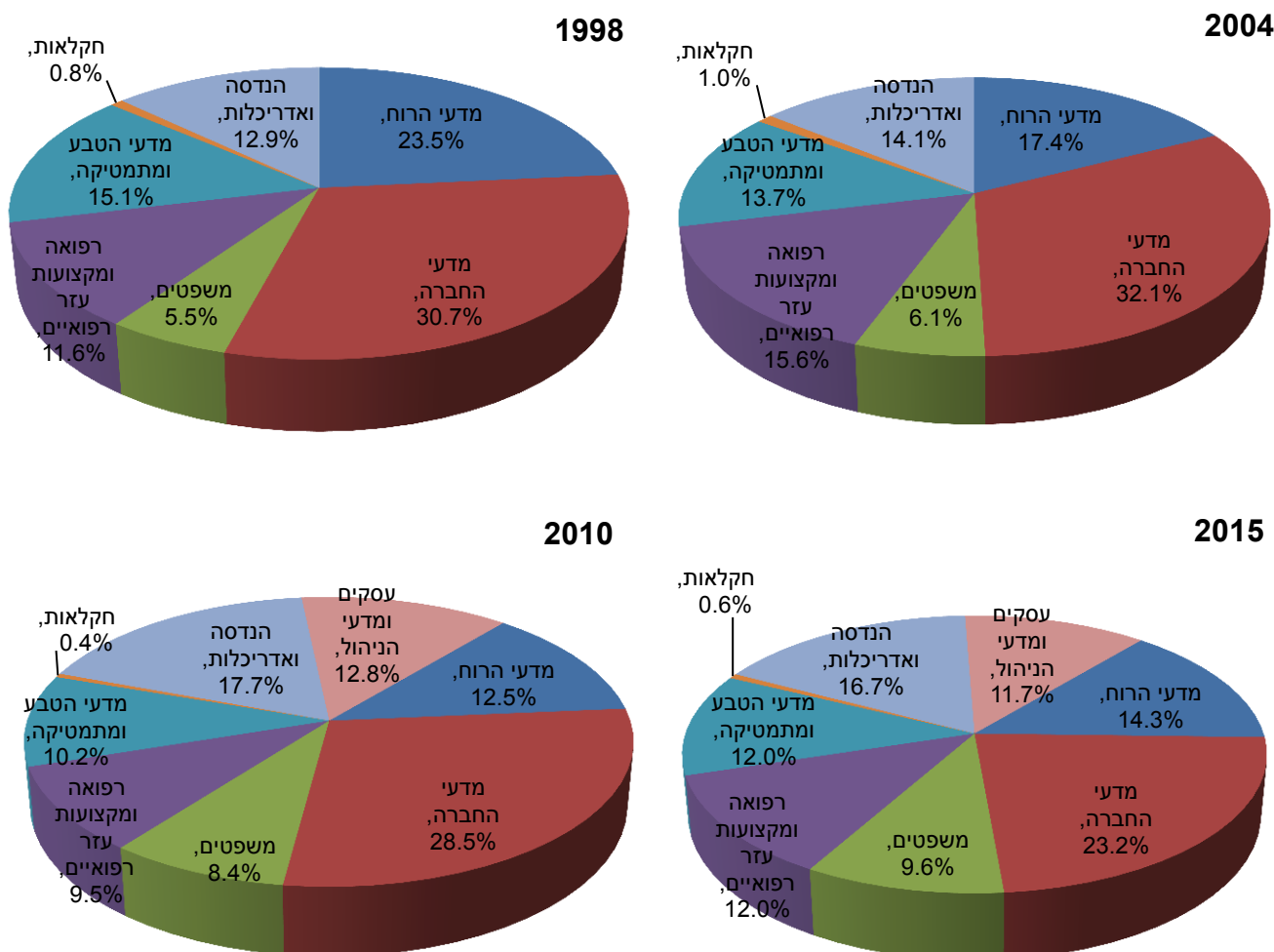
שיעור ההשתתפות של צעירים בגילאי 20-24 במערכת החינוך בישראל הוא הנמוך ביותר בהשוואה למדינות ה-OECD. בישראל שיעור ההשתתפות במערכת החינוך של הגילאים הנידונים נאמד על 28.1% לעומת 44.8% בממוצע במדינות ה-OECD. הסיבה לכך קשורה לחובת השירות הצבאי בישראל.

הביקוש לתחומי הלימוד שונים השתנה לאורך השנים בישראל. בשנת 1998 קיוו כ-23.5% מהמועמדים להתקבל לתואר במדעי הרוח, לעומת 14.3% בשנת 2014. שיעור המבקשים ללמוד מדעי החברה ירד מ-30.7% בשנת 1998 ל-23.2% בשנת 2015, אולם חלק מן הירידה ניתן להסביר

בכך שבשנת 2010 נוספה עוד קטגוריה של "עסקים ומדעי הניהול" שתחומים רבים ממנה היו משויכים בעבר למדעי החברה. שיעור המבקשים ללמוד משפטים עלה מ-5.5% בשנת 1990 ל-9.6% בשנת 2015. שיעור המבקשים ללמוד הנדסה ואדריכלות עלה מ-12.9% ל-16.7%. שיעור המבקשים ללמוד מדעי הטבע ומתמטיקה ירד מ-15.1% ל-12.0%. שיעור המבקשים ללמוד חקלאות ירד מ-0.8% ל-0.6%. יחסית יציב. שיעור המבקשים ללמוד רפואה ומקצועות עזר רפואיים היה תנודתי; בשנת 1998 היווה 11.6%, בשנת 2004 – 15.6%, בשנת 2010 ירד ל-9.5% ועלה ל-12% בשנת 2015.

בין השנים 2010 ל-2015, בתחומים רבים התמתנה המגמה. כך, בניגוד למגמה, חלה עלייה בשיעור המבקשים ללמוד מדעי הרוח, מדעי הטבע ומתמטיקה וחקלאות ובמקביל חלה ירידה בשיעור המבקשים ללמוד הנדסה ואדריכלות. יש לציין, כי חלק מן השונות בנתונים ניתנת להסביר בכך שהנתונים מהשנים 1998 ו-2004 מתייחסים לאוניברסיטאות בלבד.

תרשים 11: הביקוש לתחומי לימוד באוניברסיטאות ומכללות*, שנים נבחרות

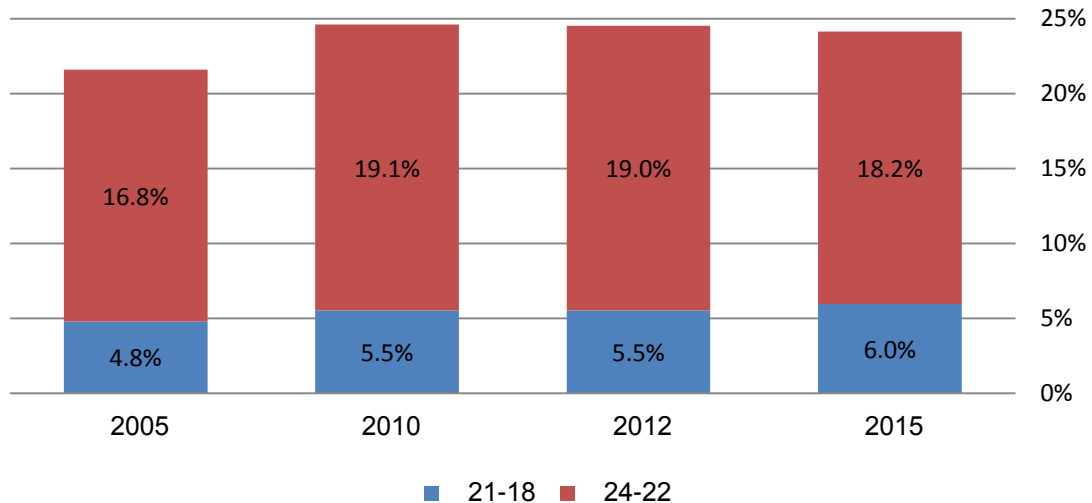

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל

* השנים 1998 ו-2004 מתייחסות לאוניברסיטאות בלבד

שיעור הסטודנטים לתואר ראשון בקרב צעירים עלה מ-21.6% בשנת 2005 ל-24.2% בשנת 2015. מכיוון שרוב הצעירים ממלאים את חובת השירות הצבאי, אחוזי הזכאות בגילאים 22-24 הם למעלה מפי שלוש מאלו שבגילאים 18-21 בשנת 2014.

תרשים 12: שיעור הסטודנטים לתואר ראשון (כ-% מהאוכלוסיה בקבוצת הגיל), שנים נבחרות

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2016, לוח 8.53

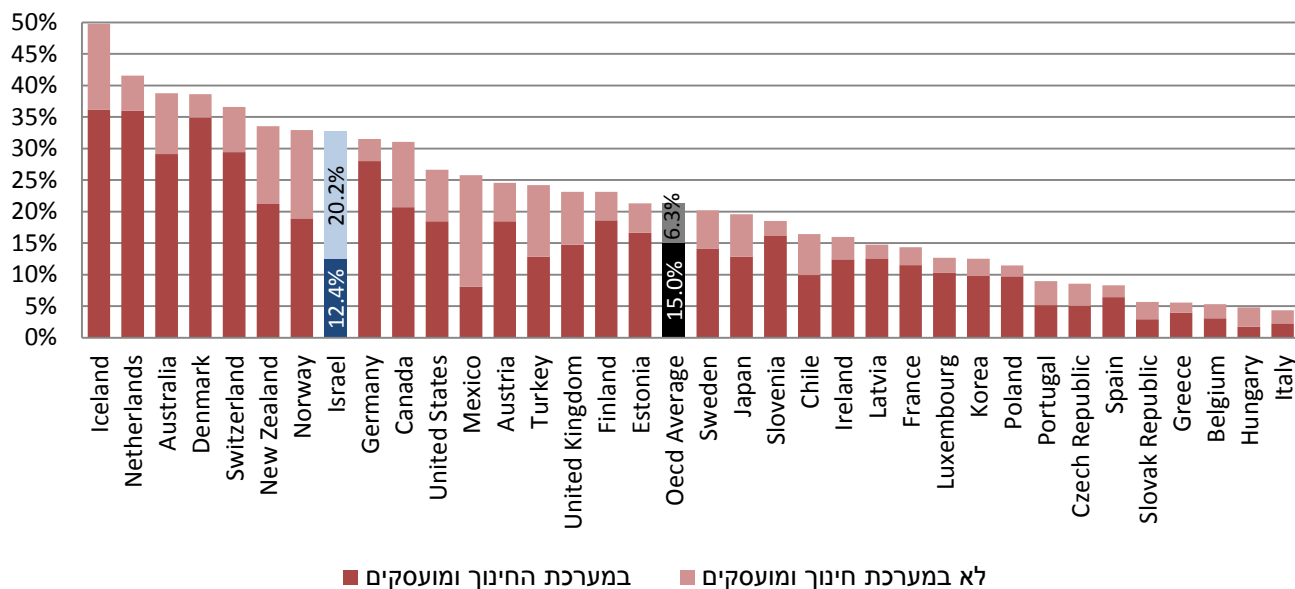
מהשכלה לתעסוקה

בשנת 2014 שיעורי בני הנוער המועסקים היה הגבוה ביותר מאז שנת 2000, ונאמד בכ-8.8%, לעומת 7.2%. 58% מבני הנוער עובדים עד 4 שעות בשבוע, 25% עובדים בין 4-8 שעות שבועיות ו-33% עובדים בין 8-20 שעות שבועיות. 40% מבני הנוער בגילאים 16-18 דיווחו כי לימודיהם נפגעו בשל עבודתם (המועצה הלאומית לשלום הילד, 2015).

שיעורי התעסוקה של נוער בישראל בגילאים 15-19 גבוהים ביחס למדינות ה-OECD. בישראל מועסקים 32.6% מבני הנוער ביחס ל-21.3% בממוצע ב-OECD. שיעור הנוער המועסק שאינו לומד במערכת החינוך גבוה גם כן ביחס למדינות ה-OECD, 20.2% לעומת 6.3% בממוצע במדינות ה-OECD. לעומת זאת, שיעור התעסוקה של נוער שלומד במערכת החינוך נמוך ביחס למדינות ה-OECD; 12.4% לעומת 15%. הסיבה לנתונים אלו יכולה להיות נעוצה בשירות הצבאי החובה, אליו מתגייסים בני נוער בין בגילאי 18-19 הנמנים כמועסקים שאינם במערכת החינוך.

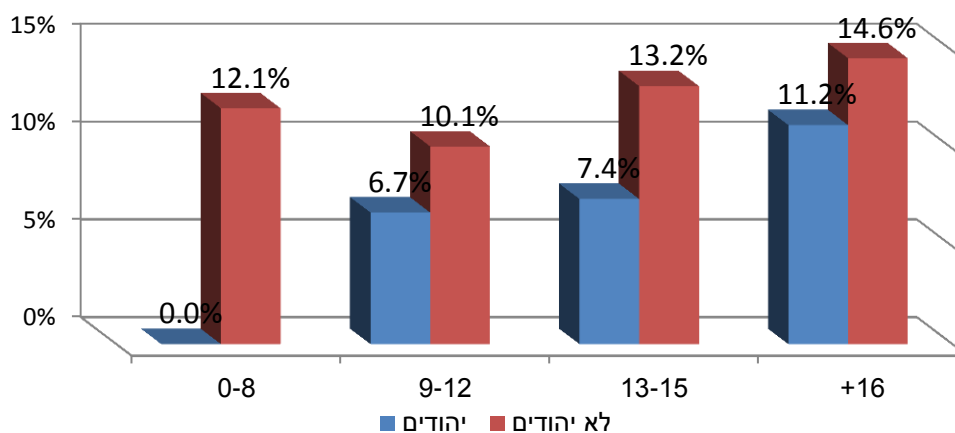
תרשים 13: שיעורי תעסוקה בקרב גילאי 15-19, לפי סטטוס במערכת החינוך, 2015

מקור: OECD Stat

שיעורי האבטלה בגילאים 18-24 עולים ככל שעולה מספר שנות הלימוד (מלבד שיעור האבטלה במגזר הלא יהודי עם 0-8 שנות לימוד. אולם יש לציין כי מספרם נמוך מאוד, כ-690 אנשים בלבד). בשנת 2015, 21,800 יהודים בגילאים 18-24 היו בעלי השכלה של 9-12 שנים שאינם מועסקים, והם מהווים 6.7% מהאוכלוסייה היהודית בכוח העבודה בגילאים הנידונים ובאותה רמת השכלה. לעומת זאת, 8,600 לא יהודים בגילאים הנידונים ובעלי אותה רמת השכלה שאינם מועסקים, המהווים 10.1% מהאוכלוסייה הלא יהודית בכוח העבודה בגילאים הנידונים ובאותה רמת השכלה. ישנם כ-7,700 יהודים בעלי 13-15 שנות לימוד שאינם מועסקים המהווים 7.4% מהאוכלוסייה היהודית בכוח העבודה בגילאים הנידונים ובאותה רמת השכלה, וכ-3,000 בלתי מועסקים שאינם יהודים המהווים כ-13.2% מהאוכלוסייה הלא יהודית בכוח העבודה בגילאים הנידונים ובאותה רמת השכלה. ישנם כ-2,000 יהודים בעלי 16 שנות לימוד ומעלה שאינם מועסקים המהווים 11.2% מהאוכלוסייה היהודית בכוח העבודה בגילאים הנידונים ובאותה רמת השכלה, וכ-1,300 בלתי מועסקים שאינם יהודים המהווים כ-14.6% מהאוכלוסייה הלא יהודית בכוח העבודה בגילאים הנידונים ובאותה רמת השכלה. הנתונים מצביעים על שיעורי אבטלה גבוהים יותר בקרב האוכלוסייה שאינה יהודית בכל קבוצות שנות הלימוד.

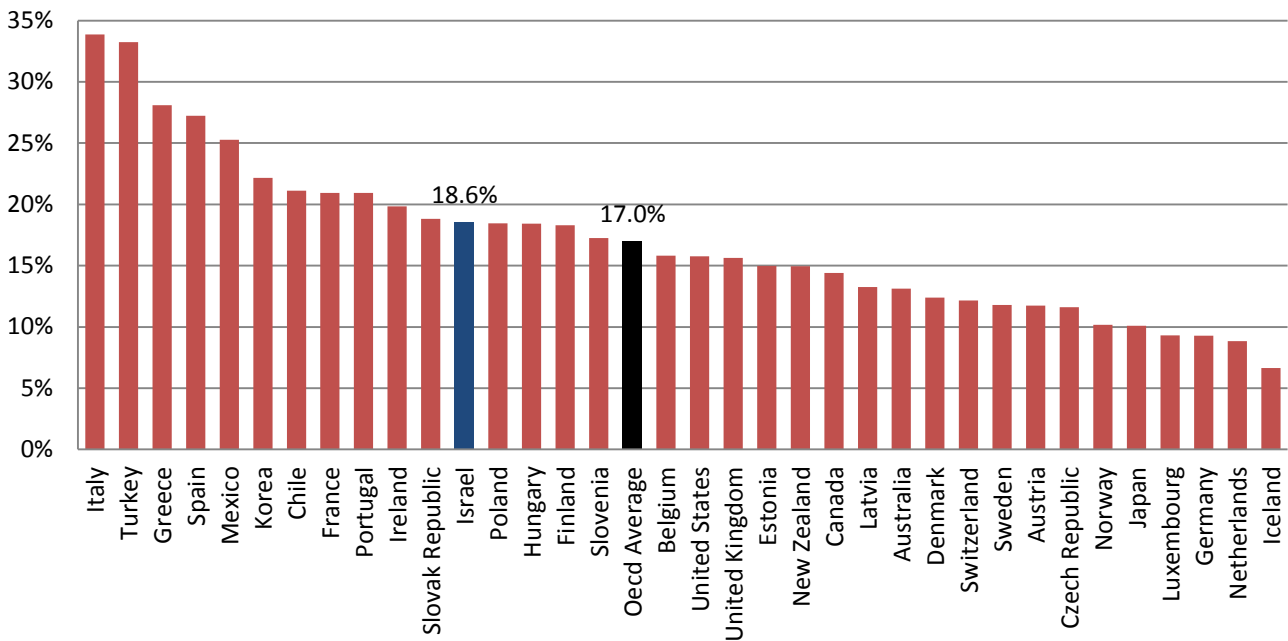
תרשים 14: שיעור הבלתי מועסקים בגילאי 18-24, לפי שנות לימוד ומגזר, 2015

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2016, לוח 8.73

שיעורי האבטלה של צעירים בישראל שאינם במערכת החינוך מעט גבוה ביחס לשיעור המקביל בממוצע ה-OECD; 18.6% לעומת 17%. יש לציין כי משרתים בצבא בתקופת שירות החובה נמנים כמועסקים במשק כמקובל במדינות בעלות סוג שירות דומה. כמו כן, יש לציין כי שיעורי האבטלה הכלליים בישראל נמוכים ביותר ביחס למדינות ה-OECD. אחת הסיבות לכך שלמרות שיעור האבטלה הכללי הנמוך, שיעור האבטלה בקרב גילאי 20-24 גבוה, יכולה להיות הכניסה המאוחרת של חיילים משוחררים לשוק העבודה בשל מילוי חובת השירות הצבאי.

תרשים 15: שיעורי אבטלה בקרב גילאי 20-24 שאינם במערכת החינוך, 2015

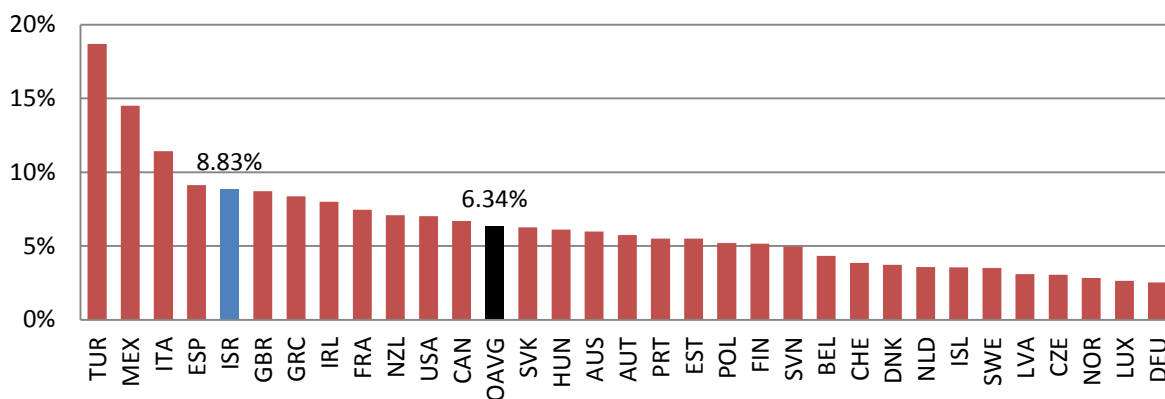

מקור : OECD Stat

הדרה ועוני

נוער וצעירים שאינם במסגרת תעסוקתית הכשרתית או לימודית (NEET) הם בעלי סיכון גבוה יותר להיות מודרים חברתית, בעלי הכנסה נמוכה, מתחת לקו העוני, וחסרי כישורים לשפר את מצבם החברתי-כלכלי. בישראל שיעור הנוער מחוסר המסגרת בגילאים 15-19 הוא מהגבוהים במדינות ה-OECD, ומהווה 8.83%. הממוצע במדינות ה-OECD עומד על 6.34%.

תרשים 16: גילאי 15-19 שאינם במסגרת עבודה או לימודים, 2015

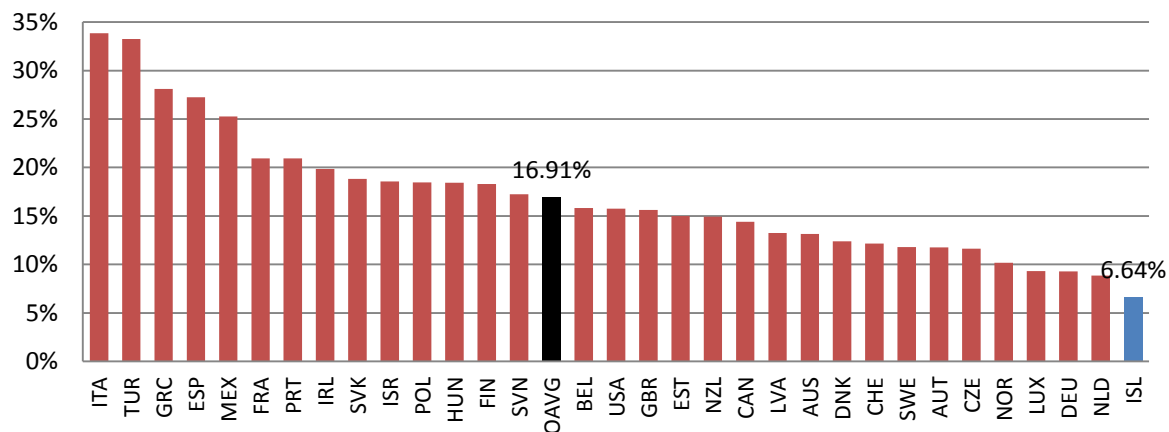

מקור : OECD Stat

לעומת זאת, שיעור הצעירים (20-24) שאינם במסגרת הכשרה, לימודים או תעסוקה, הוא הנמוך ביותר מבין מדינות ה-OECD. הסיבה העיקרית לכך היא חובת השירות הצבאי בישראל. שירות צבאי חובה קיים במדינות OECD נוספות כגון פינלנד ושווייץ, אולם השירות בישראל אורך בין

שנתיים לשלוש, כלומר ארוך יותר בהשוואה לשירות מקביל במדינות OECD אחרות (Education at a glance 2016, OECD indicators). בנוסף השירות הצבאי בישראל מיועד לגברים ונשים כאחד, דבר שלא בהכרח מאפיין מדינות בעלות שירות צבאי חובה ב-OECD.

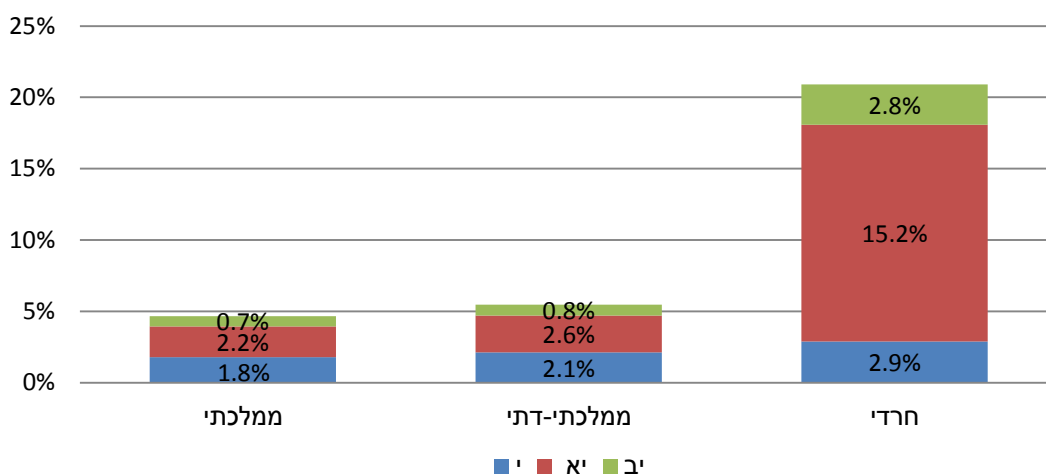
תרשים 17: גילאי 20-24 שאינם במסגרת עבודה או לימודים, 2015

מקור: OECD Stat

שיעורי הנשירה ממערכת החינוך שונים בין מגזרים בקרב האוכלוסייה היהודית, ונפרסים על פני גילאים שונים. נכון לשנת 2015, במגזר החרדי קיימת הנשירה המשמעותית ביותר, שהגיע ל-20.9%, לעומת שיעור כולל של 5.5% נשירה באוכלוסייה הממלכתית-דתית, וכ-4.7% נשירה בקרב האוכלוסייה הממלכתית-חילונית. שיעור הנשירה המשמעותי ביותר מתרחש בכיתה י"א בכל אחד מהמגזרים. במגזר החרדי שיעורי הנשירה בכיתה י"א מהווים 15.2%. שיעורי נשירה גבוהים מעידים על אי קבלת תעודת בגרות וקושי עתידי להשתלב בתעסוקה או בהשכלה גבוהה.

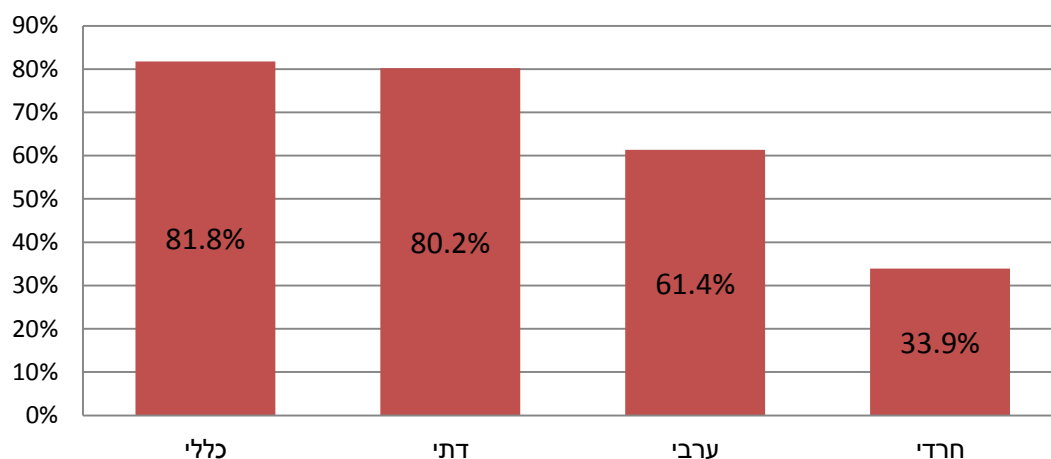
תרשים 18: שיעור נשירה ממסגרות חינוכיות, לפי מגזר וכיתה, 2015

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל, לוח 8.35

קיים הבדל משמעותי בין המגזרים החילוני והדתי למגזרים הערבי והחרדי בשיעור הזכאים לבגרות. כ-80% מהנוער הדתי והחילוני תחת זרם החינוך הכללי או הממלכתי זכאים לבגרות, לעומת 62.4% מהנוער הערבי ורק 32.5% המנוער החרדי. אי זכאות לתעודת בגרות מתואמת עם היעדר הכישרים הנדרשים כדי להתקבל לשוק העבודה או ההכשלה הגבוהה.

תרשים 19: שיעור זכאות לבגרות, לפי מגזר, 2015

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל, לוח 8.27

בגיל העבודה שיעור הסיכון לעוני הוא הגבוה ביותר בגילאים 18-24 בכל מדינות אירופה וכן בישראל. בישראל, כ-30% מהנפשות בקבוצת הגיל 18-24 הם בסיכון לעוני (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "דו"ח פני החברה").

בהשוואה בינלאומית של תחולת העוני בקרב נפשות בגילאי 18-25, ישראל מדורגת במקום השישי מבין מדינות ה-OECD עם תחולת עוני של 18.2%, לעומת 13.7% בממוצע במדינות ה-OECD (המוסד לביטוח לאומי, דוח שנתי 2015).

בגילאים 15-24 ההכנסה הממוצעת ברוטו לשכיר עומדת על 2,906 ₪ לחודש וההכנסה החציונית על 2,311 ₪ לחודש. השכר הממוצע של גברים בגילאים אלו עומד על 3,072 ₪ והשכר החציוני על 2,232 ₪ ולאשה. בשנת 2014 ההכנסה הכספית החודשית הממוצעת לשכיר בישראל נאמדת בכ-8,465 ₪, ובכ-5,917 ₪ הכנסה חציונית. הכנסה נמוכה בגילאים אלו מצריכה תמיכה כלכלית, ואינה מאפשרת עצמאות כלכלית מלאה.

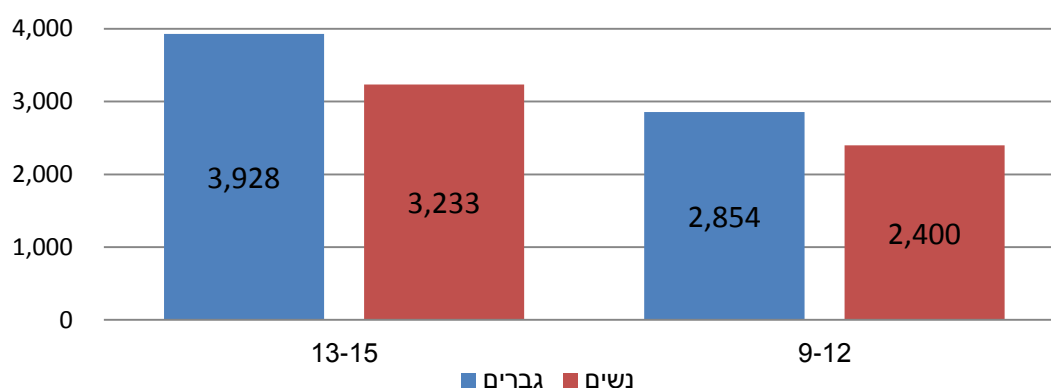
לוח 1: הכנסה ממוצעת וחציונית ברוטו (₪) לשכיר בגילאים 15-24, לפי ומין, 2014

הכנסה ממוצעת ברוטו (₪ לחודש)	הכנסה ממוצעת ברוטו (₪ לחודש)	
2,906	2,311	סך כולל
3,072	2,232	גבר
2,731	2,374	אישה

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר הכנסות 2014

ההכנסה הממוצעת ברוטו של צעירים ונוער (גילאי 15-24) נאמדת בכ-2,400 ₪ לאישה ובכ-2,854 ₪ לגבר בעלי רמת השכלה של 9-12 שנות לימוד. עבור 13-15 שנות לימוד השכר הממוצע עולה במעט ל-3,233 ₪ לאישה ו-3,928 ₪ לגבר. לפי קו העוני, המחושב לפי מספר נפשות תקניות במשפחה, בשנת 2014 יחיד שהכנסתו נמוכה מ-3,077 ₪ מוגדר על ידי המדינה כעני. מתחת ל-4,923 ₪ יוגדרו בני זוג כעניים, ועבור 3 נפשות הסכום הוא 6,522 ₪ (המוסד לביטוח לאומי, 2015).

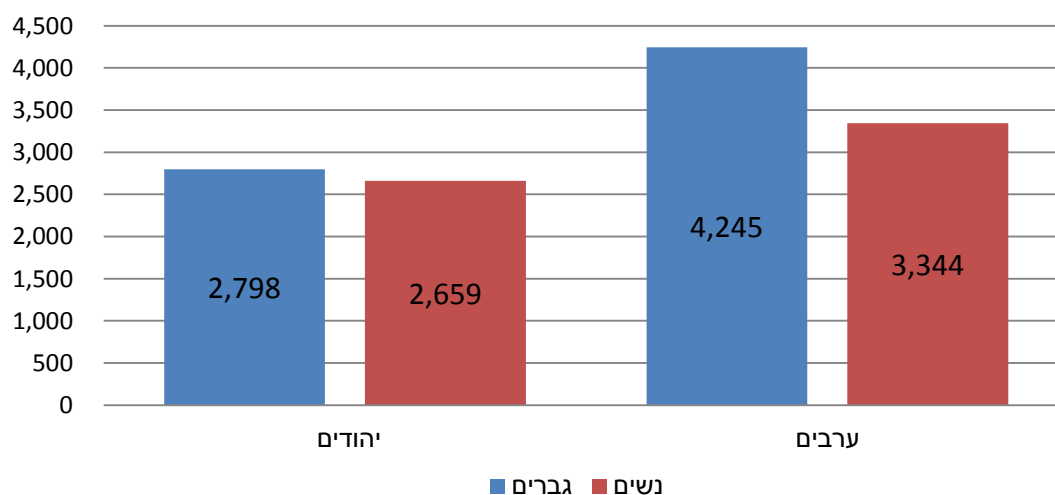
תרשים 20: הכנסה ממוצעת ברוטו (₪) לשכיר בגילאים 15-24, לפי שנות לימוד ומין, 2014

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2016, לוח 8.74

לגבר יהודי בגיל 15-24 ההכנסה הממוצעת ברוטו לשכיר עומדת על 2,798 ₪ ולאישה יהודייה 2,659 ₪. עבור גבר ערבי בגילאים אלו ההכנסה היא 4,245 ₪ ולאישה ערביה 3,344 ₪.

תרשים 21: הכנסה ממוצעת ברוטו (₪) לשכיר בגילאים 15-24, לפי מגזר ומין, 2014

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2016, לוח 8.74

סיכום

הנוער בישראל מהווה אחוז הולך ופוחת מהאוכלוסייה הכללית, ובשנת 2015 מהווה כ-15% מכלל האוכלוסייה. למרות הירידה בשיעור הנוער מכלל האוכלוסייה, בהשוואה בינלאומית אחוז הנוער מכלל האוכלוסייה הוא מהגבוהים בעולם המערבי. שיעורי הנוער הערבי והחרדי מכלל אוכלוסיית הנוער גדלו, לצד ירידה בשיעורי הנוער היהודי והדתי ממלכתי. בשנת 2015 שיעור התלמידים הערבים בחטיבה העליונה נאמד בכ-19%, שיעור התלמידים החרדים בכ-20%, שיעור התלמידים הלומדים במסגרת ממלכתית-דתית נאמד בכ-13% ושיעור התלמידים הלומדים במסגרת ממלכתית-חילונית בכ-47%. שיעור הנוער היהודי מצטמצם ביחס לשיעור הנוער הכללי. בשנת 2015 שיעור הנוער היהודי נאמד בכ-68.9%, לעומת כ-77.6% ו-88.6% בשנים 1990 ו-1955, בהתאמה. רוב הצעירים מתגוררים במחוזות הגדולים, המרכז, ירושלים הדרום וחיפה.

שיעור בני הנוער בישראל הצפויים לרכוש השכלה תיכונית במהלך חייהם גבוה מממוצע מדינות ה-OECD ונאמד ב-89.6% מכלל הנוער בגילאים הללו, לעומת ממוצע ה-OECD שעומד על 85.4%. לעומת זאת, שיעור ההשתתפות של צעירים (20-24) במערכת החינוך בישראל הוא הנמוך ביותר בהשוואה בינלאומית, ונאמד כ-28.1%, בהתאמה לחובת השירות הצבאי בישראל בגילאים הנידונים. בשנת 2014 העדיפו יותר צעירים ללמוד הנדסה ואדריכלות, ופחות צעירים מעוניינים ללמוד מדעי הרוח ומשפטים ביחס לשנת 1990. שיעור הזכאים לתואר ראשון בגילאים 18-24 נאמד בשנת 2014 על 24.3%.

שיעור הנוער המועסק היה בשנת 2014 הגבוה ביותר מאז שנת 2000. השתלבות של נוער בתעסוקה עשויה לגרום לפגיעה בהישגים הלימודיים. גם בהשוואה בינלאומית ניכר ששיעורי התעסוקה של נוער בגילאים 15-19 גבוהים ביחס למדינות ה-OECD ונאמדים כ-32.6% מבני הנוער. בגילאים 18-24, קיים שיעור לא מועסקים גדול יותר עבור 13-15 שנות לימוד, כאשר שיעור אי התעסוקה של אוכלוסייה יהודית נמוך משיעור אי התעסוקה של מי שאינו יהודי. שיעורי האבטלה של צעירים בישראל בשנת 2015 גבוהים במעט מהממוצע ב-OECD. נתון זה הוא מפתיע, מכיוון ששיעור האבטלה בישראל הוא נמוך מאוד בהשוואה בינלאומית.

בישראל קיים שיעור גבוה של נוער שאינו במסגרת עבודה או לימודים, הנאמד בכ-8.82%, לעומת ממוצע ה-OECD הנאמד בכ-6.34%. נוער ללא מסגרת יתקשה להשתלב בשוק העבודה, ועשוי להתדרדר לשולי החברה. שיעור הצעירים בגילאים 19-24 שאינם במסגרת הוא הנמוך ביותר ב-OECD הודות למסגרת השירות הצבאי החובה, הנפרש על פני שנים רבות בטווח גילאים זה. שיעור הנשירה הגבוה ביותר מקרב הזרמים באוכלוסייה היהודית נצפה בקרב החרדים ונאמד כ-15.2% בשנת 2015. כ-81% מהנוער הדתי והחילוני תחת זרם החינוך הכללי או הממלכתי זכאים לבגרות, לעומת 61.4% מהנוער הערבי ורק 33.9% המנוער החרדי. שיעור גבוה של נשירה, כמו גם שיעור נמוך של זכאות לבגרות, יוביל לקשיים בהשתלבות בשוק העבודה ובקבלה להשכלה גבוהה. ההכנסה של נוער וצעירים נמוכה ביחס להכנסה הממוצעת והחציונית על פי נתוני 2014. הכנסה נמוכה זו לא מאפשרת עצמאות כלכלית בגילאים הנידונים.

ביבליוגרפיה

1. מלאך, גלעד; רבהון, עוזי, (2008). מגמות דמוגרפיות בישראל. מרכז מצילה למחשבה ציונית, יהודית, ליברלית והומניסטית,

<http://www.metzilah.org.il/webfiles/fck/file/Demo%20Book%20final.pdf>

2. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2016). מאגר הנתונים המרכזי. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ירושלים.

<http://www.cbs.gov.il/ts>

3. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (1985-2016). שנתון סטטיסטי לישראל. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ירושלים.

4. בליך, חיים; בלס, נחום (2016). דמוגרפיה במערכת החינוך: שינויים ומעברים בין זרמי חינוך. מרכז טאוב, לחקר המדיניות החברתית בישראל, ירושלים.

http://taubcenter.org.il/wp-content/files_mf/transfersineducationheb.pdf

5. משרד החינוך, מינהל תקשוב ומערכות מידע (2016). במבט רחב, מספרים על החינוך.

<http://ic.education.gov.il/mabatrachav/HomePage.htm>

6. המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון (2015). ממדי העוני והפערים החברתיים, דוח שנתי. המוסד לביטוח לאומי, ירושלים.

https://www.btl.gov.il/Publications/oni_report/Documents/oni2014.pdf

7. המועצה הלאומית לשלום הילד (2015). לקט נתונים מתוך השנתון "ילדים בישראל- 2015". המועצה הלאומית לשלום הילד, ירושלים.

<http://www.children.org.il/Files/File/SHNATON/Leket2015.pdf>

. OECD Stat. 8

<https://stat.oecd.org>

פרק 2: בני נוער וצעירים - מה הם חושבים על עצמם ועל המדינה? ממצאי סקר ד"ר מינה צמח

מטרת המחקר

הסקר הנוכחי הוא הרביעי בסדרת סקרי מעקב על עמדות ותפיסות של בני נוער (גילאי 15-18) וצעירים (גילאי 21-24) ישראלים. שלוש הסקרים הקודמים נערכו בשנים 1998, 2004 ו-2010. הסקר הנוכחי בדק את הנושאים הבאים, חלקם נבדקו בסקרים הקודמים וחלקם נוגעים לרוח הזמן:

א. זהות אישית ותחושת שייכות

- מצב תעסוקה ועצמאות כלכלית
- מיצוב פוליטי וקירבה לדת
- מטרות אישיות

• תפיסות המרואיינים לגבי עתידם האישי (יצליחו או לא יצליחו להגשים את מטרותיהם האישיות)

• תחושת שייכות ומעורבות בחברה הישראלית

• תחושת ביטחון אישי

ב. תפיסות ועמדות לגבי החברה הישראלית

• מאפיינים הרצויים למדינת ישראל

• אמון במוסדות השלטון

• הערכות שונות על מדינת ישראל (בנושאים הקשורים לדמוקרטיה)

• תפיסות לגבי איומים על מדינת ישראל

ג. עמדות לגבי דו-קיום ישראלי-ערבי

ד. עמדות בנושא הסכסוך הישראלי-פלסטיני

ה. עמדות כלפי גרמניה

• תפיסות לגבי יחסה של גרמניה ליהודים וליהדות בכלל ולישראל בפרט.

• רמת העיסוק בשואה.

מתודולוגיה

א. אוכלוסיית המחקר והמדגם

אוכלוסיית המחקר כללה את הקבוצות הבאות, שהיו אוכלוסיות יעד גם בסקרי המעקב הקודמים, בני נוער בגילאי 15-18 (שיכנוו להלן "בני נוער") ובוגרים צעירים בגילאי 21-24 (שיכנוו להלן "צעירים")¹.

מקבוצת הגיל 15-18 הוצא מדגם בן 631 מרואיינים – 486 יהודים ו-145 ערבים, מקבוצת הגיל 21-24 הוצא מדגם בן 633 מרואיינים – 470 יהודים ו-163 ערבים. המדגמים הוצאו בשיטת השכבות; במגזר היהודי השכבות הוגדרו על פי המשתנים הבאים: מגדר, אזור מגורים, רמת דתיות. במגזר הערבי השכבות הוגדרו על פי דת ואזור מגורים.

ב. איסוף הנתונים

¹ בשל השרות בצבא לא נכללו באוכלוסיית המחקר קבוצות הגיל שבין 18 (מעל גיל זה) לבין 21 (מתחת לגיל זה).

במגזר היהודי נערכו הראיונות בשתי קבוצות הגיל באמצעות האינטרנט. במגזר הערבי היה שימוש בשיטות שונות לפי קבוצות הגיל: בני הנוער רואיינו פנים אל פנים, צעירים ראינו באמצעות הטלפון.

ג. מועד עריכת הסקר

הראיונות נערכו בסוף חודש אוגוסט ותחילת חודש ספטמבר בשנת 2016.

ד. ניתוח הנתונים

1. מיון השאלות לפרקים לפי הנושא הנחקר:

לאחר קבלת התשובות, שאלות הסקר מוינו לפרקים ולתתי פרקים. החלוקה נעשתה לפי שתי אמות מידה: האחת א-פרויורית – תוקף פנים, כלומר הערכה של אלו שאלות עונות על אותו נושא ומתייחסות לאותו עולם תוכן. אמת המידה השנייה שלפיה מוינו השאלות הייתה אמפירית – ניתוח גורמים על מנת לאתר את השאלות שיש להן גורם משותף המצביע על כך שהן שייכות לאותו עולם תוכן. ראוי לציין כי הייתה הלימה בין החלוקה לפי שתי אמות המידה הנ"ל.

2. שקלול קובץ הנתונים לתיקון הטיות דגימה:

קובץ הנתונים למגזר היהודי שוקלל לפי משתנה הקרבה לדת; קובץ הנתונים למגזר הערבי שוקלל לפי משתנה הדת. בחיבור הנתונים לכלל המדגם ניתן לכל מגזר משקל כמשקלו באוכלוסייה.

3. בניית מדדים:

ממצאי ניתוח הגורמים שימשו בסיס לצורך בניית המדדים. מדד נבנה מפריטים אשר ניתוח הגורמים הראה כי הם שייכים לאותו עולם תוכן ומבחינת מהימנות פנימית $(\alpha \geq 0.60)$ ². בדיקת מהימנות פנימית למדד שהיא תוצאה של שתי שאלות, נעשתה באמצעות בדיקת מקדם מתאם פשוט. הבדיקות נערכו בכל אחת מהקבוצות, בני נוער וצעירים, בנפרד.

4. בדיקת הקשר עם מאפיינים סוציו דמוגרפיים:

הקשר עם מאפיינים סוציו דמוגרפיים נבדק רק במגזר היהודי³. כאשר ניתן היה לחבר מספר שאלות למדד משותף, נבדק הקשר עם המדד המשותף. המאפיינים הסוציו דמוגרפיים שנבחנו הם: לאום, קבוצת גיל, מגדר, דתיות ומיצוב עצמי על

² כאשר ניתוח גורמים מורה על גורם משותף מוצדק להשתמש בערך גבולי של 0.60.
³ מספר המקרים שנדגמו מהמגזר הערבי בכל קבוצת גיל לא מאפשר פילוחים נוספים.

הרצף ימין - שמאל. על מנת לבחון את הקשר שבין המאפיינים הסוציו דמוגרפים לבין הערך במדד השתמשנו במבחן ניתוח השונות ובמבחן t ; מובהקות הקשרים עם פריט בודד נבדקה באמצעות מבחן חי בריבוע.

5. הערות למקרא הנתונים:

(א) בפרק מופיעות טבלאות המציגות את התפלגות התשובות בכל אחת משאלות המחקר. טבלאות אלו מציגות נתונים לכלל המדגם ולכל אחת מקבוצות המחקר, לפי לאום (יהודים וערבים) וגיל. הטבלאות המציגות את הקשר במגזר היהודי בין מאפיינים סוציו-דמוגרפיים לבין התגובות לשאלות הנידונות מוצגות בנספח בסוף הפרק (מספר הטבלה בנספח זה למספר הטבלה המתאימה בגוף הפרק). בגוף הפרק מובאות רק התובנות העולות מהטבלאות.

כדי לא להכביד על הקורא בטבלאות המציגות את הקשר בין מאפיינים סוציו-דמוגרפיים לבין העמדות הנבדקות קובצו יחד מספר תשובות. דפוס הקיבוץ נקבע משיקולים אמפיריים, דהיינו על פי ההתפלגות המלאה של התשובות. כך למשל, כאשר ההתפלגות האמפירית הראתה כי נקודת החתך הנכונה היא בין "מסכים בהחלט" ל-"די מסכים" ואילו אמפירית אין נקודות חתך בין "די לא מסכים" ל"בהחלט לא מסכים" – קובצו יחד שתי הקטגוריות התשובות האחרונות ואילו שתי הראשונות הוצגו בנפרד. כאשר סולם התשובות היה מספרי, הקריטריון להקבצות היה חלוקה שווה, ככל האפשר, בין הקטגוריות המקובצות (חמישונים, רבעונים, שלישונים). הממוצעים המוצגים בטבלה התבססו על ההתפלגות המפורטת (שיש בה 5 או 10 דרגות) ולא על הנתונים המקובצים.

(ב) כל אחד מחלקי פרק הממצאים מחולק לתת פרקים. בכל תת פרק מוצגות הטבלאות עם השאלות הרלוונטיות לו. התובנות העולות מהנתונים בטבלה מסוימת מוצגות אחרי הטבלה. בתמצות המילולי של הקשר בין העמדות הנבחנות לבין המאפיינים הסוציו דמוגרפים. מוצגים רק הקשרים שנמצאו מובהקים. אם קשר מסוים לא צוין, משמעות הדבר שהוא אינו מובהק סטטיסטית. סיכום ממצאי הקשרים מוצג פעמים על ידי דפוס הקשר (למשל קשר חיובי עולה, קשר מטיפוס U, וכדומה). ופעמים מוצגות רק השכבות אשר התגובות בהן שונות באופן מובהק מהתגובות בקרב שכבות אחרות. בהקשר זה ראוי להעיר כי קביעה שנתון מסוים בשכבה מסוימת גבוה או נמוך יחסית לנתונים המתאימים בשכבות המתאימות, אין משמעותו שהנתון בשכבה זו נמוך או גבוה באופן מוחלט, אלא יחסית לשכבות האחרות.

(ג) בפרק זה לא צוינה רמת המובהקות המדויקת של הקשרים או הפערים השונים, אם קשר או פער צוין כמובהק, משמעות הדבר שרמת המובהקות קטנה מ-0.05.

ד) השאלות כתובות בלשון זכר מטעמי נוחות בלבד.

ממצאים

1. זהות המרואיינים – מאפיינים אישיים ושאיפות

א. זהות המרואיינים

הסקר בחן את המאפיינים האישיים הבאים:

- מצב תעסוקה (השאלון הציג בפני המרואיינים אפשרויות שונות של תעסוקה והם שאלו "איזה מהדברים הבאים מתאר טוב ביותר את מה שאתה עושה בהווה?")
- תמיכה כלכלית ("האם הוריד תומכים בך כלכלית בדרך כלשהי כמו, למשל, נותנים לך ככסף נותנים דיור, עוזרים לך לשלם עבור מגורים, קונים לך דרך קבע מצרכים שאתה זקוק להם?")
- רמת דתיות (יהודים בלבד, "איך אתה מגדיר את עצמך מבחינה דתית?")
- מיצוב לפי אידיאולוגיה ("כיצד אתה מגדיר את עצמך אידיאולוגית מדינית?")
התשובות השתרעו על הרצף ימין-שמאל)

לוחות 1-4 מציגות את תגובות המרואיינים:

לוח 1: מצב התעסוקה

סה"כ		ערבים		יהודים		קבוצת גיל	
21-24	15-18	21-24	15-18	21-24	15-18		
43.2%	79.0%	34.6%	95.5%	46.2%	74.0%	לומד	איזה מהדברים הבאים מתאר טוב ביותר את מה שאתה עושה בהווה:
8.0%	1.6%	18.1%		4.5%	2.0%	מתמחה במקצוע מסוים	
24.5%	4.1%	15.1%	1.9%	27.8%	4.7%	עובד במשרה מלאה	
3.4%	1.9%	4.2%		3.1%	2.5%	עובד במשרה חלקית, מפני שלא מצאתי במשרה מלאה.	
7.9%	6.0%	4.4%	2.6%	9.1%	7.1%	עובד במשרה חלקית, מבחירה	

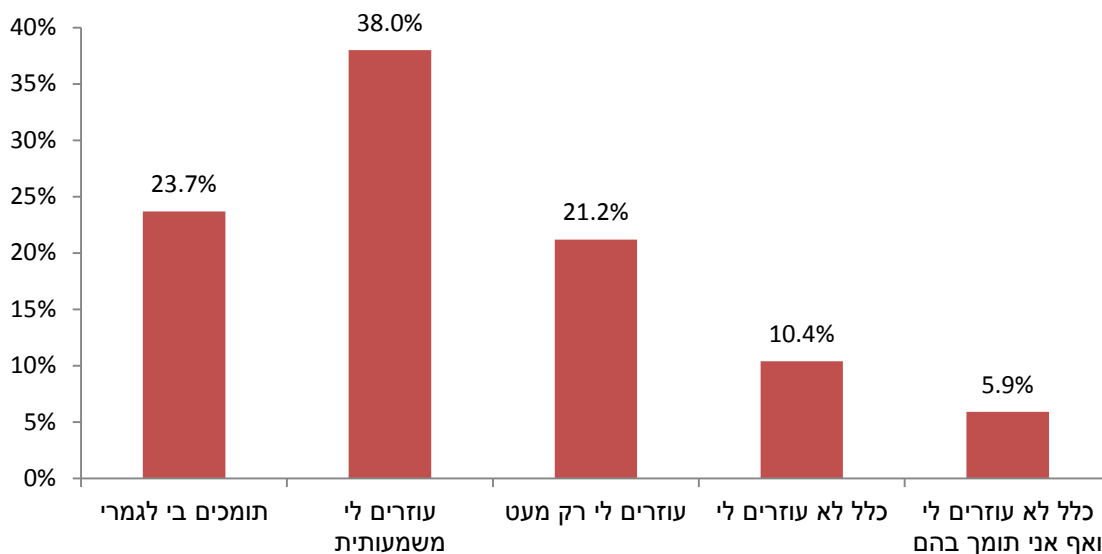
4.9%	2.5%	4.9%		4.8%	3.3%	מחפש עבודה
7.3%	3.0%	18.6%		3.4%	3.9%	לא עובד ולא לומד
.8%	1.9%			1.1%	2.5%	לא יודע / מסרב
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ
633	631	163	145	470	486	N

לוח 2: תמיכה כלכלית

סה"כ		ערבים		יהודים		
21-24	15-18	21-24	15-18	21-24	15-18	קבוצת גיל
23.7%	56.7%	33.5%	63.5%	20.3%	54.6%	ההורים תומכים בי לגמרי
38.0%	29.0%	26.9%	25.2%	41.8%	30.2%	ההורים עוזרים לי משמעותית
21.2%	8.5%	14.4%	7.5%	23.6%	8.8%	ההורים עוזרים לי רק מעט
10.4%	1.9%	9.6%	1.4%	10.6%	2.0%	ההורים כלל לא עוזרים לי
5.9%	.3%	15.6%		2.6%	.3%	ההורים כלל לא עוזרים לי ואף אני תומך בהם
.8%	3.7%		2.3%	1.0%	4.1%	לא יודע / מסרב
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ
633	631	163	145	470	486	N

האם הוריד תומכים בדך כלכלית בדרך כלשהי כמו למשל, נותנים לך כסף, נותנים דיור, עוזרים לך לשלם עבור מגורים, קונים לך דרך קבע מצרכים שאתה זקוק להם.

תרשים 1: תמיכה כלכלית של ההורים, גילאי 21-24

נתונים לקבוצות המדגם והפער בין יהודים לערבים :

1) בני נוער – כל קבוצת לאום בנפרד והשוואה בין הקבוצות :

רובם הגדול לומדים ולא עובדים (74% מקרב היהודים ו-96% מקרב הערבים). רובם מדווחים כי ההורים תומכים בהם כלכלית לגמרי או משמעותית (85% מהיהודים ו-89% מקרב הערבים). כפי שעולה מהנתונים הנ"ל, בקרב הערבים חלקם של בני הנוער שלומדים ולא עובדים גבוה מהחלק המתאים בקרב היהודים. לעומת זאת, בקרב היהודים גבוה יחסית חלקם של בני הנוער שעובדים במשרה מלאה (15% לעומת 5%). לא נמצאו הבדלים בין שני קבוצות הלאום לגבי חלקם של מי שנתמכים על ידי ההורים.

2) צעירים – כל קבוצת לאום בנפרד והשוואה בין הקבוצות :

כמחצית הצעירים (51% במגזר היהודי ו-53% במגזר הערבי) לומדים. כ-60% יהודים וערבים נתמכים על ידי ההורים; 16% מהצעירים הערבים תומכים בהוריהם. במגזר הערבי גבוה יחסית למגזר היהודי חלקם של מי שלא עובדים ולא לומדים.

3) פערים בין בני נוער לצעירים :

נמצאו רק הפערים הצפויים לגבי תעסוקה ותמיכת ההורים.

4) לא נמצאו פערים בין קבוצות המגדר, הקבוצות המובחנות לפי קרבה לדת ולפי מיצוב על הרצף ימין-שמאל.

סה"כ		ערבים		יהודים		
21-24	15-18	21-24	15-18	21-24	15-18	קבוצת גיל
8.6%	10.5%	1.2%	1.6%	11.2%	13.1%	ימין מאוד
27.8%	26.4%	2.1%	5.9%	36.7%	32.5%	ימין
19.0%	15.6%	1.9%	3.9%	24.9%	19.1%	מרכז נוטה ימין
15.3%	18.6%	34.5%	44.0%	8.6%	11.0%	מרכז
7.6%	8.2%	2.9%	1.3%	9.2%	10.2%	מרכז נוטה שמאל
6.0%	4.0%	10.8%	2.7%	4.4%	4.5%	שמאל
1.8%	.8%	4.5%	2.0%	.9%	.4%	שמאל מאוד
13.9%	15.9%	42.1%	38.5%	4.1%	9.2%	לא יודע / מסרב
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ
633	631	163	145	470	486	N

כיצד היית מגדיר את עצמך אידיאולוגית מדינית?

לוח 4: רמת דתיות

יהודים		
21-24	15-18	קבוצת גיל
40.8%	40.7%	חילוני
34.9%	35.6%	מסורתי
9.3%	9.8%	דתי
15.0%	13.9%	חרדי
100.0%	100.0%	סה"כ
470	486	N

איך אתה מגדירה את עצמך מבחינה דתית?

נתונים לקבוצות המדגם והפער בין יהודים לערבים (מיצוב על הרצף ימין – שמאל):

כאשר מדברים על מיצוב על הציר ימין שמאל לא ניתן לדבר על בני נוער וצעירים ככלל, אלא יש להבחין בין שתי קבוצות הלאום. כפי שיפורט להלן, בני הנוער והצעירים היהודים נוטים לימין ואילו הערבים ממצבים את עצמם במרכז. בקרב הערבים, אחוז גבוה לא ממצבים עצמם ברצף זה כלל (39% מבני הנוער, 42% מקרב הצעירים) ואלו שממצבים את עצמם נוטים למרכז (44% מכלל הנוער, 35% מכלל הצעירים).

קירבה לדת (יהודים): כרבע מבני הנוער היהודי מגדירים עצמם כדתיים (10%) או כחרדים (14%); אחוזים דומים מהצעירים מגדירים עצמם כדתיים (9%), או כחרדים (15%).

ב. המטרות שהמרואיניים רוצים להשיג בשלב זה של חייהם

השאלון הציג בפני המרואיניים מספר מטרות והם נשאלו ("איזה מהדברים האלו מבטא טוב ביותר את המטרות שלך בחיים?")

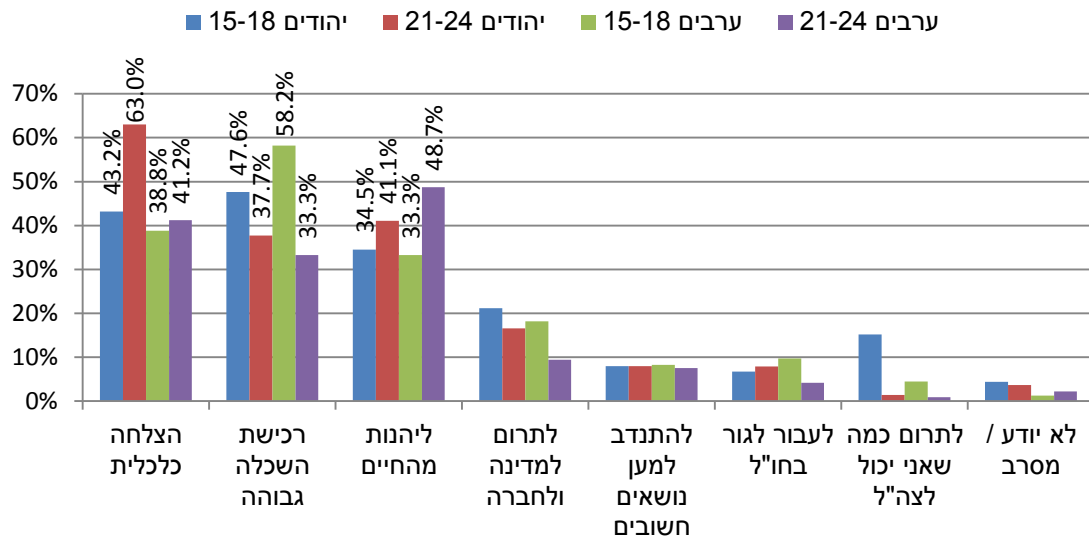
לוח 5: מטרות בחיים – שתי מטרות עיקריות

סה"כ		ערבים		יהודים		
21-24	15-18	21-24	15-18	21-24	15-18	קבוצת גיל
57.3%	42.2%	41.2%	38.8%	63.0%	43.2%	הצלחה כלכלית
36.5%	50.1%	33.3%	58.2%	37.7%	47.6%	רכישת השכלה גבוהה
43.1%	34.2%	48.7%	33.3%	41.1%	34.5%	ליהנות מהחיים, בלויים, ארוחות טובות, ים
14.8%	20.5%	9.4%	18.2%	16.6%	21.2%	לתרום למדינה ולחברה
7.8%	8.1%	7.5%	8.3%	8.0%	8.0%	להתנדב למען נושאים חשובים
6.9%	7.4%	4.2%	9.7%	7.9%	6.7%	לעבור לגור בחו"ל
1.3%	12.8%	.9%	4.5%	1.4%	15.2%	לתרום כמה שאני יכול לצה"ל
3.3%	3.7%	2.2%	1.3%	3.7%	4.4%	לא יודע / מסרב
633	631	163	145	470	486	N

איזה מהדברים הבאים מבטא טוב ביותר את המטרות שלך בעתיד?

תרשים 2: מטרות בחיים – שתי מטרות עיקריות

1) להלן סדר המטרות לפי שכיחות המרואיינים שציינו אותן כשתי העיקריות

לוח 6: מטרות בחיים, דירוג לפי סדר חשיבות

ערבים		יהודים		קבוצת גיל
21-24	15-18	21-24	15-18	
3	1	3	1	רכישת השכלה
2	2	1	2	הצלחה כלכלית
1	3	2	3	הנאות בחיים
4	4	4	4	תרומה לחברה
7	7	7	5	תרומה לצה"ל
5	6	5-6	6	עבודה בהתנדבות
6	5	5-6	7	הגירה לחו"ל

2) בקרב בני הנוער, הן במגזר הערבי והן במגזר היהודי, המטרה הבולטת ביותר היא רכישת השכלה גבוהה (48% מקרב היהודים ו-58% מהערבים ציינו אותה כאחת משתי המטרות העיקריות שלהם).

בקרב הצעירים, יהודים וערבים, בולטות מטרות הדוניסטיות. בקרב היהודים הצלחה כלכלית במקום הראשון (63%) והנאות חיים במקום השני (41%); בקרב הערבים בולטות אותן מטרות אך בסדר הפוך – הנאות חיים (49%), הצלחה כלכלית (41%).

3) בקרב בני הנוער, הבנות שואפות יותר לרכישת השכלה גבוהה (54%, לעומת 46% בקרב הבנים) והבנים שואפים יותר להצלחה כלכלית (47% לעומת 39%). לא נמצאו הבדלים מגדריים בקרב הצעירים.

בקר בני הנוער יש עלייה הדרגתית ברצון לרכישת השכלה גבוהה ככל שהקרבה לדת עולה (מ-49% בקרב החילוניים ל-60% בקרב החרדים). הרצון להצלחה כלכלית בולט במיוחד בקרב החרדים (51%) ופחות מכולם בקרב הדתיים (32%). הרצון ליהנות מהחיים יורד עם הקרבה לדת (מ-48% בקרב החילוניים ל-14% ו-21% בקרב הדתיים והחרדיים, בהתאמה). תרומה למדינה בולטת במיוחד בקרב הדתיים (58%). בקרב הצעירים, הרצון ליהנות מהחיים בולט בקרב החילוניים והמסורתיים (52% ו-47%, בהתאמה) והרצון לתרום למדינה בולט בקרב הדתיים (49%).

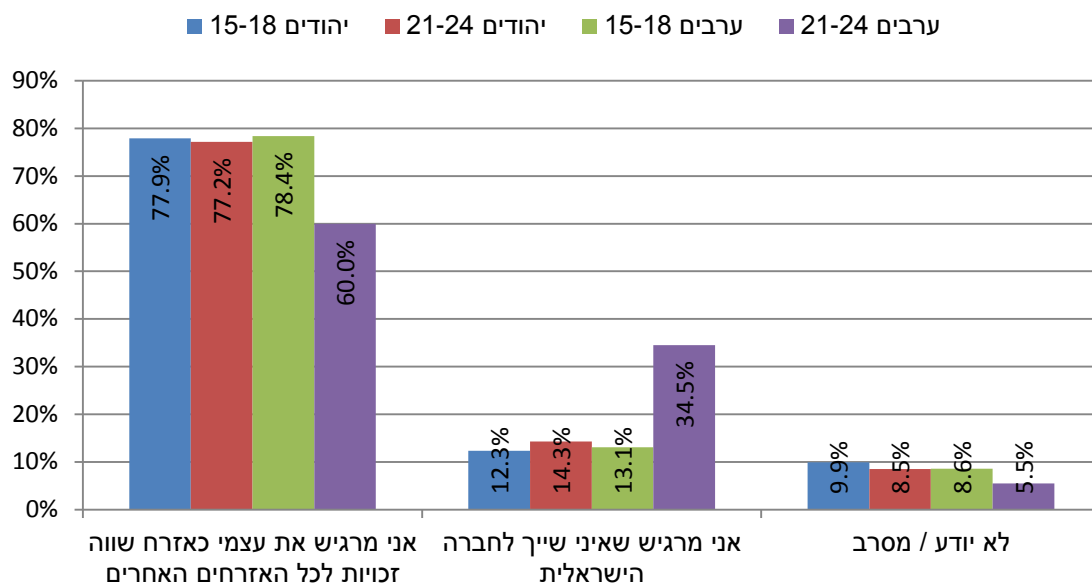
ג. תחושת שייכות

המרוויינים נשאלו: "איזה מהמשפטים הבאים נכון יותר לגביך- אני מרגיש את עצמי כאזרח שווה זכויות לכל האזרחים האחרים / אני מרגיש שאיני שייך לחברה הישראלית".

לוח 7: תחושת שייכות

סה"כ		ערבים		יהודים			
21-24	15-18	21-24	15-18	21-24	15-18	קבוצת גיל	
72.8%	78.0%	60.0%	78.4%	77.2%	77.9%	אני מרגיש את עצמי כאזרח שווה זכויות לכל האזרחים האחרים	
19.5%	12.5%	34.5%	13.1%	14.3%	12.3%	אני מרגיש שאיני שייך לחברה הישראלית	
7.7%	9.6%	5.5%	8.6%	8.5%	9.9%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	
633	631	163	145	470	486	N	

תרשים 3: תחושת שייכות

1) נתונים לכל קבוצות המחקר:

רוב המרואיינים, בני נוער וצעירים, יהודים וערבים, מרגישים עצמם כאזרחים שווים זכויות לאחרים (כ-78% מבני הנוער, יהודים וערבים, מרגישים שייכים; 77% מקרב הצעירים היהודים ו-60% מקרב הצעירים הערבים מרגישים שייכים). אולם, בקרב הצעירים הערבים יש מיעוט גדול (35%) שמרגישים ניכור מהחברה הישראלית. גם בקרב בני הנוער, יהודים וערבים, ובקרב הצעירים היהודים, יש שמרגישים ניכור, אך הם מהווים מיעוט לא גדול (12%-14%).

2) פערים בין יהודים לערבים:

בקרב בני הנוער לא נמצאו פערים בין שתי קבוצות הלאום. בקרב הצעירים, יהודים מרגישים שייכות יותר מערבים (77% לעומת 60%), ערבים מרגישים יותר ניכור (35% לעומת 13% בקרב היהודים)

3) פערים בין קבוצות הגיל:

כפי שעולה מהנתונים הנ"ל, במגזר היהודי לא נמצאו פערים בין בני הנוער לצעירים;

במגזר הערבי בני הנוער מרגישים שהם אנשים שווים זכויות יותר ממה שמרגישים כך הצעירים (78% לעומת 60%). בקרב הצעירים הערבים חלקם של מי שמרגישים שהם אינם שייכים לחברה הישראלית גבוה יחסית לבני הנוער הערבים (35% לעומת 14%).

4) קשר עם מאפיינים סוציו-דמוגרפיים:

הן בקרב בני הנוער והן בקרב הצעירים לא נמצאו הבדלים מגדריים. הן בקרב בני הנוער והן בקרב הצעירים תחושת השייכות של החרדים נמוכה מזו של האחרים (72% מבני הנוער החרדים ו-63% בקרב הצעירים החרדים). בעוד שבקרב בני הנוער תומכי המרכז מרגישים פחות מהאחרים כאזרחים שווים זכויות (77%), בקרב הצעירים תומכי המרכז קבוצה זו מרגישה שייכות יותר מהאחרים (91%).

2. רמת הביטחון שהמרואיינים מרגישים בתחומים שונים והערכת הסיכויים למימוש המטרות

השאלות המתאימות היו:

”האם אתה מרגיש היום איום על הביטחון האישי שלך ושל הקרובים לך?”

”עד כמה את מרגיש בטוח או לא בטוח בכל אחד משני התחומים הבאים- המצב הכלכלי שלך / חשיפה אישית לאלימות?”

ושאלה מסכמת הייתה: ”בהתחשב בכל הגורמים הקובעים את מצבך האישי- בית הספר, תעסוקה, משפחה, מצב כלכלי, התפתחויות עתידיות פוליטיות ואחרות- עד כמה אתה מרגיש בטוח או לא בטוח?”

(להוציא השאלה הראשונה שהתייחסה לביטחון האישי, התשובות לשאלות ניתנו בסולם 1-10 כאשר 1 מציין כלל לא בטוח ו-10 מציין בטוח לגמרי).

שאלה נוספת התייחסה לתפיסת המרואיינים את הסיכוי למימוש מטרותיהם: ”עד כמה אתה בטוח או לא בטוח שתוכל להגשים בישראל את המטרות האישיות שלך?”

לוח 8: רמת הביטחון הכלכלי

סה"כ		ערבים		יהודים		קבוצת גיל	עד כמה אתה מרגיש בטוח או לא בטוח במצב הכלכלי שלך, כאשר 1 מציין כלל לא בטוח ו-10 מציין בטוח לגמרי
21-24	15-18	21-24	15-18	21-24	15-18		
35.1%	17.6%	26.8%	6.9%	38.0%	20.8%	1-5	
38.7%	25.7%	36.5%	17.6%	39.5%	28.1%	6-7	
24.6%	47.3%	36.8%	75.4%	20.4%	38.9%	8-10	
1.6%	9.4%			2.2%	12.2%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	
633	631	163	145	470	486	N	
6.2	7.4	6.7	8.6	6.0	7.0	ממוצע	
2.0	2.1	2.0	1.9	1.9	2.0	ס. תקן	
623	571	163	145	460	426	שכיחות	
1	1	1	2	1	1	מינימום	

10	10	10	10	10	10	מקסימום
----	----	----	----	----	----	---------

לוח 9: רמת החשיפה האישית לאלימות

סה"כ		ערבים		יהודים		קבוצת גיל	עד כמה אתה מרגיש בטוח או לא בטוח בחשיפה אישית לאלימות, כאשר 1 מציין כלל לא בטוח ו-10 מציין בטוח לגמרי
21-24	15-18	21-24	15-18	21-24	15-18		
29.7%	28.1%	31.4%	21.9%	29.2%	29.9%	1-4	
36.7%	28.0%	28.5%	13.4%	39.6%	32.3%	5-8	
30.3%	36.7%	38.6%	59.8%	27.5%	29.8%	9-10	
3.2%	7.3%	1.6%	4.9%	3.8%	8.0%	לא יודע/מסרב	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	
633	631	163	145	470	486	N	
6.2	6.6	6.3	7.6	6.2	6.3	ממוצע	
3.2	3.2	3.6	3.5	3.0	3.1	ס. תקן	
613	585	161	138	452	447	שכיחות	
1	1	1	1	1	1	מינימום	
10	10	10	10	10	10	מקסימום	

לוח 10: איום על הביטחון האישי או של הקרובים

סה"כ		ערבים		יהודים		קבוצת גיל	האם אתה מרגיש היום איום על הביטחון האישי שלך ושל הקרובים לך?
21-24	15-18	21-24	15-18	21-24	15-18		
4.2%	6.2%	1.1%	4.6%	5.3%	6.6%	מרגיש איום גבוה מאוד	
22.6%	18.8%	2.8%	5.0%	29.4%	22.9%	מרגיש איום די גבוה	
38.3%	40.2%	22.7%	29.0%	43.7%	43.6%	מרגיש איום די נמוך	
32.1%	29.7%	71.6%	60.0%	18.4%	20.7%	לא מרגיש איום בכלל	
2.9%	5.1%	1.8%	1.3%	3.2%	6.2%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	
633	631	163	145	470	486	N	

לוח 11: רמת ביטחון כללית

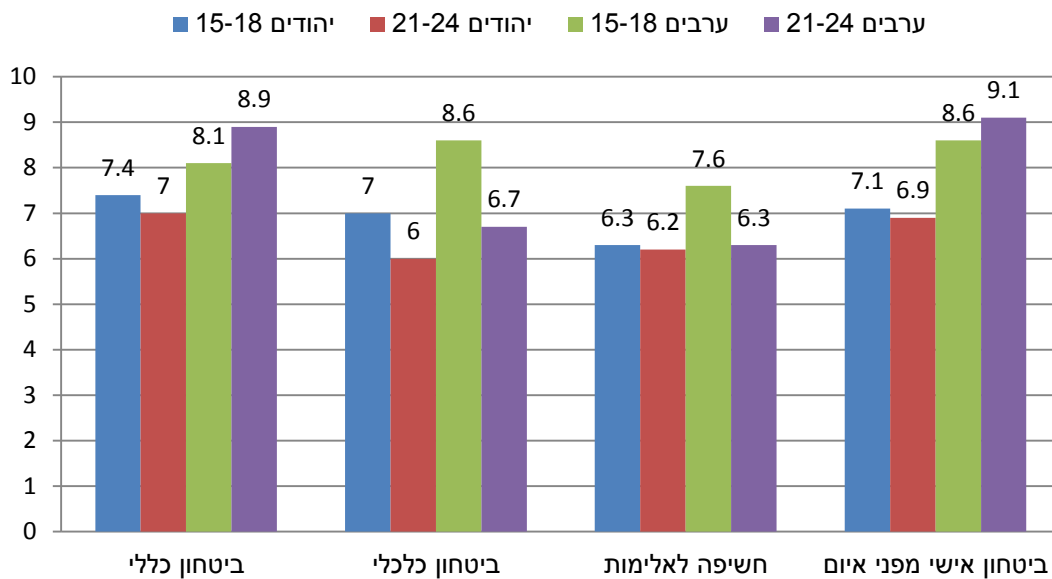
סה"כ		ערבים		יהודים		קבוצת גיל	<p>בהתחשב בכל הגורמים הקובעים את מצבך האישי – בית הספר, תעסוקה, משפחה, מצב כלכלי, התפתחויות עתידיות פוליטיות ואחרות. עד כמה אתה מרגיש בטוח או לא בטוח, כאשר 1 מציין כלל לא בטוח ו-10 מציין בטוח לגמרי</p>
21-24	15-18	21-24	15-18	21-24	15-18		
17.2%	12.2%	11.3%	8.2%	19.2%	13.4%	1-5	
35.9%	31.9%	29.9%	30.4%	38.0%	32.4%	6-7	
22.3%	26.9%	16.7%	18.8%	24.2%	29.3%	8	
24.6%	29.0%	42.1%	42.5%	18.6%	25.0%	9-10	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	
633	631	163	145	470	486	N	
7.3	7.6	7.9	8.1	7.0	7.4	ממוצע	
1.8	1.7	1.8	1.7	1.7	1.6	ס. תקן	
633	631	163	145	470	486	שכיחות	
1	1	1	4	2	1	מינימום	
10	10	10	10	10	10	מקסימום	

1) הממדים השונים של הביטחון אינם מוסברים ע"י גורם משותף והקשרים ביניהם נמוכים. תיאורטית עולה מכך כי לא ניתן להתייחס לתחושת ביטחון כללית, מעבר לכל הנושאים הקובעים את הביטחון של הפרטים. יחד עם זאת, כפי שעולה מתגובות המרואיינים, רובם יכולים לדווח על רמת ביטחון כללי שהם מרגישים. נראה איפה, כי לפרטים יש הערכה מסכמת של תחושת הביטחון שלהם, אלא שהגורמים שתורמים לה שונים בין הפרטים.

2) התחושה המסכמת, הן של בני הנוער והן של הצעירים היא של ביטחון, אך לא גבוה.

להלן הממוצעים המסכמים את תחושת הביטחון בכלל ואת תחושת הביטחון בתחומים שונים:

תרשים 4: תחושת ביטחון – לוח מסכם, ממוצע בסולם בן 10 דרגות

3) בקרב הצעירים, יהודים וערבים, תחושת הביטחון האישי מפני איומים גבוהה מאשר הביטחון בתחומים אחרים. בקרב הנוער הביטחון האישי דומה לביטחון בתחומים אחרים.

עוד ראוי לציין כי מעל רבע מבני הנוער היהודים (29%) וכשליש (35%) מהצעירים היהודים מרגישים איום גבוה או די גבוה על ביטחונם האישי. בנוסף לכך, 44% מקרב בני הנוער היהודים מרגישים איום די נמוך. רק כחמישית (21%) מקרב בני הנוער היהודים לא מרגישים כלל איום.

בקרב בני הנוער הערבים גבוה משמעותית חלקם של מי שלא מרגישים כלל איום (60% מבני הנוער ו72% מהצעירים).

4) בקרב היהודים תחושת הביטחון הכלכלי של בני הנוער גבוהה מזו של הצעירים. לא נמצאו הבדלים בין קבוצות הגיל לגבי חשיפה לאלימות וביטחון אישי מפני איום. כמו כן, לא נמצאו הבדלים בין שתי קבוצות הגיל לגבי התחושה הכללית של ביטחון.

בקרב הערבים אין דפוס מסוים של פער בין רמות הביטחון של קבוצות הגיל השונות.

5) הן בקרב בני הנוער והן בקרב הצעירים לא נמצא קשר בין המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים שנבדקו לבין ביטחון בתחום הכלכלי, בחשיפה אישית לאלימות ובהערכה כללית של המצב האישי. יחד עם זאת כאשר מדובר באיום על הביטחון האישי נמצאו הבדלים בין הקבוצות הסוציו-דמוגרפיות: הן בקרב בני הנוער והן בקרב הצעירים, בנות מרגישות איום גבוה יותר מבנים, ובקרב מרואיניים שהעמדות המדיניות שלהם בשמאל אחוז המרגישים איום גבוה נמוך יחסית.

לוח 12: תפיסות לגבי הסיכויים למימוש המטרות

סה"כ		ערבים		יהודים			
21-24	15-18	21-24	15-18	21-24	15-18	קבוצת גיל	
16.9%	17.4%	18.2%	23.9%	16.4%	15.5%	בטוח מאוד	עד כמה את בטוח או לא בטוח שתוכל להגשים בישראל את המטרות האישיות שלך?
41.5%	45.4%	50.5%	55.7%	38.3%	42.4%	די בטוח	
33.3%	29.2%	19.3%	14.1%	38.2%	33.7%	לא כל כך בטוח	
5.5%	4.4%	6.9%	3.1%	5.0%	4.8%	כלל לא בטוח	
2.8%	3.6%	5.1%	3.3%	2.0%	3.7%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	
633	631	163	145	470	486	N	

(1) בני נוער, שתי קבוצות הלאום ופערים בין הקבוצות:

רוב בני הנוער, יהודים וערבים, בטוחים או די בטוחים שיוכלו להגשים בישראל את המטרות האישיות שלהם (58% יהודים ו-80% ערבים). כפי שעולה מנתונים אלו חלקם של בני הנוער הערבים שחושבים שיוכלו להגשים בישראל את מטרותיהם גבוה מהחלק המתאים בקרב יהודים.

(2) צעירים, שתי קבוצות הלאום ופערים בין הקבוצות:

רוב הצעירים חושבים שיוכלו להגשים את מטרותיהם האישיות בישראל (55% בקרב היהודים ו-69% בקרב הערבים). אולם, יש לשים לב לחלקם של מי שחושבים שלא יוכלו להשיג את מטרותיהם בישראל (43% מהיהודים ו-26% מהערבים). כפי שעולה מהנתונים הנ"ל חלקם של הצעירים הערבים שחושבים שיוכלו להשיג את מטרותיהם בישראל גבוה מהחלק המתאים בקרב היהודים (69% לעומת 55%). בקרב היהודים גבוה יותר חלקם של מי שחושבים שלא יוכלו להשיג את מטרותיהם (43% לעומת 26%).

(3) בני נוער לעומת צעירים:

במגזר יהודי לא נמצאו הבדלים מובהקים בין בני נוער לצעירים. במגזר הערבי חלקם של בני הנוער שמאמינים שיוכלו להגשים את מטרותיהם בישראל גבוה מהחלק המתאים בקרב הצעירים (80% לעומת 69%).

4) בשתי קבוצות הגיל לא נמצאו הבדלים מגדריים; ככל העולה הקרבה לדת עולה רמת הביטחון בהשגת המטרות; ובקרב תומכי השמאל נמוך יחסית חלקם של מי שיהיו בטוחים שיוכלו להגשים את מטרותיהם בישראל.

3. החשיבות המיוחסת לערכים שונים

החשיבות המיוחסת לערכים שונים נבדקה הן באמצעות שאלות ישירות והן באמצעות שאלות שבחנו את הפרופיל הערכי הרצוי למדינה.

שאלה ישירה אחת התייחסה לשני ערכים- זכויות בסיסיות למיעוטים, חופש הבעת דעות- וביקשה מהמרוויינים לציין: "עד כמה הוא חשוב או לא חשוב לך?" (התשובות נתנו בסולם בן 10 דרגות: 1 – כלל לא חשוב, 10 – חשוב מאוד).

שאלה ישירה נוספת התייחסה להעדפות במקרה של קונפליקט בין צורכי הדמוקרטיה לצורכי ביטחון המדינה: "לפעמים העקרונות של הדמוקרטיה מתנגשים עם צורכי ביטחון המדינה. כאשר זה קורה, מה צריך לקבוע- צורכי ביטחון המדינה או ערכי הדמוקרטיה".

שאלות עקיפות התייחסו לפרופיל הערכי הרצוי של המדינה. בפני המרוויינים הוצגה רשימה של מאפיינים של מדינות – שוויון כלכלי בין האזרחים, דמוקרטיה, מדינת לאום (לערבים: מדינת כל אזרחיה), שלום עם המדינות השכנות, שוויון מלא לכלל בזכויות פוליטיות, רמת חיים גבוהה, שוויון מגדרי – לגבי כל אחד מהם הם נתבקשו: "ציין אם חשוב או לא חשוב לך שהדבר הזה יתקיים במדינת ישראל" התשובות ניתנו באמצעות סולם בן 5 דרגות – 1 כלל לא חשוב, 5 חשוב מאוד.

שאלה נוספת התייחסה לקונפליקט בין צרכי הדמוקרטיה לצורכי בטחון המדינה.

לוחות 14-17 מציגות את תגובות המרוויינים:

לוח 13: רמת החשיבות המיוחסת למתן זכויות בסיסיות למיעוטים

סה"כ		ערבים		יהודים		קבוצת גיל
21-24	15-18	21-24	15-18	21-24	15-18	

25.0%	15.1%	8.0%	3.3%	30.9%	18.7%	1-5	עד כמה חשוב לך או לא חשוב לך מתן זכויות בסיסיות למיעוטים, כאשר 1 מציין כלל לא חשוב לך ו-10 מציין חשוב לך מאוד
18.3%	17.3%	6.6%	6.9%	22.4%	20.4%	6-7	
18.8%	23.3%	10.5%	12.6%	21.6%	26.5%	8-9	
35.6%	38.9%	73.5%	76.3%	22.5%	27.7%	10	
2.3%	5.4%	1.5%	1.0%	2.6%	6.7%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	
633	631	163	145	470	486	N	
7.4	8.0	9.1	9.4	6.8	7.5	ממוצע	
2.7	2.4	2.0	1.4	2.7	2.5	ס. תקן	
619	597	161	144	458	453	שכיחות	
1	1	1	2	1	1	מינימום	
10	10	10	10	10	10	מקסימום	

לוח 14: רמת החשיבות המיוחסות לחופש הבעת דעות

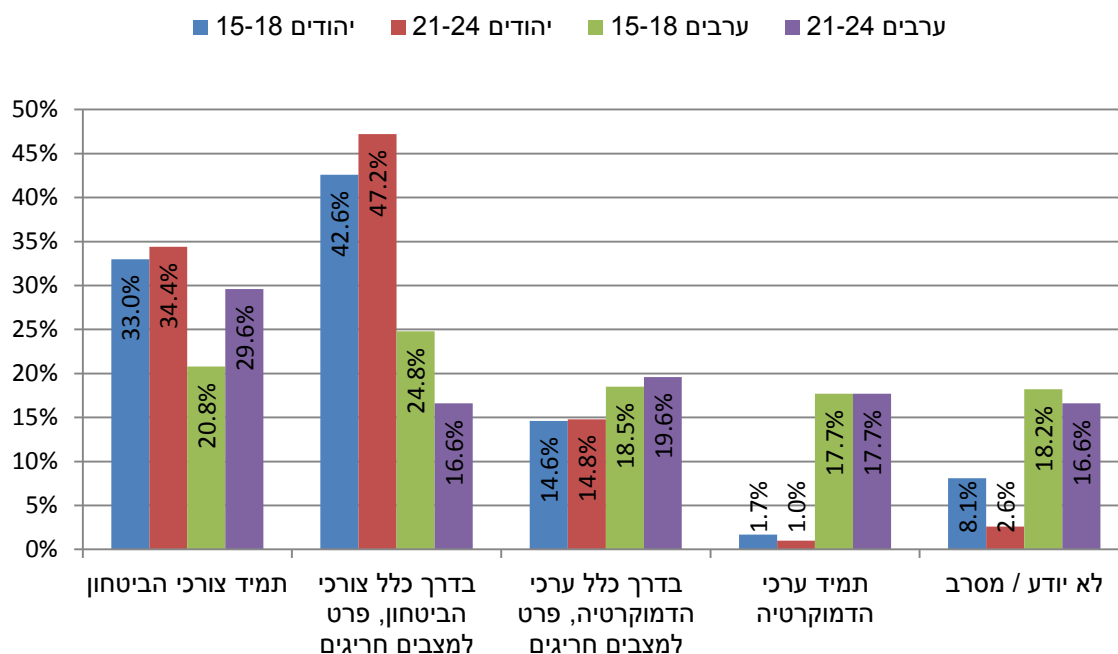
סה"כ		ערבים		יהודים		קבוצת גיל	עד כמה חשוב לך או לא חשוב לך חופש הבעת דעות, כאשר 1 מציין כלל לא חשוב לך ו-10 מציין חשוב לך מאוד
21-24	15-18	21-24	15-18	21-24	15-18		
32.4%	22.2%	9.1%	9.2%	40.5%	26.1%	1-7	
25.3%	28.5%	9.8%	7.1%	30.6%	34.9%	8-9	
41.3%	46.4%	79.7%	82.8%	28.0%	35.6%	10	
1.0%	2.8%	1.5%	1.0%	.8%	3.4%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	
633	631	163	145	470	486	N	
8.1	8.5	9.3	9.4	7.7	8.2	ממוצע	
2.2	2.1	1.8	1.5	2.1	2.2	ס. תקן	
627	613	161	144	466	469	שכיחות	
1	1	1	1	1	1	מינימום	
10	10	10	10	10	10	מקסימום	

לוח 15: עקרונות הדמוקרטיה מול צרכי ביטחון המדינה

סה"כ	ערבים	יהודים
------	-------	--------

21-24	15-18	21-24	15-18	21-24	15-18	קבוצת גיל	לפעמים עקרונות הדמוקרטיה מתנגשים עם צרכי ביטחון המדינה. כאשר זה קורה, מה צריך לקבוע – צרכי בטחון המדינה או ערכי הדמוקרטיה?
33.2%	30.2%	29.6%	20.8%	34.4%	33.0%	תמיד צורכי הביטחון	
39.3%	38.5%	16.6%	24.8%	47.2%	42.6%	בדרך כלל צורכי הביטחון, פרט למצבים חריגים	
16.0%	15.5%	19.6%	18.5%	14.8%	14.6%	בדרך כלל ערכי הדמוקרטיה, פרט למצבים חריגים	
5.3%	5.4%	17.7%	17.7%	1.0%	1.7%	תמיד ערכי הדמוקרטיה	
6.2%	10.4%	16.6%	18.2%	2.6%	8.1%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	
633	631	163	145	470	486	N	

תרשים 5: עקרונות הדמוקרטיה מול צרכי ביטחון המדינה

לוח 16: הפרופיל הערכי הרצוי למדינה

סה"כ		ערבים		יהודים		לגבי כל אחד מהדברים הבאים, ציין אם חשוב או לא חשוב לך שבמדינת ישראל יתקיימו הדברים הבאים, כאשר 1 מציין כלל לא חשוב ו-5 מציין חשוב מאוד		
21-24	15-18	21-24	15-18	21-24	15-18			
20.9%	18.2%	5.2%	1.3%	26.3%	23.3%	1-3	מדינה שיש בה יותר שוויון כלכלי בין האזרחים	
24.4%	24.6%	11.2%	8.7%	29.0%	29.4%	4		
54.2%	54.1%	82.7%	89.0%	44.2%	43.6%	5		
.6%	3.1%	.9%	1.0%	.5%	3.8%	לא יודע / מסרב		
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ		
633	631	163	145	470	486	N		
4.2	4.3	4.8	4.9	4.0	4.1	ממוצע		
1.0	1.0	.6	.5	1.1	1.0	ס. תקן		
630	611	162	144	468	467	שכיחות		
1	1	2	1	1	1	מינימום		
5	5	5	5	5	5	מקסימום		
13.3%	9.2%	4.6%	3.0%	16.4%	11.1%	1-3		מדינה דמוקרטית
22.1%	15.6%	9.3%	10.0%	26.6%	17.2%	4		
64.1%	72.7%	86.2%	87.0%	56.4%	68.4%	5		
.5%	2.6%			.7%	3.4%	לא יודע / מסרב		
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ		
633	631	163	145	470	486	N		
4.5	4.6	4.8	4.8	4.4	4.5	ממוצע		
.8	.8	.6	.5	.9	.8	ס. תקן		
630	615	163	145	467	469	שכיחות		
1	1	2	2	1	1	מינימום		
5	5	5	5	5	5	מקסימום		

	7.1%	4.7%	6.2%	3.7%	1-3	
--	------	------	------	------	-----	--

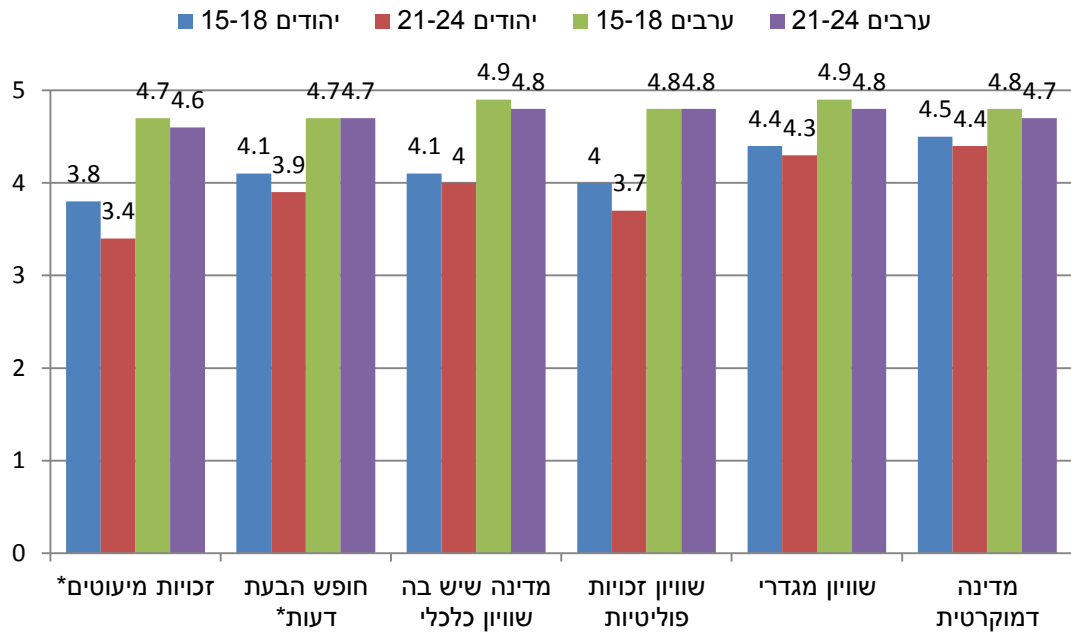
סה"כ		ערבים		יהודים		לגבי כל אחד מהדברים הבאים, ציין אם חשוב או לא חשוב לך שבמדינת ישראל, יתקיימו הדברים הבאים, כאשר 1 מציין כלל לא חשוב ו-5 מציין חשוב מאוד	
21-24	15-18	21-24	15-18	21-24	15-18		
		7.0%	9.0%	8.1%	9.3%	4	מדינה יהודית / לערבים: מדינת כל אזרחיה
		85.9%	86.3%	84.0%	85.7%	5	
				1.7%	1.3%	לא יודע / מסרב	
		100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	
		163	145	470	486	N	
		4.8	4.8	4.7	4.9	ממוצע	
		0.7	0.6	.6	.5	ס. תקן	
		163	145	447	431	שכיחות	
		1	1	1	1	מינימום	
		5	5	5	5	מקסימום	
18.3%	17.7%	6.1%	6.4%	22.6%	21.0%	1-3	מדינה שחיה בשלום עם שכנותיה
22.3%	18.5%	7.3%	6.6%	27.6%	22.0%	4	
58.9%	61.9%	86.6%	87.0%	49.2%	54.4%	5	
.5%	2.0%			.6%	2.6%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	
633	631	163	145	470	486	N	
4.3	4.3	4.8	4.8	4.1	4.2	ממוצע	
1.0	1.1	.5	.7	1.1	1.1	ס. תקן	
630	618	163	145	467	473	שכיחות	
1	1	3	1	1	1	מינימום	
5	5	5	5	5	5	מקסימום	
30.2%	23.2%	3.7%	4.3%	39.4%	28.9%	1-3	מדינה שיש לכל הקבוצות שבה שוויון מלא בזכויות פוליטיות
24.0%	22.0%	9.2%	8.0%	29.2%	26.2%	4	
44.1%	51.4%	86.2%	87.7%	29.5%	40.6%	5	
1.7%	3.3%	.9%		1.9%	4.3%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	
633	631	163	145	470	486	N	
4.0	4.2	4.8	4.8	3.7	4.0	ממוצע	
1.1	1.1	.5	.6	1.1	1.1	ס. תקן	
623	610	162	145	461	465	שכיחות	
1	1	3	1	1	1	מינימום	
5	5	5	5	5	5	מקסימום	

סה"כ		ערבים		יהודים		לגבי כל אחד מהדברים הבאים, ציין אם חשוב או לא חשוב לך שבמדינת ישראל יתקיימו הדברים הבאים, כאשר 1 מציין כלל לא חשוב ו-5 מציין חשוב מאוד	
21-24	15-18	21-24	15-18	21-24	15-18		
12.1%	8.3%	5.5%	2.3%	14.4%	10.2%	1-3	מדינה עם רמת חיים גבוהה
25.3%	20.5%	11.0%	7.9%	30.2%	24.3%	4	
62.2%	69.2%	82.6%	88.1%	55.2%	63.5%	5	
.4%	1.9%	.9%	1.6%	.2%	2.0%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	
633	631	163	145	470	486	N	
4.5	4.6	4.8	4.9	4.4	4.5	ממוצע	
.7	.7	.5	.5	.8	.8	ס. תקן	
631	619	162	143	469	476	שכיחות	
2	1	3	2	2	1	מינימום	
5	5	5	5	5	5	מקסימום	
16.6%	13.1%	5.5%	2.0%	20.4%	16.5%	1-3	
16.2%	15.5%	8.6%	9.2%	18.8%	17.3%	4	
67.1%	69.6%	85.9%	87.8%	60.5%	64.1%	5	
.2%	1.8%		1.0%	.2%	2.1%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	
629	630	163	145	466	485	N	
4.4	4.5	4.8	4.9	4.3	4.4	ממוצע	
.9	.9	.6	.4	1.0	1.0	ס. תקן	
628	619	163	144	465	475	שכיחות	
1	1	1	3	1	1	מינימום	
5	5	5	5	5	5	מקסימום	

1) נמצא כי לתגובות לשאלות הישירות על חשיבות ערכי הדמוקרטיה (שוויון זכויות למיעוטים, חופש הבעת דעות, ושאיפה למדינה דמוקרטית, יש גורם אחד משותף וניתן לחברן למדד אחד (α קרונבך = .810). גורם זה אינו משותף למאפיינים האחרים שהסקר התייחס אליהם בהקשר של הפרופיל הרצוי למדינה – מדינה יהודית/כל אזרחיה, שלום, רמת חיים גבוהה – וגם לשלושתם אין גורם משותף.

2) המרואיינים מייחסים חשיבות רבה לערכי הדמוקרטיה. הממוצעים המבטאים את החשיבות המיוחסת לערכים התאורטיים ואת החשיבות המיוחסת למרכיבים השונים של פרופיל המדינה הם כדלהלן (בסולם בין 5 דרגות):

תרשים 6: ערכי הדמוקרטיה – סיכום

* הסולם המקורי היה בן 10 דרגות, לצורך השוואה הוא הועבר לסולם בן 5 דרגות.

3) למרות החשיבות הגבוהה המיוחסת לערכי הדמוקרטיה הן בקרב היהודים והן בקרב הערבים, בשתי קבוצות הגיל, יש העדפה לצורכי הביטחון על פני דרישות הדמוקרטיה, אם ייוצר קונפליקט בין שני גורמים אלו: בקרב בני הנוער היהודים 74% יעדיפו את הביטחון לעומת 18% לדמוקרטיה, בקרב הערבים 46% מביעים העדפה לביטחון לעומת 36% לדמוקרטיה. בקרב הצעירים היהודים 82% מעדיפים את הביטחון לעומת 16% את הדמוקרטיה, בקרב הערבים 46% מעדיפים את הביטחון לעומת 37% את הדמוקרטיה

4) מהנתונים עולה כי הערבים מייחסים לערכי הדמוקרטיה חשיבות רבה יותר מאשר מייחסים להם היהודים. כאמור, בשתי קבוצות הלאום יש העדפה לצורכי הביטחון, אולם העדפה זו בולטת במגזר היהודי משמעותית יותר מאשר במגזר הערבי.

5) לא נמצאו הבדלים בין קבוצות הגיל.

6) באשר לערכים האחרים, שאינם ביטויים של דמוקרטיה, נמצא כי החשיבות המיוחסת להם דומה לזו המיוחסת לערכי הדמוקרטיה.

לוח 17: ערכים אחרים – לוח מסכם

ערבים		יהודים		
צעירים	בני נוער	צעירים	בני נוער	
4.8	4.8	4.7	4.9	מדינה יהודית / כל אזרחיה
4.8	4.8	4.1	4.2	מדינה שחייה בשלום עם שכנותיה
4.8	4.9	4.4	4.5	רמת חיים גבוהה

7) הן בקרב בני הנוער והן בקרב הצעירים לא נמצאו הבדלים מגדריים בערכים הנדונים. עם הקרבה לדת יורדת בהדרגה החשיבות של הערכים הדמוקרטיים. הן בקרב בני הנוער והן בקרב הצעירים לא נמצא קשר בין מיצוב הפרט את עצמו בעמדות המדיניות לבין החשיבות המיוחסת לערכים דמוקרטיים.

8) באשר לערכים האחרים שחשיבותם נבדקה בסקר זה- מדינה יהודית / מדינת כל אזרחיה, שלום, רמת חיים גבוהה – לא נמצא קשר בין המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים שנבחנו לבין החשיבות המיוחסת לערכים אלו.

4. תפיסות לגבי מדינה

הפרק בוחן את הנושאים הבאים:

- מיצוב המדינה על פני נושאים שונים
- אמון במוסדות שלטון
- הבעיות והמחלוקות המאיימות על המדינה
- רמת האופטימיות (או פסימיות לגבי עתיד המדינה)

א. מיצוב המדינה על פני ממדים שונים

בפני המרואיינים הוצגו מספר מרכיבים של דמוקרטיה והם התבקשו "לגבי כל אחד מהם ציין, בבקשה, אם במדינת ישראל הוא קיים במידה המתאימה, יותר מידי, או פחות מידי?"

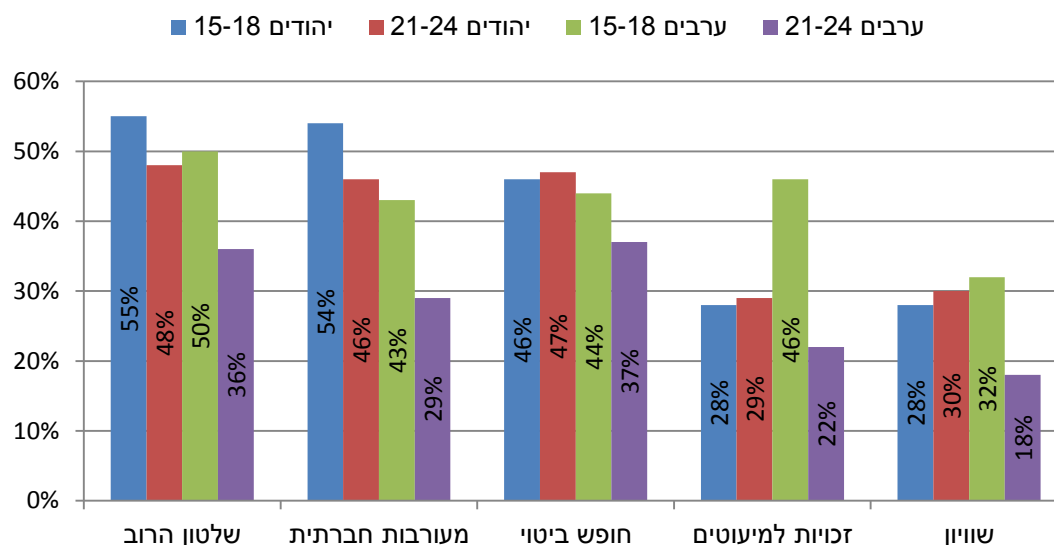
לוח 18: פרופיל מדינת ישראל לפי ממדים הנוגעים לדמוקרטיה, לפי תפיסות המרואיינים

סה"כ		ערבים		יהודים			שלטון הרוב
21-24	15-18	21-24	15-18	21-24	15-18		
27.1%	17.9%	28.0%	13.7%	26.8%	19.2%	קיים פחות מידי	
45.3%	53.8%	36.4%	50.1%	48.4%	54.9%	קיים במידה המתאימה	
19.4%	18.0%	30.6%	30.6%	15.5%	14.3%	קיים יותר מידי	
8.2%	10.3%	5.0%	5.6%	9.3%	11.7%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	
633	631	163	145	470	486	N	

סה"כ		ערבים		יהודים			
21-24	15-18	21-24	15-18	21-24	15-18		
50.4%	46.3%	71.7%	34.8%	43.1%	49.7%	זכויות למיעוטים, הגנה וייצוג למיעוטים	קיים פחות מידי
27.3%	32.6%	22.1%	45.6%	29.2%	28.7%		קיים במידה המתאימה
15.6%	12.1%	1.3%	15.0%	20.5%	11.3%		קיים יותר מידי
6.7%	9.0%	5.0%	4.6%	7.3%	10.3%		לא יודע / מסרב
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%		סה"כ
633	631	163	145	470	486		N
30.9%	27.6%	54.1%	37.0%	22.9%	24.9%	חופש ביטוי	קיים פחות מידי
44.1%	44.5%	37.1%	44.2%	46.6%	44.6%		קיים במידה המתאימה
21.9%	22.6%	4.5%	16.3%	27.9%	24.5%		קיים יותר מידי
3.1%	5.2%	4.3%	2.6%	2.7%	6.0%		לא יודע / מסרב
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%		סה"כ
633	631	163	145	470	486		N
44.9%	30.4%	58.9%	36.0%	40.1%	28.8%	מעורבות חברתית	קיים פחות מידי
40.9%	51.7%	27.7%	43.4%	45.5%	54.2%		קיים במידה המתאימה
7.4%	9.2%	8.1%	14.0%	7.1%	7.8%		קיים יותר מידי
6.8%	8.6%	5.3%	6.6%	7.3%	9.2%		לא יודע / מסרב
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%		סה"כ
633	631	163	145	470	486		N
63.2%	59.1%	72.3%	49.9%	60.1%	61.8%	שוויון	קיים פחות מידי
27.4%	30.1%	18.2%	32.2%	30.6%	29.4%		קיים במידה המתאימה
6.6%	6.3%	5.2%	14.7%	7.1%	3.7%		קיים יותר מידי
2.8%	4.6%	4.3%	3.3%	2.2%	5.0%		לא יודע / מסרב
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%		סה"כ
633	631	163	145	470	486		N

תרשים 7: ממדים הנוגעים לדמוקרטיה הקיימים במידה המתאימה, לפי תפיסות המרואיינים

- (1) נמצא כי יש גורם משותף להערכות שניתנו למדינה ע"פ הממדים השונים (α קרונבך = 0.62)
- (2) בכל אחת מקבוצות המחקר אין רוב למי שחושבים שהערכים שנסקרו קיימים במדינה במידה המתאימה, זאת להוציא בני נוער בהם יש רוב (וגם הוא קטן) שאומרים לגבי שני מרכיבים ערכיים- שלטון הרוב ומעורבות חברתית – שהם קיימים במדינה במידה המתאימה.
- (3) *פערים בין קבוצות הלאום:*
במגזר היהודי, שני המאפיינים שנתפסים כמתקיימים במידה המתאימה יותר מאשר המאפיינים האחרים הם שלטון הרוב ומעורבות חברתית ולאחריהם חופש ביטוי. שני המאפיינים הנתפסים כמתקיימים פחות מהאחרים הם זכויות למיעוטים ושוויון. במגזר הערבי, שני המאפיינים הבולטים ביותר כמתקיימים במידה המתאימה הם שלטון הרוב וחופש ביטוי ולאחריהם מעורבות חברתית. הנושאים הנתפסים כפחות בולטים הם, כמו במגזר היהודי, זכויות למיעוטים ושוויון.
- (4) *פערים בין קבוצות הגיל:*
במגזר יהודי, לגבי שני ערכים, שלטון הרוב ומעורבות חברתית, יותר בני נוער מצעירים חושבים שהם קיימים במדינה במידה המתאימה (55% לעומת 48% ו-54% לעומת 46%, בהתאמה).
במגזר הערבי, בארבעה מתוך חמשת הערכים שנבדקו בני הנוער חושבים יותר מהצעירים כי הם קיימים במדינה במידה המתאימה: שלטון הרוב (50% לעומת 16%), הגנה על זכויות המיעוטים (46% לעומת 22%), מעורבות חברתית (43% לעומת 28%) ושוויון (32% לעומת 18%).
- (5) מבדיקת הקשר בין מאפיינים סוציו- דמוגרפיים לבין ממוצע הערכות המדינה ע"פ הממדים השונים שנזכרו עולה כי בשתי קבוצות הגיל אין הבדלים מגדריים ואין הבדלים בין הקבוצות

שמובחנות לפי הקרבה לדת. בשתי קבוצות הגיל נמצאה ירידה הדרגתית בממוצע הערכות למצב המדינה ככל שמיצוב הפרט נוטה יותר לשמאל. בקרב בני הנוער, מ-1.8 בקרב מי שממצבים את עצמם בימין, ל-1.6 בקרב מי שממצבים את עצמם במרכז, ל-1.5 בקרב מי שממצבים עצמם בשמאל. בקרב הצעירים הערכים המתאימים הם 1.9, 1.7 ו-1.4.

ב. אמון במוסדות שלטון

הסקר התייחס למוסדות הבאים: צה"ל, מערכת המשפט, הכנסת, אמצעי התקשורת, מוסדות הדת, המשטרה, המפלגות וההסתדרות. לגבי כל אחד מהם המרוויינים התבקשו לציין "באיזה מידה יש או אין לך אמון בהם (אתה סומך או לא סומך עליהם)?"

לוח 19: אמון במוסדות השלטון

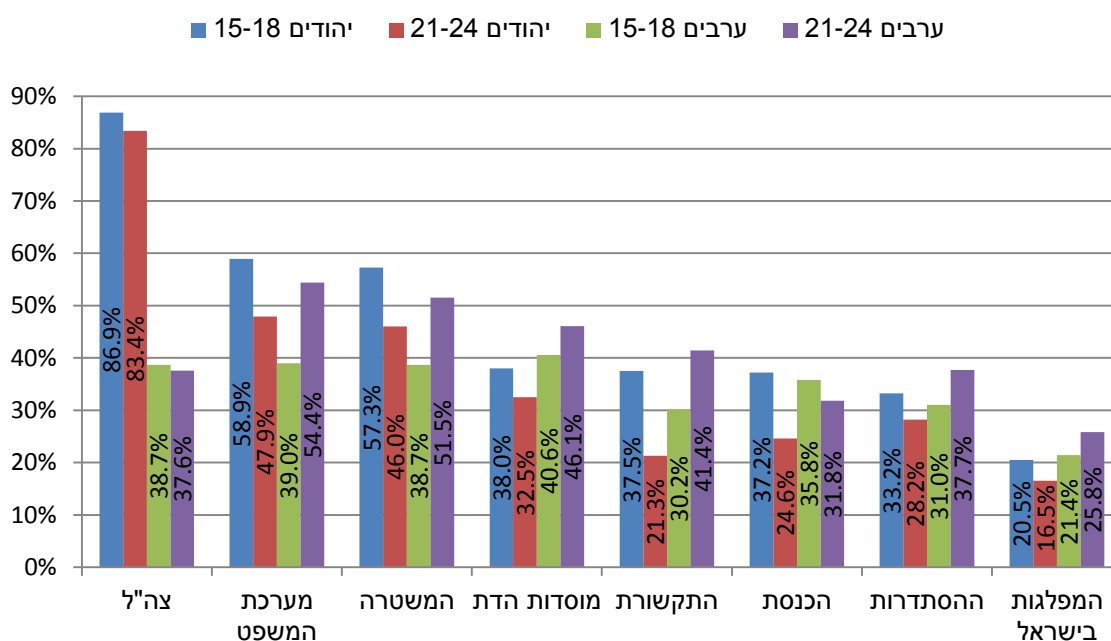
סה"כ		ערבים		יהודים			
21-24	15-18	21-24	15-18	21-24	15-18		
31.8%	37.7%	19.1%	14.1%	36.2%	44.7%	יש אמון מלא	צה"ל
39.8%	38.2%	18.5%	24.6%	47.2%	42.2%	יש אמון	
12.5%	9.6%	16.3%	19.6%	11.1%	6.6%	כמעט ואין אמון	
10.1%	5.8%	25.7%	21.5%	4.6%	1.1%	אין אמון כלל	
5.9%	8.7%	20.5%	20.2%	.8%	5.3%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	
633	631	163	145	470	486	N	
8.8%	12.1%	17.5%	8.9%	5.8%	13.0%	יש אמון מלא	מערכת המשפט
40.8%	42.2%	36.9%	30.1%	42.1%	45.9%	יש אמון	
30.1%	24.2%	20.0%	21.0%	33.5%	25.1%	כמעט ואין אמון	
15.7%	10.9%	12.1%	17.6%	17.0%	8.9%	אין אמון כלל	
4.6%	10.6%	13.5%	22.5%	1.5%	7.1%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	
633	631	163	145	470	486	N	
1.9%	5.0%	3.3%	7.2%	1.5%	4.4%	יש אמון מלא	הכנסת
24.5%	31.9%	28.5%	28.6%	23.1%	32.8%	יש אמון	
41.7%	37.1%	33.3%	23.6%	44.6%	41.1%	כמעט ואין אמון	
26.6%	13.3%	20.8%	16.6%	28.6%	12.4%	אין אמון כלל	
5.3%	12.7%	14.2%	24.1%	2.2%	9.3%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	

סה"כ		ערבים		יהודים		N	
21-24	15-18	21-24	15-18	21-24	15-18		
633	631	163	145	470	486		
2.8%	5.3%	5.5%	7.8%	1.8%	4.6%	יש אמון מלא	אמצעי התקשורת
23.7%	30.5%	35.9%	22.4%	19.5%	32.9%	יש אמון	
37.4%	32.0%	28.0%	27.7%	40.7%	33.3%	כמעט ואין אמון	
32.5%	23.1%	20.2%	21.1%	36.8%	23.7%	אין אמון כלל	
3.6%	9.1%	10.4%	21.0%	1.2%	5.6%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	
633	631	163	145	470	486	N	
8.9%	13.3%	7.7%	10.6%	9.3%	14.1%	יש אמון מלא	מוסדות הדת, כמו הרבנות / לערבים: רק מוסדות הדת
27.1%	25.3%	38.4%	30.0%	23.2%	23.9%	יש אמון	
23.6%	21.0%	19.2%	17.7%	25.1%	22.0%	כמעט ואין אמון	
33.3%	27.8%	18.6%	19.3%	38.5%	30.3%	אין אמון כלל	
7.1%	12.6%	16.1%	22.4%	4.0%	9.7%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	
633	631	163	145	470	486	N	
9.8%	9.6%	19.3%	12.5%	6.5%	8.7%	יש אמון מלא	המשטרה
37.6%	43.4%	32.2%	26.2%	39.5%	48.6%	יש אמון	
31.8%	26.5%	20.7%	20.7%	35.6%	28.2%	כמעט ואין אמון	
17.2%	11.6%	18.0%	19.7%	16.9%	9.2%	אין אמון כלל	
3.6%	8.9%	9.8%	21.0%	1.5%	5.3%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	
633	631	163	145	470	486	N	
1.5%	3.1%	3.0%	5.2%	.9%	2.5%	יש אמון מלא	המפלגות בישראל
17.5%	17.6%	22.8%	16.2%	15.6%	18.0%	יש אמון	
45.1%	46.0%	24.0%	27.6%	52.4%	51.4%	כמעט ואין אמון	
28.8%	19.6%	32.4%	25.5%	27.5%	17.9%	אין אמון כלל	
7.3%	13.7%	17.8%	25.5%	3.6%	10.2%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	
633	631	163	145	470	486	N	

סה"כ		ערבים		יהודים	
21-24	15-18	21-24	15-18	21-24	15-18

3.1%	5.7%	8.8%	9.7%	1.2%	4.6%	יש אמון מלא
27.5%	27.0%	28.9%	21.3%	27.0%	28.6%	יש אמון
24.8%	22.9%	18.8%	20.2%	26.8%	23.7%	כמעט ואין אמון
18.7%	11.8%	20.3%	17.2%	18.1%	10.2%	אין אמון כלל
26.0%	32.6%	23.1%	31.5%	26.9%	32.9%	לא יודע / מסרב
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ
633	631	163	145	470	486	N

תרשים 8: אמון במוסדות השלטון, אמון או אמון מלא

(1) נמצא כי יש גורם משותף לרמת האמון שהמרואיינים נותנים למוסדות השלטון השונים. בדיקת המתאמים בין רמות האמון למוסדות השונים, בינם לבין עצמם, מורה כי ניתן לחבר אותם לממד משותף (α קרוינבך = 0.63) שיכונה "אמון במוסדות שלטון".

(2) רוב המרואיינים לא מביעים אמון ברוב מוסדות השלטון שהמחקר התייחס אליהם.

להלן סדר מוסדות השלטון לפי אחוז המרואיינים שנותנים בהם אמון (1 מציין את המוסד שהאמון בו הגבוה ביותר ו-8 מציין את המוסד שהאמון בו הכי נמוך).

לוח 20: אמון במוסדות השלטון, דירוג לפי הסדר

ערבים		יהודים		קבוצת גיל	
21-24	15-18	21-24	15-18		
5-6	1-4	1	1		צה"ל
1-2	1-4	2-3	2		מערכת המשפט
1-2	1-4	2-3	3		המשטרה
4	6-7	7	4-5		אמצעי התקשורת
7-8	5	5-6	4-5		הכנסת
3	1-4	4	6-7		מוסדות הדת
5-6	6-7	5-6	6-7		ההסתדרות
7-8	8	8	8		המפלגות

במגזר היהודי – רק צה"ל זוכה בשתי קבוצות הגיל לרוב שנותנים בו אמון (87% בקרב בני הנוער ו-83% מקרב הצעירים). בקרב בני הנוער יש שני מוסדות נוספים, שניהם מתחום אכיפת החוק, שזוכים לאמון מרוב המרואיינים, מערכת המשפט (59%) והמשטרה (57%), שאר מוסדות השלטון שהמחקר התייחס אליהם לא זוכים לרוב שנותן בהם אמון.

במגזר הערבי – בקרב בני הנוער אף אחד ממוסדות השלטון לא זוכה לרוב שנותנים בו אמון. בקבוצת גיל זו גבוה במיוחד חלקם של מי שלא ידעו לקבוע אם ניתן או לא ניתן לתת אמון במוסדות השלטון (בין 20% שלא החליטו זאת לגבי צה"ל לבין 33% שלא החליטו לגבי ההסתדרות). בקרב הצעירים הערבים רק המוסדות הממונים על אכיפת החוק זוכים לרוב שנותן בהם אמון: מערכת המשפט (54%), והמשטרה (52%).

3) כצפוי, לא נמצאה הלימה בין שתי קבוצות הלאום באשר לסדר מוסדות השלטון לפי אחוז המרואיינים שנותנים בהם אמון.

4) בכל אחת מקבוצות הלאום לא נמצאה הלימה בין שתי קבוצות הגיל באשר לסדר המוסדות שנותנים בהם אמון.

5) הן בקרב בני הנוער והן בקרב הצעירים לא נמצא קשר בין המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים שנבחנו לבין הגורם של אמון במוסדות שלטון, דהיינו ממוצע האמון במוסדות שלטון (מעבר לכל מוסדות שלטון שנבחנו).

ג. הבעיות והמחלוקות שמאיימות על המדינה

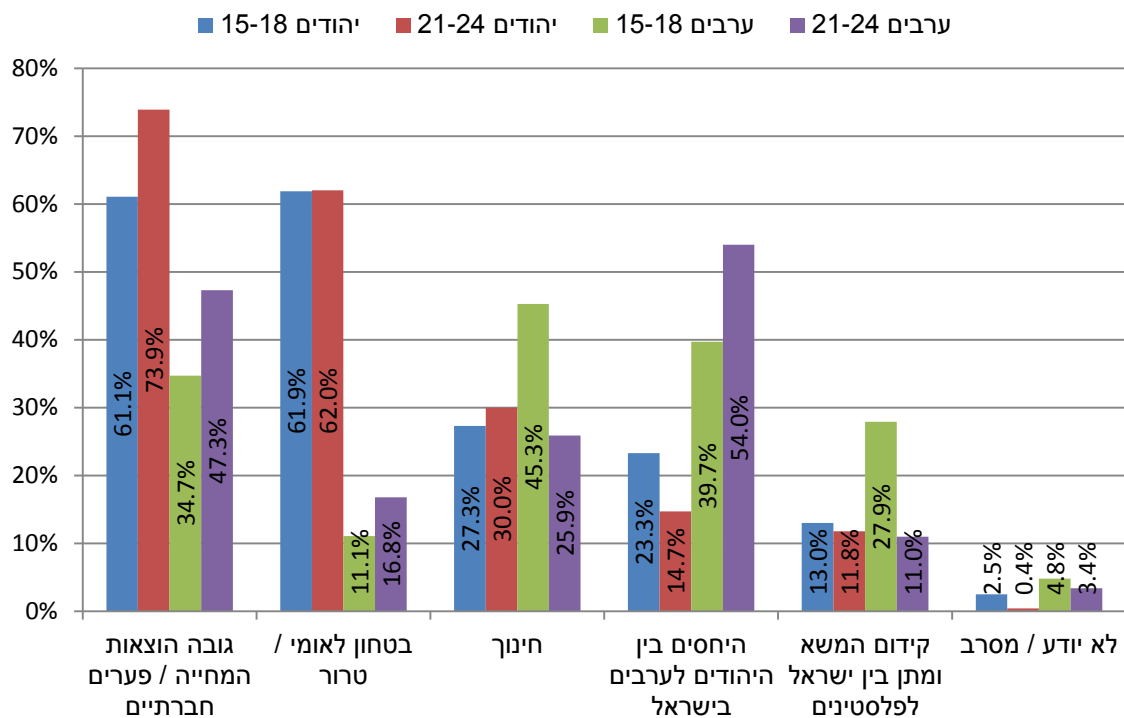
בפני המרואיינים הוצגה רשימה של בעיות והם נשאלו: "אלו משתי הבעיות שמדינת ישראל מתמודדת איתן כיום הן שתי הבעיות החשובות ביותר שהממשלה צריכה לטפל בהן בעדיפות

ראשונה?": שאלה על מתחים המהווים איום על המדינה הציגה רשימה של מחלוקות והמרוויינים נשאלו "איזו מחלוקת מסכנת ביותר את החברה הישראלית?"

לוח 21: הבעיות החשובות ביותר שהממשלה צריכה לטפל בהן

סה"כ		ערבים		יהודים			
21-24	15-18	21-24	15-18	21-24	15-18		
67.1%	55.0%	47.3%	34.7%	73.9%	61.1%	גובה הוצאות המחייה / פערים חברתיים	מה מבין הבעיות הבאות שמדינת ישראל מתמודדת איתן כיום הן שתי הבעיות החשובות ביותר שהממשלה צריכה לטפל בהן בעדיפות ראשונה?
50.3%	50.2%	16.8%	11.1%	62.0%	61.9%	בטחון לאומי / טרור	
28.9%	31.4%	25.9%	45.3%	30.0%	27.3%	חינוך	
24.8%	27.1%	54.0%	39.7%	14.7%	23.3%	היחסים בין היהודים לערבים בישראל	
11.6%	16.4%	11.0%	27.9%	11.8%	13.0%	קידום המשא ומתן בין ישראל לפלסטינים	
1.2%	3.0%	3.4%	4.8%	.4%	2.5%	לא יודע / מסרב	
183.9%	183.2%	158.4%	163.5%	192.8%	189.1%	סה"כ	
633	631	163	145	470	486	N	

תרשים 9: הבעיות החשובות ביותר שהממשלה צריכה לטפל בהן

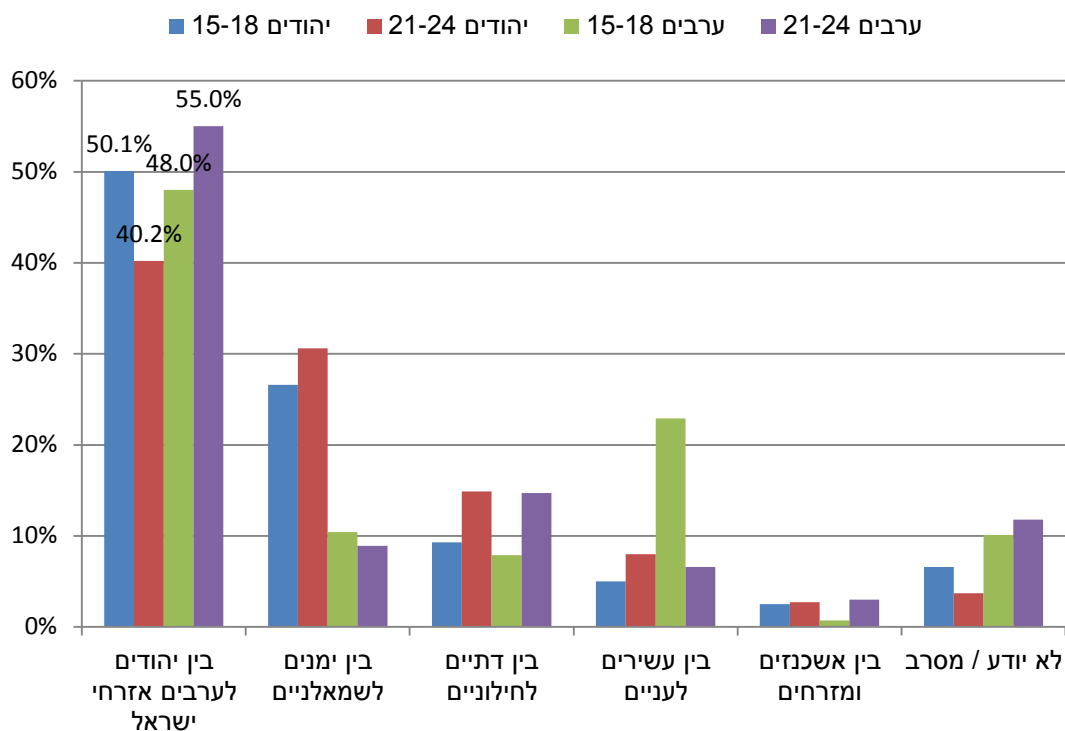

לוח 22: המחלוקות המסכנות ביותר את החברה הישראלית

סה"כ		ערבים		יהודים			
21-24	15-18	21-24	15-18	21-24	15-18		
44.0%	49.6%	55.0%	48.0%	40.2%	50.1%	בין יהודים לערבים	איזו מחלוקת מסכנת ביותר את החברה הישראלית?
25.0%	22.9%	8.9%	10.4%	30.6%	26.6%	בין ימנים לשמאלניים	
14.8%	9.0%	14.7%	7.9%	14.9%	9.3%	בין דתיים לחילוניים	
7.6%	9.1%	6.6%	22.9%	8.0%	5.0%	בין עשירים לעניים	
2.7%	2.1%	3.0%	.7%	2.7%	2.5%	בין אשכנזים ומזרחים	
5.8%	7.4%	11.8%	10.1%	3.7%	6.6%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	
633	631	163	145	470	486	N	

תרשים 10: המחלוקות המסכנות ביותר את החברה הישראלית

1) להלן סדר הבעיות לפי הערכת המרואיינים במדגמים השונים את מידת העדיפות שיש לתת לטיפול בהן (כאשר 1 מציין שיש לתת לבעיה עדיפות ראשונה ו-5 עדיפות אחרונה):

לוח 23: הבעיות החשובות ביותר שהממשלה צריכה לטפל בהן, דירוג לפי הסדר

קבוצת גיל	יהודים		ערבים		
	21-24	15-18	21-24	15-18	
1	1	3	2	3	גובה הוצאות המחייה
2	2	5	4	5	ביטחון לאומי / טרור
3	3	1	3	1	חינוך
4	4	2	1	2	יחסים בין יהודים לערבים
5	5	4	5	4	קידום המשא ומתן בין ישראל לפלסטינים

להוציא דחיקה לתחתית הסולם של נושאי קידום המשא ומתן בין ישראל לפלסטינים יש אי הלימה בין תפיסות היהודים לבין תפיסות הערבים לגבי קדימות הבעיות הדורשות טיפול. במגזר היהודי נמצאה הלימה מלאה בין בני הנוער לצעירים לגבי דירוג הבעיות לפי סדר החשיבות המיוחס להם. במגזר הערבי יש דמיון בין שתי קבוצות הגיל אך לא הלימה מלאה.

2) סדר המחלוקות לפי המידה בה הן נתפסות כי הן מסכנות את החברה הישראלית הוא כדלהלן (1) מציין שהמחלוקות מסכנות את החברה הישראלית יותר מאשר כל האחרות ו-5 פחות מאשר כל האחרות):

לוח 24: המחלוקות המסכנות ביותר את החברה הישראלית, זירוג לפי הסדר

ערבים		יהודים		קבוצת גיל	
21-24	15-18	21-24	15-18		
1	1	1	1		בין יהודים לערבים
3	3	2	2		בין ימנים לשמאלנים
2	4	3	3		בין דתיים לחילונים
4	2	4	4		בין עשירים לעניים
5	5	5	5		בין אשכנזים למזרחים

יש הסכמה בין כל קבוצות המדגם הן לגבי הבעיה שמסכנת ביותר את החברה הישראלית – המחלוקות בין יהודים לערבים – והן לגבי הבעיה שהכי פחות מסכנת את החברה הישראלית – המחלוקות בין אשכנזים למזרחים. במגזר היהודי יש הלימה מלאה ובמגזר הערבי יש הלימה כמעט מלאה בין בני הנוער לבין הצעירים באשר לסדר המחלוקות לפי רמת הסיכון שהן מהוות לחברה הישראלית.

3) לגבי הבעיות של המדינה הנתפסות כדוחקות ביותר הן בקרב בני הנוער והן בקרב הצעירים לא נתפסו הבדלים מגדריים.

4) הן בקרב בני הנוער והן בקרב הצעירים, הדתיים מייחסים לביטחון הלאומי חשיבות רבה יותר מאשר האחרים (84% בקרב בני הנוער ו-75% בקרב הצעירים). הן בקרב בני הנוער והן בקרב הצעירים, אחוז המייחסים חשיבות ראשונה לקידום משא ומתן עם הפלסטינים גבוה יחסית בקרב החילונים (19% בקרב בני הנוער ו-17% בקרב הצעירים).

נושא הביטחון הלאומי חשוב במיוחד בקרב תומכי הימין (73% בקרב בני הנוער ו-71% בקרב הצעירים). ככל שהמיצוב האישי ברצף ימין שמאל מתקרב לשמאל עולה בהדרגה חשיבות של קידום המשא ומתן בין ישראל לפלסטינים (בקרב בני הנוער, מ-5% שממקמים את עצמם בימין, ל-17% שממקמים עצמם במרכז, ל-33% שממקמים עצמם בשמאל; בקרב הצעירים הערכים המתאימים הם 5%, 29% ו-36%.

5) לגבי המחלוקות שמסכנות את החברה הישראלית, בקרב בני הנוער לא נמצא קשר בין המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים שנבחנו לבין ההערכות לגבי רמת המסוכנות של המחלוקות השונות. בקרב הצעירים נמצא כי בנות יותר מבנים מיחסות כוח מאיים למחלוקות שבין יהודים לערבים אזרחי ישראל (47% לעומת 34%), החילונים והמסורתיים מייחסים למחלוקות אלו כוח איום רב יותר מאשר הדתיים והחרדים (45%-44%, לעומת 28% ו-37% בהתאמה). יחד עם זאת, מי שממצבים עצמם בשמאל מייחסים למחלוקת זו כוח מאיים

פחות ממה שמייחסים לה שאר המרוואיינים (30%). המחלוקות בין ימין לשמאל מאיימות לפי החילונים והחרדים פחות מאשר לפי המסורתניים והדתיים.

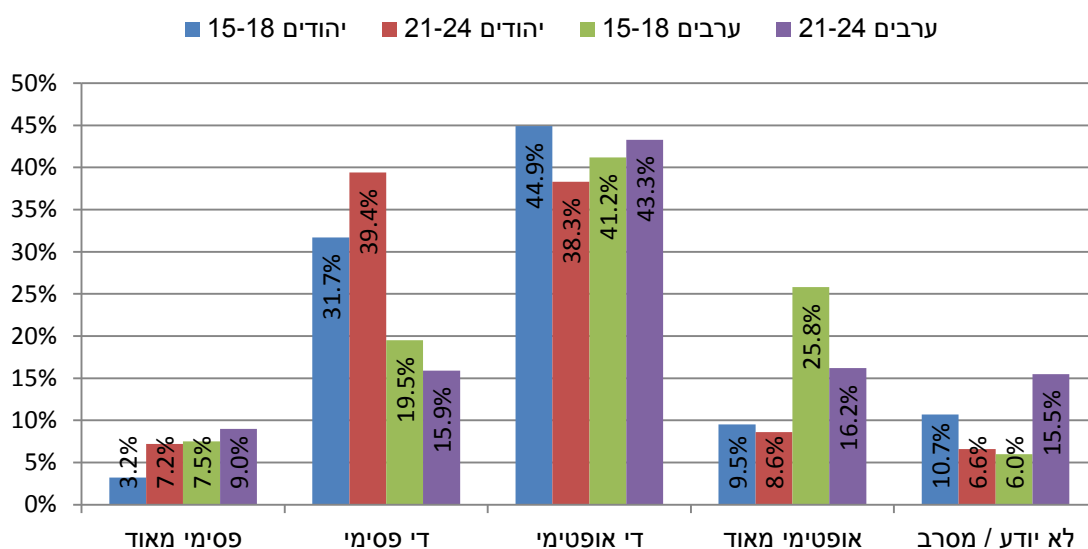
ד.רמת האופטימיות (או פסימיות) לגבי עתיד המדינה

שאלה מסכמת לפרק זה הייתה "עד כמה אתה אופטימי או פסימי לגבי עתיד המדינה?"

לוח 25: אופטימיות מול פסימיות לגבי עתיד המדינה

סה"כ		ערבים		יהודים			
21-24	15-18	21-24	15-18	21-24	15-18		
7.7%	4.2%	9.0%	7.5%	7.2%	3.2%	פסימי מאוד	עד כמה אתה אופטימי או פסימי לגבי עתיד המדינה?
33.3%	28.9%	15.9%	19.5%	39.4%	31.7%	די פסימי	
39.6%	44.1%	43.3%	41.2%	38.3%	44.9%	די אופטימי	
10.6%	13.2%	16.2%	25.8%	8.6%	9.5%	אופטימי מאוד	
8.9%	9.6%	15.5%	6.0%	6.6%	10.7%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	
633	631	163	145	470	486	N	

תרשים 11: אופטימיות מול פסימיות לגבי עתיד המדינה

1) רוב משמעותי מקרב הערבים (67% מקרב בני הנוער ו-60% מקרב הצעירים) ורוב קטן מקרב בני הנוער היהודים (54%) אופטימיים לגבי עתיד המדינה. הצעירים היהודים נחצים בין האופטימיים לפסימיים (47% בכל צד).

2) ערבים, בני נוער וצעירים, אופטימיים יותר מהיהודים לגבי עתיד המדינה.

3) בקרב שתי קבוצות הלאום בני הנוער קצת יותר אופטימיים מאשר הצעירים אולם ההבדלים אינם מובהקים סטטיסטית.

4) בשתי קבוצות הגיל לא נמצאו הבדלי מגדר. בשתי קבוצות הגיל הדתיים אופטימיים יותר מהאחרים (89% בשתי קבוצות הגיל) והחילונים פסימיים יותר מהאחרים (51% בקרב בני הנוער ו-63% בקרב הצעירים). בשתי הקבוצות ככל שעוברים מהימין לשמאל יורדת האופטימיות ועולה הפסימיות.

5. עמדות כלפי דו-קיום יהודי-ערבי

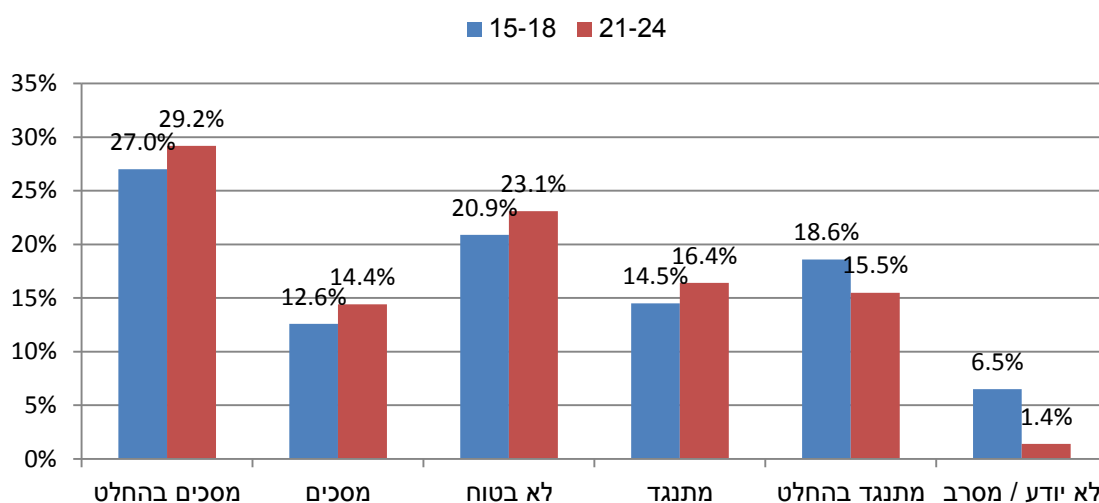
המרוויינים נשאלו שתי שאלות בנושא: "באיזו מידה אתה מסכים או מתנגד לטענה הבאה: יש לאסור על ערבים אזרחי ישראל להיבחר לכנסת" ו-"האם אתה מתנגד או מסכים לדעה הבאה: רוב הערבים לא השלימו עם קיומה של מדינת ישראל והיו משמידים אותה אילו יכלו?"

לוח 26: עמדות הנוגעות לדו-קיום יהודי-ערבי

סה"כ		ערבים		יהודים		באיזו מידה אתה מסכים או מתנגד לטענה הבאה:	
21-24	15-18	21-24	15-18	21-24	15-18		
28.0%	26.8%			29.2%	27.0%	מסכים בהחלט	"יש לאסור על ערבים אזרחי ישראל להיבחר לכנסת"
14.0%	12.5%	4.9%		14.4%	12.6%	מסכים	
22.1%	21.0%		50.0%	23.1%	20.9%	לא בטוח	
16.3%	14.4%	13.7%		16.4%	14.5%	מתנגד	
18.3%	18.8%	81.4%	50.0%	15.5%	18.6%	מתנגד בהחלט	
1.3%	6.4%			1.4%	6.5%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	
491	489	21	3	470	486	N	
31.1%	29.1%	5.4%	14.7%	40.0%	33.4%	מסכים בהחלט	"רוב הערבים לא השלימו עם קיומה של מדינת ישראל והיו משמידים"
28.1%	28.4%	18.1%	35.3%	31.6%	26.3%	מסכים	
14.5%	18.9%	18.9%	29.7%	12.9%	15.6%	אין דעה בנושא / לא בטוח	

15.7%	12.7%	29.4%	7.9%	11.0%	14.2%	מתנגד	אותה אילו יכלו
7.2%	5.5%	18.6%	4.9%	3.3%	5.7%	מתנגד בהחלט	
3.4%	5.4%	9.6%	7.4%	1.2%	4.8%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	סה"כ	
633	631	163	145	470	486	N	

תרשים 12: "יש לאסור על ערבים אזרחי ישראל להיבחר לכנסת", בקרב יהודים

(1) מעל שליש (40%) מבני נוער יהודים ו-44% מהצעירים היהודים חושבים כי יש לאסור על ערבים אזרחי ישראל להיבחר לכנסת.

(2) רוב היהודים מסכימים עם הדעה האומרת כי רוב הערבים לא השלימו עם מדינת ישראל והיו משמידים אותה אילו יכלו (60% מבני הנוער ו-72% מקרב הצעירים). ראוי לציין כי בקרב הערבים מחצית מבני הנוער וכרבע מהצעירים (23%) הסכימו עם הטענה; יתכן כי חלק מהם התייחסו רק לחצי הראשון של הטענה האומר כי הערבים לא השלימו עם קיומה של מדינת ישראל.

(3) בקרב בני נוער לא נמצאו הבדלים מגדריים. בקרב הצעירים נשים יותר מגברים מסכימים כי יש למנוע מערבים אזרחי ישראל זכות היבחרות לכנסת (50% לעמת 37%). בשתי קבוצות הגיל ככל שעולה הקרבה לדת וככל שעולה הקרבה לימין יש עלייה הדרגתית באחוז המסכימים עם הטענות הנ"ל.

6. רמת העיסוק בשואה ותפיסות לגבי גרמניה (יהודים בלבד)

א. רמת העיסוק בשואה

רמת העיסוק בשואה נבדקה הן ברמה האישית ("האם אתה באופן אישי מתעניין או לא מתעניין בנושא השואה?") והן הערכות לגבי החברה הישראלית ("מבין הדברים הבאים מהו הדבר שמציין טוב ביותר את העיסוק של החברה הישראלית בשואה – החברה הישראלית עוסקת יותר מידי בשואה, הרבה יותר מהראוי / החברה הישראלית עוסקת מעט מידי בשואה / החברה הישראלית עוסקת בשואה במידה המתאימה").

לוח 27: רמת העיסוק בשואה

יהודים			
21-24	15-18		
3.2%	2.4%	בכלל לא	האם אתה באופן אישי מתעניין בנושא השואה?
31.8%	24.6%	במידה מועטה	
44.8%	41.4%	במידה רבה	
18.9%	28.4%	במידה רבה מאוד	
1.3%	3.2%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	סה"כ	
470	486	N	

8.8%	10.2%	החברה הישראלית עוסקת יותר מידי בשואה, הרבה יותר מהראוי	מבין הדברים הבאים מהו הדבר שמציין טוב ביותר את העיסוק של החברה הישראלית בשואה ציין דבר אחד בלבד
36.6%	31.6%	החברה הישראלית עוסקת מעט מידי בשואה, הרבה פחות מהראוי	
51.2%	52.5%	החברה הישראלית עוסקת בשואה במידה המתאימה	
3.3%	5.8%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	סה"כ	
470	486	N	

1) רוב גדול של המרואיינים, בשתי קבוצות הגיל, מתעניינים בשואה לפחות במידה מועטה. כשני שליש (70% מהנוער ו-64% מהצעירים) מתעניינים בנושא השואה במידה רבה או רבה מאד.

כמחצית מהמרואיינים בשתי קבוצות הגיל (52% ו-51%, בהתאמה) חושבים שהחברה הישראלית עוסקת בשואה במידה המתאימה, אולם כשליש (32% מבני הנוער ו-37% מהצעירים) חושבים שהעיסוק בשואה הוא פחות מהראוי.

2) בקרב בני הנוער בנות מתעניינות בשואה יותר מבנים (78% לעומת 69%) וחרדים מתעניינים פחות מהאחרים (53%). בקרב הצעירים לא נמצא קשר עם המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים, להוציא העניין הגבוה יחסית של הדתיים (71%).

ב. תפיסות לגבי גרמניה של היום

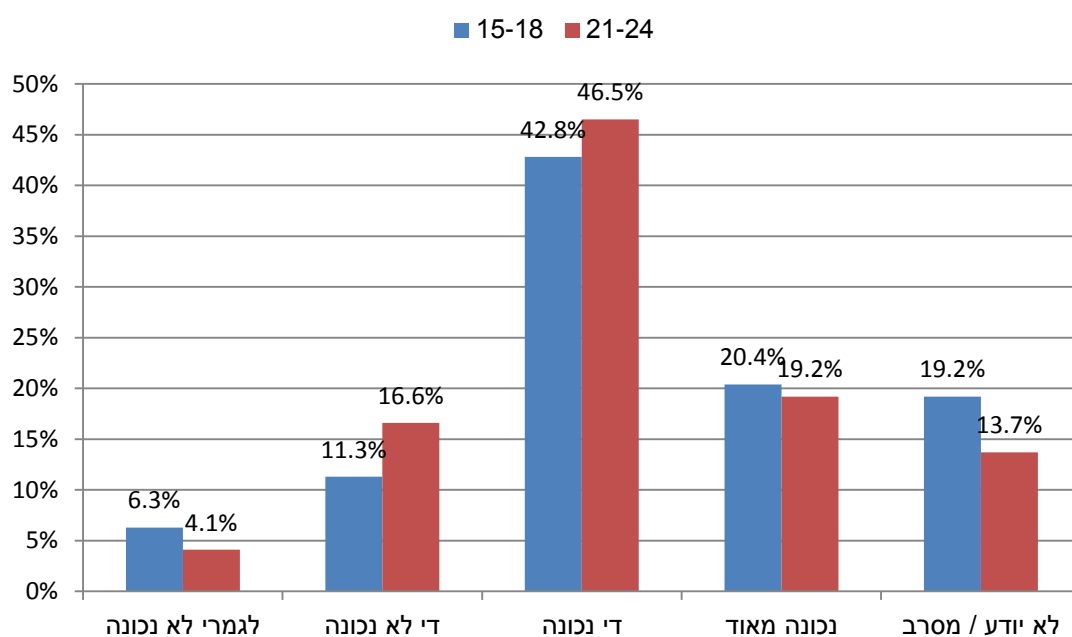
בפני המרואיינים הוצגו מספר דעות על גרמניה בהווה ("גרמניה היום כבין המדינות הידידותיות לישראל" / "גרמניה של היום איננה שונה מגרמניה של העבר, ושוב יכול לקום בה משטר נאצי" / "השמדת יהודים בשואה נתמכה, למעשה, ע"י רוב העם הגרמני ולא רק ע"י המנהיגות הנאצית") ולגבי כל אחת מהן הם התבקשו לציין "האם היא נכונה או לא נכונה לדעתך?". לוח 31 מציג את תגובות המרואיינים.

לוח 28: תפיסות לגבי גרמניה של היום

יהודים			
21-24	15-18		
4.1%	6.3%	לגמרי לא נכונה	"גרמניה היום היא בין המדינות הידידותיות לישראל"
16.6%	11.3%	די לא נכונה	
46.5%	42.8%	די נכונה	
19.2%	20.4%	נכונה מאוד	
13.7%	19.2%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	סה"כ	
470	486	N	
27.8%	31.3%	לגמרי לא נכונה	"גרמניה של היום איננה שונה מגרמניה של העבר, ושוב יכול לקום בה משטר נאצי"
40.9%	32.2%	די לא נכונה	
16.7%	19.9%	די נכונה	
7.0%	6.8%	נכונה מאוד	
7.6%	9.8%	לא יודע / מסרב	

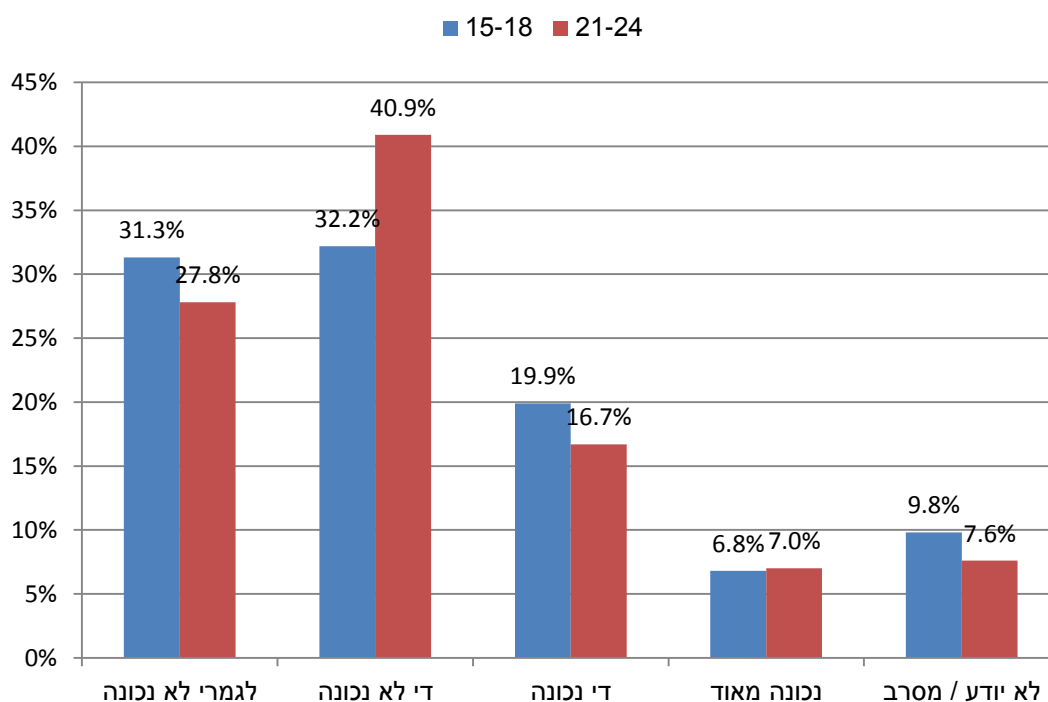
100.0%	100.0%	סה"כ	<p align="center">"השמדת יהודים בשואה נתמכה, למעשה, על ידי רוב העם הגרמני ולא רק על ידי המנהיגות הנאצית"</p>
470	486	N	
7.0%	7.6%	לגמרי לא נכונה	
24.3%	23.2%	די לא נכונה	
35.8%	34.5%	די נכונה	
22.6%	22.0%	נכונה מאוד	
10.3%	12.7%	לא יודע / מסרב	
100.0%	100.0%	סה"כ	
470	486	N	

תרשים 13: "גרמניה היום היא בין המדינות היחידות ל"ישראל", בקרב יהודים

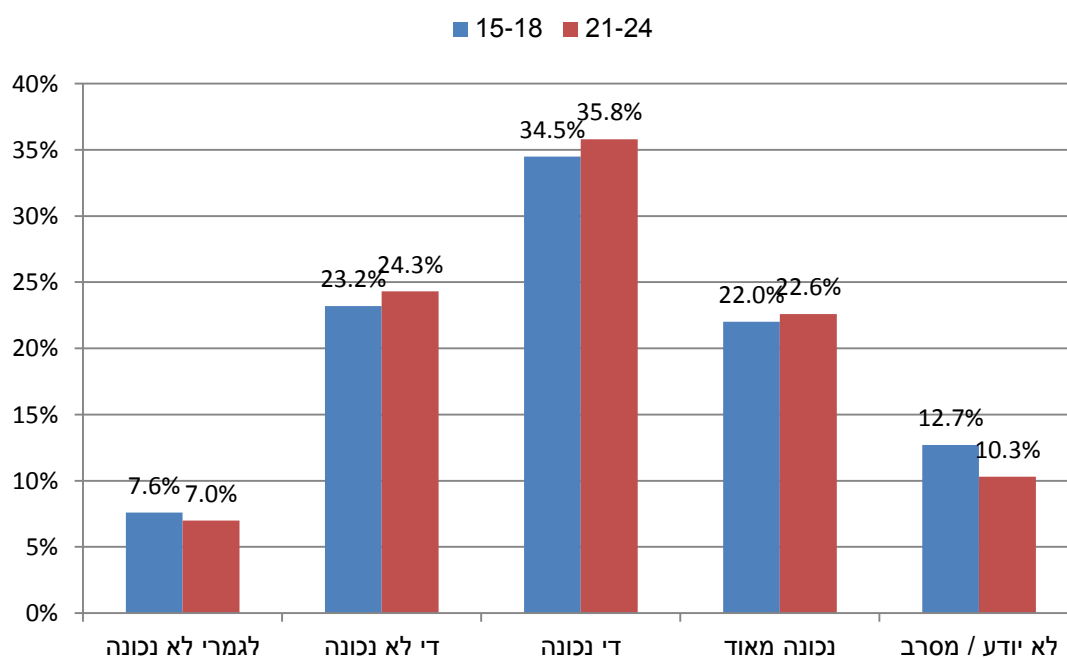

תרשים 14: "גרמניה של היום איננה שונה מגרמניה של העבר, ושוב יכול לקום בה משטר נאצי", בקרב יהודים

תרשים 15: "השמדת יהודים בשואה נתמכה, למעשה, על ידי רוב העם הגרמני ולא רק על ידי המנהיגות הנאצית", בקרב יהודים

1) לכל שלושת הטענות הנ"ל לגבי גרמניה יש גורם משותף (α קרוונבך = 0.78) שניתן לכנותו "תדמית גרמניה בהקשר של העם היהודי וישראל".

2) קצת מעל מחצית המרואיינים (56% מהנוער ו-58% מהצעירים) חושבים שרוב העם הגרמני תמך בתקופת השואה בהשמדת היהודים. אולם, במקביל לכך, כשני שלישים (64% מבני הנוער ו-69% מהצעירים) לא מסכימים עם הטענה שגרמניה של היום אינה שונה מגרמניה של העבר ואחוזים דומים (63% מבני הנוער ו-65% מהצעירים) חושבים כי גרמניה היום היא בין המדינות הידידותיות לישראל.

3) מבדיקת הקשר עם מאפיינים סוציו-דמוגרפיים עולה כי:
א. לא נמצאו הבדלים מגדריים בהערכות לגרמניה.

ב. ככל שהקרבה לדת יורדת עולה בהדרגה הערכה לגרמניה מממוצע של 2.1 (בסולם בן 4 דרגות) בקרב החרדים ל-2.9 (באותו סולם) בקרב החילוניים. נתונים אלה נכונים הן לגבי בני הנוער והן לגבי הצעירים.

ג. הן בקרב בני הנוער והן בקרב הצעירים לא נמצא קשר מובהק בין מיצוב הפרט את עצמו ברצף האידיאולוגי ימין-שמאל לבין הערכות לגבי גרמניה.

נספח: קשר עם מאפיינים סוציו-דמוגרפיים

לוח 29: תמיכה כלכלית מההורים

בני נוער											
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית				איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין			
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
84.4%	90.8%	94.7%	84.7%	87.0%	87.8%	93.5%	85.2%	88.9%	90.7%	85.5%	ההורים תומכים כלכלית
12.7%	8.2%	5.3%	15.3%	13.0%	12.2%	6.5%	14.8%	10.2%	9.0%	14.1%	ההורים לא תומכים כלכלית
2.9%	.9%							.9%	.3%	.5%	ההורים לא תומכים כלכלית ואף אני תומך בהם
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	סה"כ
35	68	48	84	168	16	43	160	182	186	217	N
צעירים											

כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
55.0%	60.1%	60.1%	65.9%	63.2%	72.6%	47.7%	61.0%	64.3%	65.5%	59.2%	ההורים תומכים כלכלית
33.8%	38.6%	35.1%	32.5%	34.3%	27.4%	50.6%	34.1%	33.9%	31.0%	39.3%	ההורים לא תומכים כלכלית
11.2%	1.3%	4.9%	1.6%	2.5%		1.6%	4.9%	1.9%	3.5%	1.4%	ההורים לא תומכים כלכלית ואף אני תומך בהם
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	סה"כ
18	66	40	118	225	71	44	163	189	270	197	N

לוח 30: מטרות בחיים

בני נוער											
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
43.7%	51.5%	46.5%	53.7%	49.2%	59.9%	52.2%	49.2%	48.7%	54.1%	45.9%	רכישת השכלה גבוהה
50.1%	29.8%	35.5%	39.2%	51.1%	51.4%	31.9%	47.0%	42.2%	38.7%	47.1%	הצלחה כלכלית
43.4%	46.9%	44.8%	41.9%	28.5%	21.1%	13.5%	33.6%	47.9%	37.7%	37.3%	ליהנות בחיים, בילויים, ארוחות טובות, ים
5.0%	25.9%	18.9%	18.3%	27.4%	21.4%	58.0%	19.8%	15.9%	22.1%	22.6%	לתרום למדינה ולחברה
11.2%	11.3%	17.5%	13.7%	21.3%		19.3%	19.8%	14.8%	13.0%	20.0%	לתרום כמה שאני יכול לצה"ל
6.8%	11.3%	5.3%	11.1%	5.8%	10.0%	10.2%	6.5%	8.1%	12.5%	3.8%	להתנדב למען נושאים חשובים
10.9%	9.4%	15.6%	6.8%	2.7%	3.9%		6.5%	9.1%	6.2%	7.5%	לעבור לגור בחו"ל

צעירים											סה"כ
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	סה"כ
34	66	50	83	173	13	46	161	186	187	219	N
51.9%	59.5%	51.9%	58.5%	74.3%	73.2%	58.3%	67.0%	63.2%	63.5%	67.9%	הצלחה כלכלית
29.2%	53.2%	45.1%	48.0%	37.3%	17.4%	20.8%	47.0%	51.6%	44.0%	40.9%	ליהנות בחיים, בילויים, ארוחות טובות, ים
39.7%	33.8%	46.6%	41.2%	38.2%	42.7%	36.3%	37.6%	40.0%	41.2%	36.3%	רכישת השכלה גבוהה
18.9%	15.7%	10.1%	18.4%	18.4%	16.5%	48.7%	15.1%	12.3%	17.1%	17.5%	לתרום למדינה ולחברה
18.1%	9.0%	17.4%	9.6%	4.9%	17.9%	10.4%	9.3%	4.0%	9.6%	6.5%	להתנדב למען נושאים חשובים
6.0%	13.0%	6.7%	7.6%	7.5%	1.7%	5.0%	7.6%	11.3%	6.7%	10.2%	לעבור לגור בחו"ל
		5.2%	1.5%	1.3%		8.1%	.7%	1.0%	.2%	3.1%	לתרום כמה שאני יכול לצה"ל
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	סה"כ
16	65	40	116	217	58	43	162	191	264	190	N

לוח 31: תחושת שייכות

בני נוער											
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
82.6%	90.8%	76.9%	90.6%	86.9%	72.3%	90.2%	84.0%	89.2%	86.4%	87.0%	אני מרגיש את עצמי כאזרח שווה זכויות לכל האזרחים האחרים
17.4%	9.2%	23.1%	9.4%	13.1%	27.7%	9.8%	16.0%	10.8%	13.6%	13.0%	אני מרגיש שאיני שייך לחברה הישראלית
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	סה"כ
29	67	50	80	158	12	43	150	178	173	211	N
צעירים											
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		

מדינית					מבחינה דתית?							
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר		
55.3%	75.9%	91.4%	82.8%	88.4%	62.9%	89.1%	91.2%	85.0%	84.0%	84.7%	אני מרגיש את עצמי כאזרח שווה זכויות לכל האזרחים האחרים	
44.7%	24.1%	8.6%	17.2%	11.6%	37.1%	10.9%	8.8%	15.0%	16.0%	15.3%	אני מרגיש שאיני שייך לחברה הישראלית	
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	סה"כ	
16	59	36	111	210	63	41	150	178	247	185	N	

לוח 32: תחושות ביטחון

בני נוער												
ביטחון כלכלי (סולם בן 10 דרגות)												
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?					מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר		
7.2	7.4	6.7	6.7	7.0	6.4	7.1	6.8	7.2	6.7	7.2	ממוצע	
2.1	1.7	1.9	2.1	2.1	2.2	2.2	2.1	2.0	2.1	2.0	ס. תקן	
31	64	45	75	152	14	41	142	171	166	202	שכיחות	
2	3	1	1	1	2	1	1	1	1	1	מינימום	
10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	מקסימום	
חשיפה לאלימות (סולם בן 10 דרגות)												

כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
6.9	6.5	5.7	6.2	6.1	7.0	6.8	6.0	6.2	6.0	6.4	ממוצע
2.3	2.3	3.3	3.3	3.1	3.5	3.0	3.1	3.0	3.3	2.9	ס. תקן
31	68	49	81	158	13	42	149	183	180	208	שכיחות
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	מינימום
10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	מקסימום
איום אישי											
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
26.5%	18.2%	34.8%	31.8%	32.2%	28.0%	27.8%	31.8%	28.3%	37.2%	23.2%	מרגיש איום גבוה
51.6%	62.8%	52.2%	52.3%	38.4%	42.0%	38.7%	46.3%	52.5%	46.8%	49.3%	מרגיש איום די נמוך
21.9%	18.9%	13.0%	15.9%	29.5%	30.0%	33.5%	21.9%	19.2%	16.0%	27.5%	לא מרגיש איום בכלל
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	סה"כ
28	68	47	83	168	15	44	156	179	179	215	N

ביטחון כללי (סולם בן 10 דרגות)											
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
7.5	7.4	7.2	7.3	7.6	7.5	7.6	7.4	7.4	7.2	7.6	ממוצע
1.6	1.5	1.8	1.7	1.7	1.5	2.0	1.6	1.6	1.7	1.6	ס. תקן
40	70	50	85	174	16	46	168	190	194	226	שכיחות
4	3	1	1	2	4	1	1	1	1	2	מינימום
10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	מקסימום
צעירים											
ביטחון כלכלי (סולם בן 10 דרגות)											
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		

ממוצע	זכר	נקבה	חילוני	מסורתי	דתי	חרדי	ימין	מרכז נוטה ימין	מרכז	שמאל	לא יודע / מסרב
6.2	6.2	5.9	6.1	5.6	6.0	6.7	6.2	5.5	5.9	6.2	6.4
1.9	1.9	2.0	2.0	1.9	1.9	1.9	2.0	1.8	2.2	1.8	1.9
194	194	267	190	162	42	68	220	115	40	68	17
1	1	1	1	1	3	1	1	1	2	3	3
10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10

חשיפה לאלימות (סולם בן 10 זרגות)

איך אתה/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?												מין	
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית													
ממוצע	זכר	נקבה	חילוני	מסורתי	דתי	חרדי	ימין	מרכז נוטה ימין	מרכז	שמאל	לא יודע / מסרב		
6.2	6.2	6.2	6.2	5.6	6.7	7.2	6.4	5.8	6.1	6.3	6.4		
2.9	2.9	3.1	2.8	3.0	3.1	3.2	3.0	3.1	2.8	2.7	3.2		
191	191	263	184	161	40	69	218	114	38	67	17		
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		
10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10		

איום אישי

איך אתה/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?												מין	
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית													
מרגיש איום גבוה	זכר	נקבה	חילוני	מסורתי	דתי	חרדי	ימין	מרכז נוטה ימין	מרכז	שמאל	לא יודע / מסרב		
24.6%	24.6%	44.4%	30.8%	43.3%	33.4%	35.0%	39.8%	44.8%	24.4%	17.8%	28.3%		
49.5%	49.5%	41.9%	52.6%	42.1%	36.1%	36.9%	37.9%	42.6%	53.4%	71.3%	29.1%		
25.9%	25.9%	13.8%	16.6%	14.6%	30.5%	28.0%	22.4%	12.6%	22.2%	10.9%	42.6%		
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%		
N	193	263	188	157	43	69	217	115	39	68	17		

ביטחון כללי (סולם בן 10 זרגות)

איך אתה/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?												מין	
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית													

ממוצע	זכר	נקבה	חילוני	מסורתי	דתי	חרדי	ימין	מרכז נוטה ימין	מרכז	שמאל	לא יודע / מסרב
7.0	7.0	7.1	6.8	6.7	7.4	8.1	7.2	6.7	7.0	7.0	7.6
1.8	1.8	1.7	1.7	1.7	1.5	1.7	1.8	1.6	1.8	1.7	2.2
199	199	273	192	165	44	71	226	118	40	68	20
2	2	2	2	2	4	3	2	3	3	2	3
10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10

לוח 33: תפיסות לגבי הסיכויים למימוש המטרות

בני נוער											
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית				איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין			
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
54.0%	45.4%	60.1%	51.1%	69.3%	71.3%	83.8%	59.8%	51.6%	58.4%	59.8%	בטוח
46.0%	54.6%	39.9%	48.9%	30.7%	28.7%	16.2%	40.2%	48.4%	41.6%	40.2%	לא בטוח
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	סה"כ
34	69	50	83	171	14	45	163	184	189	218	N
צעירים											
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית				איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין			

לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
74.8%	46.6%	51.1%	48.5%	61.7%	81.7%	75.4%	49.7%	47.2%	55.5%	56.4%	בטוח
25.2%	53.4%	48.9%	51.5%	38.3%	18.3%	24.6%	50.3%	52.8%	44.5%	43.6%	לא בטוח
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	סה"כ
19	64	40	118	222	69	44	164	186	267	195	N

לוח 34: חשיבות ערכים דמוקרטיים והעדפות בין צורכי הביטחון לדרישות הדמוקרטיה

בני נוער												
ממוצע חשיבות של ערכים דמוקרטיים (סולם בן 10 דרגות)												
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?					מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר		
8.7	9.0	8.4	7.7	7.4	6.5	7.2	7.6	8.5	7.9	8.0	ממוצע	
1.6	1.5	2.0	1.9	2.2	2.5	2.2	2.2	1.7	2.1	2.1	ס. תקן	
37	70	50	84	167	15	42	165	186	190	217	שכיחות	
3.5	2.5	1	2	1	1	1	1	2	1	1	מינימום	
10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	מקסימום	

ממוצע החשיבות של קיום ביטויים דמוקרטים בישראל (סולם בן 5 דרגות)											
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
4.4	4.6	4.4	4.3	4.1	3.6	3.9	4.2	4.5	4.3	4.3	ממוצע
.8	.5	.7	.7	.8	1.0	.8	.7	.6	.7	.7	ס. תקן
38	70	50	85	173	15	45	168	189	193	224	שכיחות
1.5	1.75	2.25	2.5	1	1	1.75	1.75	1.5	1	1.5	מינימום
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	מקסימום
צורכי הביטחון מול צורכי הדמוקרטיה											
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
27.3%	6.0%	27.3%	32.8%	46.7%	52.9%	40.3%	42.5%	21.8%	30.9%	34.9%	תמיד צרכי הביטחון
50.5%	51.4%	41.4%	53.8%	43.8%	43.3%	50.1%	46.2%	48.3%	50.9%	44.7%	בדרך כלל צרכי הביטחון, פרט למצבים חריגים
22.1%	42.6%	31.1%	13.3%	9.5%	3.8%	9.6%	11.3%	29.9%	18.1%	20.4%	בדרך כלל / תמיד ערכי הדמוקרטיה
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	סה"כ
27	67	44	85	165	13	43	154	177	175	215	N

צעירים											
ממוצע חשיבות של ערכים דמוקרטיים (סולם בן 10 דרגות)											
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
6.4	8.6	7.9	7.6	6.7	6.5	6.9	7.2	7.7	7.4	7.1	ממוצע
2.5	1.4	2.0	1.9	2.2	2.4	2.1	2.1	1.9	2.1	2.2	ס. תקן
20	68	40	118	222	71	44	163	190	271	197	שכיחות
2	3.5	3.5	1	1	1	1	1	1	1	1	מינימום
10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	מקסימום
ממוצע החשיבות של קיום ביטויים דמוקרטים בישראל (סולם בן 5 דרגות)											

כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
3.5	4.5	4.1	4.2	4.0	3.8	3.9	4.1	4.3	4.2	4.0	ממוצע
.9	.7	.9	.6	.7	.8	.7	.7	.7	.7	.8	ס. תקן
19	68	40	118	226	70	44	165	192	272	199	שכיחות
2.25	2	2.25	2.75	1.67	1.67	2	2.25	2	2.25	1.67	מינימום
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	מקסימום
צורכי הביטחון מול צורכי הדמוקרטיה											
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
45.2%	1.4%	12.7%	28.6%	52.5%	50.2%	51.5%	38.4%	23.5%	35.4%	35.3%	תמיד צרכי הביטחון
42.3%	47.0%	65.4%	57.1%	42.0%	42.1%	36.9%	51.0%	51.3%	48.7%	48.2%	בדרך כלל צרכי הביטחון, פרט למצבים חריגים
12.5%	51.5%	21.9%	14.3%	5.5%	7.7%	11.6%	10.6%	25.1%	15.9%	16.4%	בדרך כלל / תמיד ערכי הדמוקרטיה
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	סה"כ
16	68	39	115	221	69	42	163	186	264	195	N

לוח 35: הערכות לקיום מאפיינים שונים של דמוקרטיה במדינת ישראל (סולם בן 3 דרגות)

בני נוער											
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
1.7	1.5	1.6	1.8	1.8	1.7	1.9	1.8	1.6	1.7	1.8	ממוצע
.3	.3	.4	.4	.4	.4	.4	.4	.4	.4	.4	ס. תקן
35	70	50	85	172	15	44	165	188	189	223	שכיחות
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	מינימום
2.4	2.6	3	2.6	2.6	2.6	2.6	2.67	3	2.67	3	מקסימום
צעירים											

כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
1.9	1.4	1.7	1.7	1.9	1.8	2.0	1.8	1.7	1.7	1.8	ממוצע
.4	.4	.4	.4	.4	.5	.4	.4	.4	.4	.4	ס. תקן
19	68	39	117	223	69	43	163	191	269	197	שכיחות
1.25	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	מינימום
3	3	2.6	2.67	3	3	3	2.8	2.8	3	3	מקסימום

לוח 36: ממוצע אמון במוסדות שלטון (סולם בן 4 דרגות)

בני נוער											
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
2.5	2.4	2.4	2.5	2.5	2.4	2.5	2.5	2.4	2.5	2.5	ממוצע
.6	.4	.4	.4	.5	.4	.5	.5	.4	.5	.5	ס. תקן
34	70	50	85	169	14	43	165	187	189	220	שכיחות
1	1	1.63	1.63	1.38	1.5	1.38	1.5	1	1.5	1	מינימום
4	3.38	3.75	3.88	4	3.25	4	3.88	4	4	4	מקסימום

צעירים

כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
2.2	2.2	2.2	2.2	2.3	2.2	2.4	2.3	2.2	2.2	2.2	ממוצע
.6	.4	.4	.5	.5	.5	.5	.5	.4	.5	.5	ס. תקן
19	68	40	118	226	71	44	165	191	273	198	שכיחות
1	1	1.5	1	1	1	1	1	1	1	1	מינימום
3.5	3	3.25	4	4	3	4	4	4	4	4	מקסימום

לוח 37: תפיסות לגבי בעיות במדינה שדורשות טיפול והמחלוקות המאיימות על החברה

הישראלית

בני נוער											
הבעיות שדורשות טיפול											
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
54.5%	61.6%	72.2%	68.5%	62.0%	60.1%	53.9%	64.2%	66.3%	61.5%	65.9%	גובה הוצאות המחייה / פערים חברתיים

52.3%	36.0%	42.5%	69.4%	76.7%	63.5%	83.5%	68.3%	51.5%	65.6%	59.1%	בטחון לאומי / טרור
36.5%	34.5%	32.5%	20.1%	27.2%	19.1%	27.6%	25.6%	31.8%	29.4%	27.5%	חינוך
28.2%	28.2%	30.0%	25.1%	18.6%	26.0%	21.4%	22.0%	25.6%	24.9%	22.8%	היחסים בין יהודים לערבים בישראל
18.7%	33.2%	17.2%	8.2%	4.7%	22.9%	3.9%	7.2%	19.2%	13.5%	12.4%	קידום המשא ומתן בין ישראל לפלסטינים
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	סה"כ
35	68	50	85	172	15	44	165	187	190	222	N

המחלוקות המאיימות על החברה הישראלית

כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
49.3%	43.4%	59.2%	54.3%	55.1%	52.6%	49.4%	56.9%	50.6%	55.8%	50.7%	בין יהודים לערבים אזרחי ישראל
30.8%	30.9%	17.9%	27.6%	30.4%	30.3%	39.8%	25.9%	27.8%	26.9%	29.7%	בין ימנים לשמאלנים
11.1%	12.8%	15.6%	8.6%	7.6%	12.6%	9.7%	5.6%	13.4%	9.9%	9.9%	בין דתיים לחילונים
6.7%	8.6%	7.3%	6.5%	4.1%		1.1%	8.8%	5.1%	5.8%	6.0%	בין עשירים לעניים
2.1%	4.3%		3.0%	2.9%	4.5%		2.8%	3.2%	1.7%	3.6%	בין אשכנזים ומזרחים
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	סה"כ
30	66	48	83	167	14	42	155	183	180	213	N

צעירים

הבעיות שדורשות טיפול

כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
68.0%	77.2%	61.9%	79.1%	73.6%	76.7%	62.7%	74.9%	75.4%	74.5%	73.9%	גובה הוצאות המחייה / פערים חברתיים
52.6%	17.8%	53.9%	63.0%	77.7%	62.4%	75.0%	70.3%	52.5%	65.4%	58.0%	בטחון לאומי / טרור
43.6%	31.9%	24.1%	30.6%	29.4%	37.2%	35.7%	25.9%	29.9%	30.4%	29.8%	חינוך

9.9%	31.2%	21.1%	14.2%	9.3%	11.9%	17.4%	10.0%	19.1%	13.9%	15.9%	היחסים בין יהודים לערבים בישראל
20.5%	36.3%	29.3%	4.2%	4.6%	3.0%	3.1%	11.9%	17.0%	10.4%	13.8%	קידום המשא ומתן בין ישראל לפלסטינים
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	סה"כ
19	68	40	118	225	71	44	163	192	272	198	N

המחלוקות המאיימות על החברה הישראלית

כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
43.2%	29.6%	43.0%	45.2%	43.4%	36.5%	28.9%	45.0%	43.9%	47.3%	34.3%	בין יהודים לערבים אזרחי ישראל
18.0%	35.7%	25.7%	30.6%	33.2%	15.5%	45.6%	37.7%	29.1%	30.6%	33.3%	בין ימנים לשמאלנים
12.7%	22.6%	13.6%	15.4%	13.8%	35.0%	15.6%	8.3%	14.7%	14.2%	17.0%	בין דתיים לחילונים
12.6%	7.4%	17.7%	7.1%	7.2%	3.3%	9.9%	7.0%	10.6%	5.9%	11.4%	בין עשירים לעניים
13.6%	4.8%		1.7%	2.4%	9.7%		2.0%	1.6%	1.9%	3.9%	בין אשכנזים ומזרחים
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	סה"כ
16	65	38	116	220	64	43	160	187	163	192	N

לוח 38: אופטימיות / פסימיות לגבי עתיד המדינה

בני נוער											
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
39.3%	60.3%	47.7%	41.5%	27.5%	49.7%	11.2%	32.5%	51.4%	43.1%	36.5%	פסימי
60.7%	39.7%	52.3%	58.5%	72.5%	50.3%	88.8%	67.5%	48.6%	56.9%	63.5%	אופטימי

100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	סה"כ
27	68	44	77	160	13	42	147	175	170	207	N
צעירים											
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
47.2%	74.6%	58.0%	56.9%	37.1%	43.8%	11.6%	47.3%	63.3%	51.2%	48.0%	פסימי
52.8%	25.4%	42.0%	43.1%	62.9%	56.2%	88.4%	52.7%	36.7%	48.8%	52.0%	אופטימי
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	סה"כ
17	65	37	113	209	62	42	160	177	253	188	N

לוח 39: עמדות לגבי דו קיום יהודי-ערבי בישראל

בני נוער											
יש לאסור על ערבים אזרחי ישראל להיבחר לכנסת											
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
30.0%	5.5%	13.3%	33.0%	60.2%	78.9%	56.3%	47.0%	20.8%	38.8%	35.9%	מסכים
37.3%	5.3%	30.7%	37.0%	21.8%	6.5%	22.8%	28.9%	22.1%	26.4%	22.4%	לא בטוח
32.6%	89.1%	56.0%	30.0%	18.0%	14.6%	20.9%	24.1%	57.1%	34.8%	41.6%	מתנגד
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	סה"כ
27	69	46	83	167	15	45	153	181	176	216	N

ערבים לא השלימו עם קיום מדינת ישראל והיו משמידים אותה אילו יכלו											
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית					איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין		
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
10.0%	2.3%	12.0%	28.5%	52.8%	55.9%	47.4%	37.8%	19.0%	30.4%	31.5%	מסכים בהחלט
41.2%	9.7%	31.9%	37.7%	28.1%	34.0%	27.8%	33.5%	23.4%	30.3%	26.6%	מסכים
34.9%	24.4%	26.6%	11.1%	13.2%	6.4%	15.5%	14.4%	22.4%	18.9%	17.0%	אין דעה בנושא / לא בטוח

13.9%	63.7%	29.5%	22.7%	6.0%	3.7%	9.2%	14.3%	35.2%	20.5%	24.8%	מתנגד
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	סה"כ
29	70	49	83	171	14	45	161	182	183	219	N
צעירים											
יש לאסור על ערבים אזרחי ישראל להיבחר לכנסת											
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית				איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין			
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
57.8%		17.3%	31.5%	68.0%	75.4%	66.4%	44.1%	27.9%	49.7%	37.2%	מסכים
18.0%	13.1%	34.8%	32.3%	20.3%	10.5%	15.4%	28.4%	25.8%	21.8%	25.4%	לא בטוח
24.2%	86.9%	48.0%	36.2%	11.7%	14.1%	18.2%	27.5%	46.3%	28.5%	37.3%	מתנגד
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	סה"כ
16	68	39	117	226	71	44	160	190	266	199	N
ערבים לא השלימו עם קיום מדינת ישראל והיו משמידים אותה אילו יכלו											
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית				איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין			
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
48.3%	3.1%	29.0%	27.8%	60.1%	68.6%	52.3%	42.3%	26.1%	43.9%	36.1%	מסכים בהחלט
13.4%	11.6%	28.3%	48.7%	31.2%	22.0%	27.7%	36.1%	33.1%	29.9%	34.7%	מסכים
25.6%	22.6%	25.9%	18.1%	4.5%	2.9%	6.1%	13.4%	18.2%	13.5%	12.6%	אין דעה בנושא / לא בטוח
12.5%	62.6%	16.7%	5.4%	4.2%	6.5%	13.9%	8.2%	22.6%	12.7%	16.7%	מתנגד
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	סה"כ
15	68	40	118	225	70	44	161	191	267	199	N

לוח 40: עניין בשואה

בני נוער											
עניין אישי											
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית				איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין			

לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוסף ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
38.8%	21.9%	27.4%	23.2%	28.7%	47.0%	23.0%	27.2%	26.2%	22.0%	31.3%	לא מתעניין
61.2%	78.1%	72.6%	76.8%	71.3%	53.0%	77.0%	72.8%	73.8%	78.0%	68.7%	מתעניין
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	סה"כ
32	70	50	85	170	15	44	165	183	190	218	N

הערכות לגבי החברה הישראלית

כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית				איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין			
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוסף ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
10.6%	21.7%	8.3%	10.0%	10.1%		4.5%	12.6%	13.8%	8.8%	14.5%	החברה הישראלית עוסקת יותר מדי בשואה, הרבה יותר מהראוי
30.5%	22.0%	33.9%	29.9%	35.2%	54.7%	22.3%	35.5%	28.1%	32.1%	30.6%	החברה הישראלית עוסקת מעט מדי בשואה, הרבה פחות מהראוי
58.9%	56.2%	57.8%	60.1%	54.7%	45.3%	73.2%	51.9%	58.1%	59.1%	54.8%	החברה הישראלית עוסקת בשואה במידה המתאימה
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	סה"כ
30	69	50	85	167	12	43	164	181	184	216	N

צעירים

עניין אישי

כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית				איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין			
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוסף ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
46.7%	44.5%	34.0%	34.8%	32.4%	33.6%	29.0%	37.3%	36.0%	32.6%	39.4%	לא מתעניין
53.3%	55.5%	66.0%	65.2%	67.6%	66.4%	71.0%	62.7%	64.0%	67.4%	60.6%	מתעניין
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	סה"כ
19	67	39	116	225	71	42	163	190	270	196	N

הערכות לגבי החברה הישראלית

כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית				איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין			
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוסף ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	

17.2%	18.2%	14.3%	8.3%	5.3%	3.2%	5.1%	8.9%	12.3%	8.7%	9.7%	החברה הישראלית עוסקת יותר מדי בשואה, הרבה יותר מהראוי
44.1%	16.0%	37.8%	39.2%	43.4%	50.0%	27.4%	39.0%	35.1%	41.5%	33.1%	החברה הישראלית עוסקת מעט מדי בשואה, הרבה פחות מהראוי
38.7%	65.7%	47.9%	52.5%	51.3%	46.8%	67.4%	52.1%	52.6%	49.8%	57.2%	החברה הישראלית עוסקת בשואה במידה המתאימה
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	סה"כ
16	66	40	116	218	66	42	162	186	263	193	N

לוח 41: מדד מסכם של עמדות כלפי גרמניה (סולם מ-1, עמדות שליליות ביותר, עד 4, עמדות חיוביות ביותר)

בני נוער											
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית				איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין			
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
2.8	3.0	2.9	2.8	2.5	2.1	2.4	2.6	2.9	2.7	2.8	ממוצע
.7	.6	.5	.6	.6	.8	.7	.6	.5	.7	.6	ס. תקן
32	70	49	83	165	13	41	159	186	180	219	שכיחות
1.33	1	1.50	1.33	1	1	1	1	1	1	1	מינימום
4	4	3.67	4	4	3.67	4	4	4	4	4	מקסימום
צעירים											
כיצד היית מגדיר/ה את עצמך אידאולוגית מדינית				איך את/ה מגדיר/ה את עצמך מבחינה דתית?				מין			
לא יודע / מסרב	שמאל	מרכז	מרכז נוטה ימין	ימין	חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	נקבה	זכר	
2.2	3.0	2.9	2.8	2.5	2.0	2.5	2.7	2.9	2.6	2.7	ממוצע
.8	.5	.5	.5	.6	.6	.7	.5	.5	.6	.6	ס. תקן
17	66	40	115	217	68	39	160	188	262	194	שכיחות
1	1.50	1.67	1	1	1	1	1	1	1	1	מינימום
3.33	4	4	4	4	3.33	4	4	4	4	4	מקסימום

פרק 3: ממצאי מחקר איכותני - עמדות אישיות לאומיות

מיכל שפירא

חברתיות של בני נוער וצעירים

רקע ומטרות

מטרת המחקר הינה למפות תפיסות ועמדות של בני נוער וצעירים בנושאים אישיים חברתיים ולאומיים. ובכלל זה:

- ציפיות אישיות לגבי העתיד והאושר האישי.
- עמדות כלפי החברה הישראלית, הכיוון שאליו צועדת המדינה, דמוקרטיה, זכויות אדם, דת ומדינה, תרומה אישית לעיצוב המדינה, ועמדות כלפי היחסים עם גרמניה.

מתודולוגיה ואוכלוסייה

המחקר נערך במתודולוגיה של קבוצות מיקוד וכלל 4 קבוצות, אשר נערכו בקרב גברים ונשים, בגילאי 15-24, על פי החלוקה הבאה:

קבוצה מס'	גיל	קהל	אזור
1	21-24	צעירים וצעירות חילונים	מרכז
2	21-44	צעירות חרדיות	מרכז
3	15-18	נערים ונערות מגזר דתי/מסורתי	מרכז
4	15-18	נערים ונערות מגזר ערבי	אום אל פאחם

הערות כלליות

- ארבעת המגזרים שנחקרו שונים מהותית זה מזה במובנים של ערכים נרכשים בבית, תכני לימוד בבית הספר וגם דת.
- מרקם החיים המורכב בישראל, דורש התייחסות נפרדת לכל מגזר.
- יחד עם זאת, כשמדובר במגזר היהודי, חלק ממצאי המחקר מצביעים על קווים משותפים בדעות המשותפים חוצי רמת דתיות, מגדר, גיל ומקום מגורים.
- הפרק שלהלן יחשוף בחלקו הראשון את הממצאים המשותפים למגזר היהודי, עם דגשים ספציפיים לכל תת קבוצה בתוכו.
- לממצאים במגזר הערבי ייחד תת-פרק נפרד בפרק זה.

עיקרי הממצאים במגזר היהודי

א. חזון ועתיד אישיים

- מרבית המשתתפים רואים בהשכלה גבוהה ערך משמעותי לעתידם. בני הנוער מביעים כוונות ללמוד לימודים אקדמאיים, והצעירים ברובם נמצאים בעיצומו של תהליך הבחירה או ההשקעה בלימודים גבוהים.
- תפיסת החשיבות של לימודים הינה בהיבט של הגשמה עצמית ובעיקר על מנת להתברג בשוק העבודה עם יתרון.
"מה שאני לומדת זה הכיוון, ניהול אולי בחברת תרופות, שייתן לי יציבות כלכלית ובטחון תעסוקתי"
- כל המשתתפות החרדיות הינן בעלות תואר אקדמי בתחומים מגוונים (משפטים, ראיית חשבון אדריכלות), ורואות בערך הקריירה ערך חשוב שהן מקוות ליישמו בעתיד לצד בניית משפחה. למרות שאין מדובר במדגם מייצג, נראה שבקבוצה זו מהדהדת מגמה הנצפית במגזר החרדי בשנים האחרונות שזהו אחד ממאפייניה.
"אני רואה עצמי מלמדת מתמטיקה באוניברסיטה בעתיד. מאוד רוצה את זה"
- נראה כי בני הנוער הדתיים שהשתתפו במחקר, תופסים את עתידם באופן ממוקד ושאיפותיהם גבוהות יותר מאלה של המשתתפים במגזר החילוני.
"אין לי חלום מוגדר. אבל אני רוצה לעשות משהו משמעותי, שיזכרו אותי. שידעו מי היה דביר הורביץ, גם אם לא בכל העולם אבל כאן, נגיד שיהיה משפט בפזיקה על שמי".
- אחד ההסברים שניתן לייחס לכך הינו גילם הצעיר והעתיד המייד הנתפס כמובנה יותר. המשתתפים הבוגרים יותר, נמצאים בצומת דרכים של אחרי צבא / לפני לימודים והם חשים מבולבלים יותר.
"חשש, לבטים, חוסר בשעות שינה, חושש להתחיל את החיים האמיתיים, אין לי כיוון מה ללמוד ובמה לעבוד. אני מתעניין בהמון דברים אבל בסוף צריך לבחור משהו ולא יודע מה, חשבתי להתחיל לקחת קורסים ואז להחליט, מרגיש קצת אבוד".
- כל משתתפי המחקר רואים בהקמת משפחה ערך חשוב. רובם המכריע של הצעירים רואים עצמם כבעלי משפחה בטווח של עשר השנים הבאות.
- כל המשתתפות החרדיות נשואות, וכולן מתכננות להיות אימהות לילדים בעתיד הקרוב.

ב. בארץ או בחו"ל?

- מרביתם של בני הנוער הדתיים מסורתיים רואים את עתידם בישראל.
- חלק קטן מהמשתתפים בקבוצת החילוניים והחרדיות אינו פוסל מעבר לחו"ל.
- המעבר לחו"ל נתפס בעיקר כהתנסות, צבירת חוויות ואצל חלק כאופציה היחידה להסתדר כלכלית.
- יחד עם זאת מרבית המשתתפים רואים עצמם שייכים לחברה הישראלית וגם מי שרואה עצמו מהגר, מאמין שאולי יהיה מדובר בהתנסות ולא במגורי קבע.

ג. תחושת שייכות לחברה הישראלית

- המשתתפים מרגישים תחושה עמוקה של שייכות לחברה הישראלית.
- ממצא זה עלה באופן גורף בכל תתי הקבוצות במגזר היהודי.
- החברה הישראלית מתוארת, על פלגיה השונים, כישות אחת המורכבת מפרטים שנותנים לה צביון ואופי ייחודי.
- ישראלים מאופיינים לדברי המשתתפים בחוסר, רצון לסייע, בלתי אמצעיות, תחכום, וגם בחוצפה, נימוסים רעועים והתנהגות נטולת דרך ארץ.
- המשתתפים המרכזיים עליהם בנויה תחושת השייכות הינם: שפה משותפת, תרבות משותפת, "מנטליות", וגם היחס לצבא.
- המשתתפים גאים להיות שייכים לישות המתקראת בעיניהם "חברה ישראלית".

מדברי המשתתפים:

"ישראליות זה: חוסר, משפחתיות, פתיל קצר, אכפתיות, חוצפה, שאפתנות, התקדמות טכנולוגית"
"החוצפה הישראלית הזאת היא משהו מיוחד, כשצריכים לעזור במלחמה או בחו"ל יעזרו, זה בעצם רגע האמת".

"דוגמא למשל- הייתי בטיול בברצלונה והכרנו שם כמה ישראלים ועד עכשיו אנחנו בקשר ומבלים יחד, אז זה משהו מיוחד, יכולת להתחבר".

"אנחנו נתקענו ליד טבריה לפני 3 שבועות ב-3 בבוקר ולא היה רכב אחד שלא עצר והציע. לעומת זאת בארה"ב במנהטן, אימא שלי נתקלה באבן ונפלה יחד עם אבא שלי ואנשים פשוט דילגו מעליהם. זה משהו שבחיים לא יקרה בארץ, never!!"

"מאוד שייכת. אני אוהבת את ישראל. אפשר לראות את זה בעיקר כשאת בחו"ל, ישר רואים אותך שאתה ישראלי וכולם מיד מתחברים".

ד. תפיסת הדמוקרטיה

- המשתתפים מאמינים (ומקווים) שהדמוקרטיה בישראל הינה יציבה.
- יחד עם זאת, חלק מהם מגלים בורות באשר למונח, וחלקם האחר מבקשים לחיות בדמוקרטיה שבה מתקיימת הגבלה של חופש הביטוי של גורמים הנתפסים בעיניהם קיצוניים.
- משתתפים רבים אינם רואים סתירה בין המונח דמוקרטיה לבין הגבלת חופש הביטוי.
- משתתפים רבים מבינים שיתרונות הדמוקרטיה שמורות לרוב, ולא תמיד חלות על המיעוט.
- בקרב הנוער הדתי וקבוצת החרדיות, עלה נושא הקונפליקט בין דת למדינה כחסם המרכזי בקיום דמוקרטיה. מרבית המשתתפים בקבוצות אלה רואים בחוקי הדת חוקים המחייבים אותם יותר מאשר חוקי המדינה. כלומר, בהינתן קונפליקט ביניהם, חוקי הדת יכריעו.

מדברי המשתתפים:

"חופש דעות, הרוב קובע, כל אחד יכול להתבטא איך שבא לו, אני בעד דמוקרטיה אבל בתכלס החלשים שהם המיעוט נפגעים מזה. לערבים לדוגמא יותר קשה לחיות פה מאשר לנו"

"יש (דמוקרטיה) בשם, אבל בתוכן זה מגיע למקומות שאתה נתקל שמדברים בשם הדמוקרטיה, עושים דברים בשם הדמוקרטיה למשל! אחמד טיבי שיושב בכנסת".

"יש סכנה גם לחופש הביטוי בגלל עליהם קיצוני ואלים שהוא לא לגיטימי לדעתי, כי יש גבול להבעת דעה, וזה יגיע למצב של לאסור על אנשים לומר דברים מסוימים".

"דמוקרטיה זה לא החיים. ברור שאנחנו חיים במדינה דמוקרטית יש הצבעות, אבל אני לא חושבת שזה יכול להתממש באופן מקסימאלי כי יש פה מגוון גדול של אוכלוסיות. לי כאישה חרדית הדמוקרטיה שלי היא שבחרתי בתורה וזו הדמוקרטיה שלי והקול שלי. אנחנו מצפים שתהיה דמוקרטיה מלאה אבל לנו כנשים חרדיות זה לא יכול להתממש ב- 100% בגלל חוקי התורה שאליהם אני כפופה קודם לכן".

"לא תמיד. אני לא חושבת שתמיד צריך את הדמוקרטיה".

ה. זכויות אדם

- בדומה לתפיסת הדמוקרטיה גם תפיסת זכויות אדם נגועה בסתירות רבות.
- המשתתפים מצהירים שהם בעד זכויות אדם, אבל בתשואל לעומק נראה כי חלקם מאמינים כי יש מי שזכאים לזכויות יתר ויש מי שלא.
- משתתפים רבים רואים במרקם האנושי הרגיש במדינה, כמו גם בחוסר ההפרדה הקיים בין דת למדינה, מכשלה לקיום זכויות אדם באופן שווה.

מדברי המשתתפים:

"ערביי ישראל שפוגעים בנו, צריכים לפסול מהם זכויות. יש נציגה של החמאס בכנסת, חנין זועבי, היא חייבת לעוף! איך יכול להיות שהיא בכנסת. צריך להוציא אותה דחוף".

"לא מקבלים זכויות באופן שווה וגם אי אפשר לקיים את הזכויות באופן שווה, הדמוקרטיה הולכת לפי מי שהיה נמצא כאן".

ש: מי מקופח?

"עניים, מבוגרים מאוד, נשים, אתיופים, רוסים, ערבים הקהילה הגאה"

ו. יוקר המחייה

- סוגיית יוקר המחייה עלתה, באופן בלתי נעזר, כאחת הסוגיות הדחופות לטיפול על ידי הממשלה.
- יוקר המחייה נתפס גם כפגיעה בזכות לקיום, וגם כמכשלה אמיתית בקרב צעירים המבקשים לבנות לעצמם עתיד במדינה.
- סוגיית יוקר המחייה עלתה כבוערת באופן בולט בקבוצת הצעירים משום השלב במעגל חייהם בו הם נדרשים לה.

מדברי המשתתפים:

"דירה זה משהו אלמנטרי, הוא צריך להיות מובן מאליו, ובמדינה כאדם בגילי אני מוצא את עצמי חושב האם אני אצליח / לא אצליח לקנות דירה. בן אדם שעובד צריך להשיג רמת חיים מסוימת. לדעתי יש אוכלוסיות שלא ממלאות את החובות ומקבלות זכויות. למשל חרדים שמקבלים קצבאות אבל לא עושים צבא, וזה בא על חשבוננו"

ז. בטחון

- בטחון נתפס אסוציאטיבית עם שאלת הסכסוך היהודי ערבי.
- אינתיפאדת הסכינים נתפסת כאיום מיידית על חיי היומיום של המשתתפים.
- האיום האירני נתפס גם הוא כמסוכן לקיום באזור בטווח הרחוק.
- יחד עם זאת, נראה כי בעוד שברמה ההצהרתית בטחון המדינה נתון בסכנה לפי המשתתפים, הרי שברמת חיי היומיום, המשתתפים מרגישים בטחון אישי גבוה.

מדברי המשתתפים:

"כל האסוציאציות שלי מתחילות בערבים. מחבלים, פיגועים.."

ש: את מרגישה בטוחה?

כן. אני יודעת המצב בארץ לא טוב ושנרצחים יהודים מאוד כואב לי אבל אני לא מאלה שמפחדים לנסוע לירושלים."

"ערבים, מחבלים, פיגועים. אני אישית לא מפחד אבל חבל שזה המצב."

"אין כ"כ ביטחון, יש פיגועים, מלחמות, הרוגים. ביום יום שלי בדירה שלי ברמת אביב אני מרגישה ביטחון יש קצת לחץ עם הסכינים, אי אפשר לדעת באמת מה יקרה מתי."

מדובר בנושא טעון ומרובה תגובות, חלקן סותרות.

דת ומדינה

- המשתתפים (הדתיים והחרדיות) רואים עצמם כיהודים לפני ישראלים.
- בקרב החרדיות וגם בקרב חלק מהנוער הדתי וכפונקציה ישירה למידת דתיותם, חוקי תורה נתפסים כקודמים לחוקי מדינה (כאמור - בהינתן קונפליקט-חוקי תורה יכריעו).
- חלק מהחילוניים רואים עצמם קודם כל כישראלים.
- מרבית המשתתפים מבקשים שלמדינה יהיה צביון יהודי (במשמעות דתית אורתודוקסית), כפי שנקבע במגילת העצמאות.
- לגבי המינונים – הדעות חלוקות.

מדברי המשתתפים, חרדיות ודתיים מסורתיים:

"למה בשרונה אין מקומות כשרים? למה פותחים בשבת? זאת מדינה יהודית אז צריך להגביר את הקשר בין הדת למדינה".

"יש דברים שאי אפשר להתפשר עליהם כמו כל הנושא של הנישואין, אי אפשר יהיה לדעת האם ההורים יהודים, ואנחנו יוצרים לעצמנו את ההתבוללות".

"דמוקרטיה כמו שאנשים חילונים רואים אותה לא יכולה לבוא יחד עם התורה, אני כן בעד דמוקרטיה אבל חוץ מהנושאים הדתיים, זאת מדינה יהודית ומי שבא לגור פה יודע ובוחר לגור במדינה יהודית ואי אפשר להתפשר פה כי אז את מאבדת את הצביון היהודי של המדינה".

חילוניים:

"לדעתי צריכה להיות הפרדה מוחלטת, הכפייה הדתית מרחיקה אנשים מהמסורת ומחדת. חוק החמץ – אנשים אוכלים חמץ בפסח, וברית מילה – אין שום חוק וכולם עושים".

"אני מאמין בהתקרבות של היהדות למדינה ולצביון של המדינה תוך הפרדה מוחלטת".

ח. מעורבות של הממשלה בכלכלה

מאחר שיוקר המחייה נתפס כאחת הבעיות הבערות במדינה, משתתפים רבים, בקבוצות הצעירים בעיקר, מאמינים שהמדינה צריכה לקיים התערבות מבוקרת בחיים הכלכליים. זאת במטרה למזער פערים כלכליים חברתיים ולאפשר רמת חיים סבירה לאוכלוסיות מוחלשות.

מדברי המשתתפים:

"כלכלה בטחון ודיור- המדינה צריכה להיות אחראית על המחירים בארץ, הפערים בין העשירים לעניים".

"יש פערים מאוד גדולים באוכלוסייה והממשלה צריכה להתערב יותר לטובת החלש".

ט. הכיוון שאליו צועדת המדינה

- תפיסות שונות בין משתתפים דתיים / חרדיות לבין חילוניים.
- משתתפים חילוניים הביעו חשש כבד מהכיוון אליו צועדת המדינה במובנים של חוסר סובלנות כלפי הזולת, מובנים ביטחוניים, מובנים דמוגרפיים, הגברת פערים בין עשירים לעניים ויוקר המחייה.

"אנחנו נמצאים על זמן שאול, הרוב יכול להשתנות ולהפוך לערבי, מדינת ישראל היא יהודית ודמוקרטית אבל בעתיד היא תהיה רק דמוקרטית ולא יהודית עם רוב ערבי או שארגוני שמאל ישתלטו ויהיה רוב להחלטות שלהם".

"אני חושבת שאנחנו לא הולכים לכיוון טוב, החברה נהייתה קיצונית, הערבים לא יהיו 20%, ואנשים שונאים אחד את השני"

"הקיצוניות גדלה והשנאה תופסת תאוצה בצורה מדאיגה וגם בלי הבעיות הדמוגרפיות מפחיד לחשוב מה יהיה פה."

- משתתפים דתיים וחרדים הביעו אופטימיות מוחלטת באשר לעתיד המדינה.

"מדהים מכל הבחינות – טכנולוגית, חברתית, מכל הבחינות. משגשגת מבחינה מדעית, ביטחונית, בית המקדש ייבנה ונהיה אור לגויים."

י. השפעה ומעורבות חברתית

למרות שכל המשתתפים מתכוונים להצביע בבחירות לכנסת, ומי שהיו בעלי זכות הצבעה בבחירות הקודמות מימשו אותה, הרי שרובם אינם מתכוונים לקחת חלק בפעילות פוליטית ו/או חברתית. המשתתפים מרוכזים בלהתפתח בכיוונים שיביאו להם רווחה כלכלית ואושר אישי. שאיפות חברתיות / פוליטיות אינן כלולות בתסריט הזה בדרך כלל.

מדברי המשתתפים:

"אני לא אהיה טוב בזה, אני לא יכול לריב עם בן אדם וללכת אח"כ לחתונה של הבת שלו."

"חשבתי על זה פעם, אבל יש לי אזרחות זרה ואני לא מתכוונת לוותר עליה".

"זו אחריות גדולה מדי בשבילי"

יא. עמדות כלפי גרמניה

- המשתתפים מאמינים כי ישראל צריכה לחזק קשרים עם מדינות העולם כדי לשפר את מעמדה בעולם.
- גרמניה נתפסת כמדינה ידידותית לישראל. ידידות זו נתפסת כתולדה של "רגשות אשמה" המניעים את מדיניותה של גרמניה כלפי ישראל ושמקורם כמובן בהיסטוריה.
- המשתתפים מאוד מחוברים לסיפור מלחמת העולם השנייה ולשואת היהודים.
- למרות שהדור הנוכחי בגרמניה איננו נתפס כאחראי לפשעי הדור הקודם, הרי שהיחס לעם הגרמני הוא בבחינת "כבדהו וחשדהו".
- שואת היהודים איננה נתפסת כתסריט שיכול לחזור על עצמו, בעיקר בגלל תפיסת חוזקה של המדינה והצבא.

מדברי המשתתפים:

"הדור עכשיו לא קשור לשואה".

"זו מדינה מאוד משפיעה וזה חשוב, הם מזדהים איתנו, העם הגרמני באופי שלו לא השתנה למרות 70 השנה, הם עדין גזעניים, וכל המהגרים שהגיעו לשם עכשיו זה יכול לצאת עליהם".

"זה (השואה) לא יכול לקרות כי יש לנו צבא גדול וטוב".

"גרמניה נתנו לנו הרבה נקודות באירוויזיון".

"זה מורכב, עברו הרבה שנים, ואנשים מהדור הקודם ניסו לעשות דברים על מנת לכפר, והדור הנוכחי אומרים תעזבו אותנו, זה לא קשור אלינו, ואי אפשר לדעת אם הם לא היו עושים את זה ואם מדינה אחרת לא הייתה עושה אותו הדבר".

ש: גרמניה לא השתנתה?

"השתנתה אבל עדיין זה כבדהו וחשדהו".

"אין לנו יותר מדי קשרים שאנחנו יכולים לוותר על הקשר הזה".

עיקרי הממצאים במגזר הערבי

א. חזון ועתיד אישיים

- כפי שעלה גם במגזר היהודי, ואפילו ביתר שאת, רואים המשתתפים בלימודים גבוהים תנאי הכרחי להשתלבותם בחברה.
- המשתתפים מרוכזים וממוקדים בלימודיהם, וזהו הנושא המרכזי שמעסיק את חיי היומיום שלהם.
- הבנות שהשתתפו בקבוצה רואות בקידום נשים את אחד האתגרים המרכזיים של החברה הערבית המסורתית.

מדברי המשתתפים:

"הלימודים הם הנשק האולטימטיבי של האישה".

"לפעמים התחביבים בסדר גמור זורמים והכל טוב ויפה, אך הקושי האמיתי זה בתחום הלימודי ומבחינה חברתית".

"אין סבבה בלימודים או בעצם זה תלוי בבית הספר. אני לומד בבית ספר אשר תכנית הלימודים בו נקראת "יבשה"- אין פעילויות מחוץ לבית הספר וזה משעמם לפעמים, גם ללמוד כל הזמן זה לא פתרון."

- מרבית המשתתפים "לא מעיזים" לחלום על עתיד שהוא מעבר לתעסוקה ומשפחה. נראה שחלומותיהם מושפעים מהמשמעות של להיות מיעוט במדינה, לא כל שכן מיעוט ערבי.

מדברי המשתתפים:

"אני מכיר מישהו שרוצה ללמוד אופנה, אך בגלל שהוא זכר ובגלל הגבלות במדינה, קשה להגשים את חלומי"

"הסיכוי הוא חמישים אחוז, כי אני לא נמצא בחברה שכולה ערבית, אם אני רוצה להיות כדורגלן לא מאמין שאגשים אותי"

"זה תלוי בחלום, כי יש תחומים מסוימים שאין אפשרות להתקדם בהם במדינה הזאת"

- בקרב בנות עלה הקושי שבהדרה כפולה: הדרה על רקע לאומי ועל רקע מגדרי.

מדברי המשתתפות:

"אני כן מוכנה לצאת ללמוד בחו"ל אך יהיה מכשול נוסף והוא המשפחה שתנגד".

"אני אוהבת לחיות כמו שבא לי ואני חושבת שמתאים לי, והרבה פעמים התנגדתי לדברים שלא התאימו לי, אני חושבת שהחברה הערבית יותר תומכת בכן מאשר הבת".

ב. תחושת שייכות לחברה הישראלית

- המשתתפים אינם חשים שייכות לחברה הישראלית. הוויית המיעוט שולטת בתחושתם והם אינם חולקים אף אחת מהחוויות המעניקות תחושת שייכות לחברה עם המשתתפים היהודים. הנדבכים עליהן נשענת חוויית השייכות כפי שבאו לידי ביטוי בקבוצות של המגזר היהודי (שפה, מנטליות, תרבות וצבא) הינם בדיוק האלמנטים המבדלים את הערבים ותורמים להדרתם ולתחושתם כבלתי שייכים.

מדברי המשתתפים:

"לא מרגישים שייכות...".

"אני כן מרגיש שייך למדינה כי אני מתאמן עם יהודים וגם בגלל שבאימון מדברים בשפה העברית".

אנחנו דווקא אלה הקודמים, ואנחנו אלה שהכלנו אותם".

"הערבים יותר וותיקים במדינה".

ג. תפיסת דמוקרטיה ושוויון זכויות

המשתתפים מביעים תסכול רב לנוכח מה שהם תופסים כדמוקרטיה ושוויון זכויות ל"יהודים בלבד". המשתתפים מרגישים כאזרחים סוג ב' במדינתם המתבטאת באפליה יומיומית ובגזענות כלפיהם.

מדברי המשתתפים:

"אין דמוקרטיה במדינת ישראל, אין חופשיות, אין שוויון, יש גזענות כלפי ערבים גם בתחום העבודה, וגם מונעים אותו להתקדם ולהגיע למעמד גבוה ומציבים בפני הערבי גבולות".

"זה להתנהג אלינו כמו בני אדם, ישראל לא מעניקה לנו את מלא הזכויות שלנו בהשוואה ליהודים".

"המדינה לא מתייחסת אלינו נכון, אפילו לא פותרת בעיות כמו רצח וכל מיני בעיות בחברה הערבית שלא כל כך מעניינים את המדינה".

ד. בטחון

- המשתתפים מרגישים תחושת בטחון גבוהה בחיי היומיום שלהם במדינה.
- ישראל נתפסת כמי שמשקיעה משאבים רבים בקיום הביטחון הזה, ולמרות שהם אינם משרתים בצבא הם נהנים מפירות הביטחון.

מדברי המשתתפים:

"דווקא ההפך, מבחינה ביטחונית היא בסדר גמור ועובדה שהיהודי מוכן להקריב המון רק כדי שאחד יחיה, דואגים לחיים שלהם".

ה. הכיוון אליו צועדת המדינה

משתתפי הקבוצה ראו באופן אופטימי את עתיד המדינה. ראוי לציין כי התייחסותם בסוגיה זו נגעה בעיקר להיבט הכלכלי ולהתפתחות הטכנולוגית.

מדברי המשתתפים:

"בתחום הכלכלי ישראל מובילה, ומבחינה ביטחונית היא הולכת בדרך הנכונה בגלל שאני מרגישה בטחון במדינה הזאת".

"מבחינת חינוך ולימודים ישראל היא מובילה, מבחינת בנייה ופיתוח היא מובילה".

ו. השפעה ומעורבות חברתית

המשתתפים בקבוצה זו אינם מאמינים כי ביכולתם להשפיע, במיוחד במדינה שבה הם נתפסים כמיעוט. את מרבית האנרגיה שלהם הם מעדיפים להשקיע בהתפתחותם האישית.

מדברי המשתתפים:

"אני ממש לא חושב שאנחנו יכולים לעשות שינוי, אנחנו מיעוט ערבי והמקסימום שנעשה הוא עוד כמה כסאות בכנסת".

אני לא חושב שהיא [הרשימה הערבית] ממש עוזרת לי כאזרח ערבי במדינה".

ז. עמדות כלפי גרמניה

- ככלל רמת המעורבות והעניין בנושאי מדיניות החוץ של ישראל הינה נמוכה.
- יחד עם זאת המשתתפים מאמינים שיחסי ישראל גרמניה הינם תולדה של ההיסטוריה ומתאפיינים לכן בנטייה של גרמניה לעמוד לצד ישראל ולסייע לה.

"גרמניה יותר תומכת בישראל"

"היא תומכת כלכלית במדינת ישראל כפיצוי על השואה"

- המשתתפים מאמינים כי העם הגרמני בניגוד למדיניותה המוצהרת של גרמניה, נוטה להזדהות עם סבלו של העם הפלסטיני.

"העם הגרמני יותר תומך בפלסטינים, אך המדינה לא עושה משהו מיוחד כדי לעזור"

"היא לא עוזרת וגם העולם לא מעוניין לעזור בפתרון הבעיה הפלסטינית"

ח. עמדות כלפי מדינות ערב

מדינות ערב אינן נתפסות כמי שניתן לסמוך עליהן בכל הנוגע למצב הערבים החיים בתחומי מדינת ישראל בכלל וערביי ישראל בפרט.

"להם יש יכולת כלכלית וכספית לעזור לפליטים הסורים ולערבים אבל הם בכלל לא עוזרים".

"לא, אפילו מדינות ערב שונאים אותנו כערביי 48".

סיכום ומסקנות

- משתתפי המחקר (מגזר יהודי וערבי), מרוכזים מאוד ברווחתם האישית בעתידם ובאושרם.
- דתיים וחרדים (מגזר יהודי) מרגישים יותר ממוקדים, ודרכם יותר ברורה להם מדרכם של החילונים, שבגילאים הצעירים חשים בלבול ומוצפים בחרדה ותחושה של אובדן דרך.
- בני נוער, הנתונים במסגרות גם הם מרגישים בטוחים יותר מצעירים הנמצאים בשלב במעגל החיים, בו הם נדרשים להחלטות הנתפסות גורליות בעיניהם לגבי עתידם.
- כל המשתתפים רואים בלימודים גבוהים ערך משמעותי ותנאי הכרחי להצלחה בחיים. בקרב המשתתפים הערבים עלתה תחושה זו באופן בולט במיוחד. המחסומים הנתפסים בעיניהם להצלחה בחיים, מועצמים מאופן תפיסתם את עצמם כמיעוט והם מבינים שכדי להתגבר עליהם צריך "להתאמץ יותר".
- התפיסות לגבי דמוקרטיה ישראלית ושוויון זכויות לוקות בסתירות בקרב כל הקהלים שנחקרו.
- במגזר היהודי קיימת תפיסה שהחברה הישראלית מורכבת מקהילות פריבילגיות יותר ופחות. לא כולם נהנים משוויון זכויות מלא הן על פי חוק והן בפועל. תפיסה זו הדהדה בקרב משתתפים ערבים שמרגישים אזרחים "סוג ב'" במדינתם.
- תפיסת הדמוקרטיה לוקה בסתירות הן על רקע הגבלת חופש הביטוי הנתפסת על ידי רבים כרצויה, והן על רקע תפיסת העירוב בין דת ומדינה ותפיסת החרדיות וחלק מבני הנוער הדתיים שהשתתפו בקבוצות, כי חוקי תורה קודמים לחוקי מדינה.
- כל המשתתפים במגזר היהודי חולקים תחושת שייכות עמוקה לחברה הישראלית המושתתת על שפה, תרבות ומנטליות. המשתתפים במגזר הערבי אינם חשים תחושה דומה בדיוק מאותם סיבות.
- המשתתפים מרגישים תחושת ביטחון אישי בחיי היומיום שלהם, אם כי ברמה הרציונלית כולם מודעים לסיכונים והאיזמים הביטחוניים על המדינה.
- כל המשתתפים מאמינים שעל המדינה להתערב באופן פעיל בחיי הכלכלה על מנת להוריד את יוקר המחיייה, להקטין פערים בין עשירים לעניים ולאפשר קיום מכובד של כל האזרחים.

- משתתפים חילוניים מביעים פסימיות לגבי עתיד המדינה במובנים דמוגרפיים, ביטחוניים וחברתיים. משתתפים דתיים מביעים אופטימיות בהקשר זה.
- יחסי ישראל-גרמניה נתפסים כתולדה של "רגשות אשמה" מצד הגרמנים וניסיון "לפצות" על העבר. יחד עם זאת יחסי הידידות עם גרמניה נתפסים כנכס חשוב לישראל בזירה הבינלאומית העוינת לישראל.
- בקרב המשתתפים הערבים עלתה אכזבה קשה ממדינות ערב הנתפסות כמי שערביי האזור בכלל וערביי ארץ ישראל בפרט אינם מעסיקים את סדר היום הציבורי שלהם.

פרק 4: בני נוער וצעירים בישראל, אתמול והיום: השוואת

ד"ר דליה שיינדלין

מגמות דעת הקהל לאורך זמן

מבוא

פרק זה מבוסס על שאלות של סקר הנוער שנשאלו בשנים קודמות על מנת לספק סקירה של מגמות לאורך זמן. כיצד הרעיונות, האמונות, התקוות, הערכים והחוויות של בני הנוער והצעירים בישראל כיום שונים מאלה של העבר?

כמחצית מן השאלות בסקר בשנת 2016 נשאלו גם בשנת 2010. שאלות רבות גם נשאלו בשנים קודמות - חלקן הולכות לאחור עד לשנת 1998, אחרות התחילו להישאל בשנת 2004. מעקב נרחב למדי זה הופך את הסקר למשאב נדיר בתחום המחקר של דעת הקהל בישראל. העבודה עם נתוני הארכיון מאפשרת לנו ללמוד כיצד בני הנוער של אתמול, המבוגרים של היום, ניתנים להשוואה עם האנשים שהם כעת המנהיגים של מחר.

הפרק מתחיל במיפוי בני הנוער והצעירים בישראל וכיצד הוא השתנה ביחס לעבר מבחינת תכונות דמוגרפיות בסיסיות ואוריינטציה פוליטית.

לאחר מכן, הפרק עובר לעסוק בנושאים מהותיים שהיו במעקב לאורך זמן. סעיפים אלה פורסים את הנתונים העולים מתוך סדרות הזמן, תוך מתן הקשר חברתי והיסטורי כדי להסביר שינויים סטטיסטיים – או לחלופין, ממצאים עקביים.

הנושאים שהיו במעקב לאורך השנים כוללים:

- **רמות אופטימיות, פסימיות ושייכות** באשר למצב והתפקיד האישי שלהם בתוך חברה. האם בני נוער וצעירים יותר או פחות אופטימיים היום? מה הם רוצים והאם הם מאמינים שהם יכולים להשיג את המטרות שלהם בישראל?
- **תחושת הביטחון** של בני נוער וצעירים בישראל, הן לגבי המדינה והן התחושה האישית.
- **אמון במוסדות**: התחושה הבסיסית של אופטימיות וביטחון מכינה את הקרקע עבור האופן שבו אנשים תופסים מוסדות המרכיבים את החיים האזרחיים בישראל. כל השאלות האלה החלו להישאל בשנת 1998 כך ששינוי עמדות על גופים מסוימים יכול לספר את הסיפור של לגיטימציה מוסדית בודדת לאורך זמן, ושינויים בין קבוצות דמוגרפיות ספציפיות בעמדות כלפי מוסדות אלה.
- **אינטראקציה חברתית**: סעיף זה בוחן את עמדות בני הנוער והצעירים כלפי אינטראקציה חברתית ולכידות בישראל, במיוחד אלה שנוטים להיות מודרים. השאלות בחלק זה

עוסקות בערכים על אופי החברה והפוליטיקה בישראל; מטפלות בשסעים החברתיים המאיימים על החברה, ביחסים בין יהודים לערבים, ובתמיכה בהשתתפות שווה בחברה.

- **עמדות כלפי גרמניה והשוואה:** כמו בכל השנים הקודמות, הסקר בוחן כיצד בני הנוער והצעירים רואים את ההיסטוריה של גרמניה והיהודים כיום וכיצד הם רואים את מערכת היחסים הנוכחית בין שני העמים.

הערה על המתודולוגיה: הנתונים הרבים מציעים דילמות רבות ומערכת רחבה של אפשרויות לניתוח. בשנים האחרונות, האוכלוסייה היהודית והאוכלוסייה הערבית נבחנו רבות ובאופן מצטבר, תוך הבחנות בין בני נוער לצעירים במקרים הרלבנטיים. הפרק הנוכחי שומר על מבנה זה ומבוסס על כך ששתי אוכלוסיות אלה הן בדרך כלל שונות במובהק בעמדותיהם לגבי נושאים רבים, אם כי לא לגבי כולם. ההבחנה בין בני נוער וצעירים קיימת, אך היא בדרך כלל פחות בולטת מאשר המבט השונה של יהודים וערבים, במיוחד לגבי מגמות לאורך זמן; ולכן ההבחנה מוזכרת בעיקר כאשר היא רלוונטית.

יתר על כן, בניסיון לספר את הסיפור של השינוי בחברה הישראלית דרך בני הנוער והצעירים שלה, פרק זה אינו משתמש במסגרת קבועה להערכת עמדות מצד קבוצות דמוגרפיות או אידיאולוגיות אחרות. במקום זאת, הפרק ישתמש בתבנית סיפורית, תוך התבוננות בדפוסים בין תתי-קבוצות שהוגדרו לפי דת, אידיאולוגיה ומגדר, בעיקר היכן שדפוסים אלו בולטים.

1. מי הם בני הנוער והצעירים היום, בהשוואה לעבר?

לאורך ההיסטוריה של מחקר דעת הקהל הישראלי, רמת דתיות הינה המאפיין הדמוגרפי החזק ביותר בהשפעתה על עמדות פוליטיות של אזרחים יהודים. עבור האזרחים הערבים, רמת הדתיות אינה קשורה בקשר הדוק לעמדות פוליטיות ונמדדת באופן שונה.

ברם, בקרב היהודים, רמת הדתיות האישית, החל בחילוניות ועד לחרדיות, חוזה במידה רבה עמדות ליברליות / יוניות / שמאליות, והחברה נהיית יותר ויותר שמרנית, לא מתפשרת וימנית ככל שהחברה דתית יותר. במילים אחרות, זהות דתית או חילונית משפיעה על מגוון נושאים בישראל, לא רק אלה הקשורים ישירות לדת; היא משפיעה על האופן שבו האוכלוסייה היהודית רואה ערכים דמוקרטיים, זהות לאומית, יחסי יהודים-ערבים בישראל ודעות על הסכסוך הישראלי-הפלסטיני.

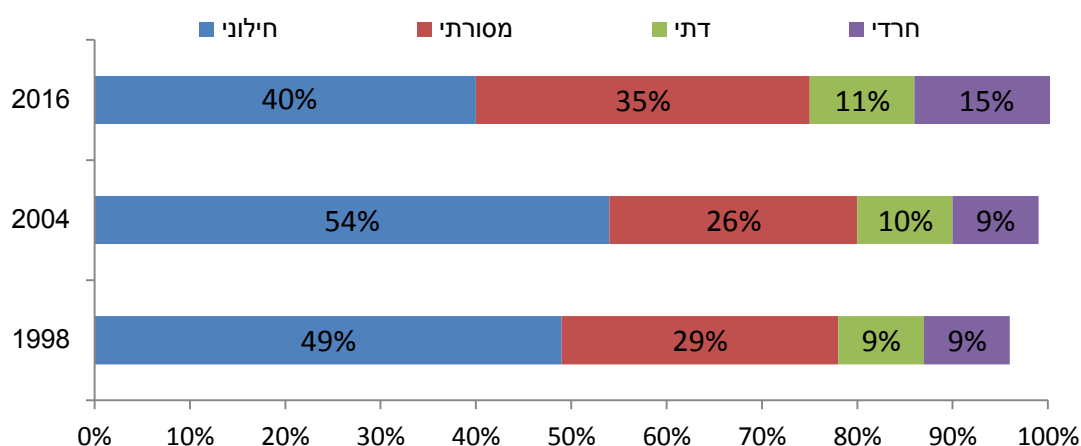
לפיכך, חשוב להבין כי **רמת הדתיות בישראל הולכת וגדלה**. בשנת 1998, כמעט מחצית מהנשאלים הצעירים היו חילונים (49%), ובשנת 2004 יותר ממחצית – 54%. בתריסר השנים שחלפו, הסקר הנוכחי מראה כי מעט יותר מ-40% מהמרוואיינים היהודים בלבד רואים את עצמם כחילונים.

העלייה בהגדרה העצמית של מסורתי היא גם כן מרשימה, מ-29% ו-26% בשנים 1998 ו-2004, בהתאמה, לרמה הנוכחית של 35% הרואים עצמם מסורתיים. זה חשוב כי במקרים רבים (בסקר

זה, אך גם בכל סקר אחר), הפער הגדול ביותר בעמדות פוליטיות נמצא בין קבוצות חילוניות ומסורתיות. הקבוצה המסורתית קרובה יותר בעמדותיה לדתיים, וזה משפיע על הטיית החברה הישראלית לטובת עמדות ימין.

כיום, עשרה אחוזים ממדגם בני הנוער והצעירים היהודים מגדירים עצמם כדתיים וכמעט 15% מגדירים את עצמם חרדים. מספר החרדים עלה באופן משמעותי מתשעה אחוזים בלבד בשנים 1998 ו-2004. לשם השוואה, ממרבית הסקרים בקרב האוכלוסייה הבוגרת בישראל (מעל גיל 18) כיום עולה כי חרדים מהווים כ-10% מהחברה.

תרשים 1: הגדרה עצמית של רמת דתיות בקרב יהודים, 1998, 2004 ו-2016

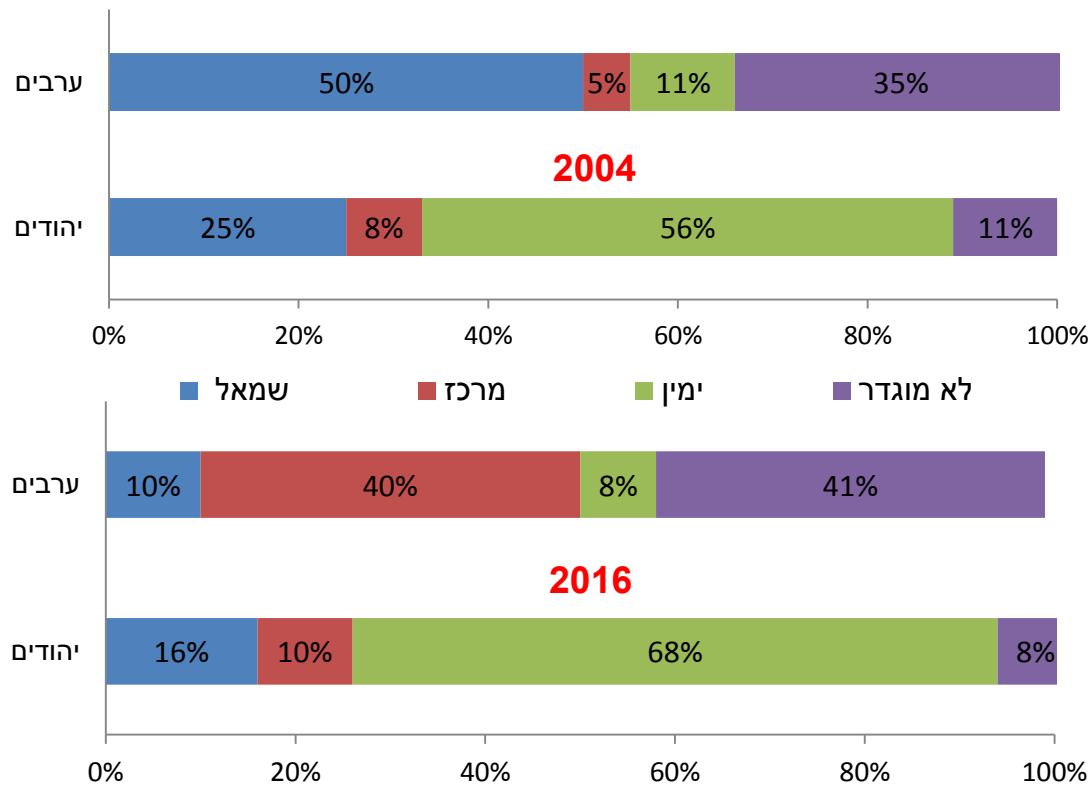

שינויים דמוגרפיים אלו מצביעים על כך שאלא אם כן גישות דתיות או מסורתיות יהפכו להיות פחות קשורות לעמדות פוליטיות ימניות, הדור הבא של הישראלים הבוגרים יהיה ימני (ניצי) יותר, פחות ליברלי ודתי יותר מקודמיו.

ואכן, ניתן להבחין כבר בשינוי תואם לאורך השנים בנטיותיהם האידיאולוגיות של בני נוער וצעירים. בשנת 2004, בעקבות תנועה כללית לכיוון הימין בקרב יהודים ישראלים במהלך האינתיפאדה השנייה, 56% מבני הנוער והצעירים היהודים הגדירו עצמם כימנים, 25% כשמאלנים, ו-8% אחוזים כאנשי מרכז. ואילו כיום, 16% בלבד מבני הנוער והצעירים היהודים רואים עצמם כאנשי שמאל – כולל אלו המגדירים עצמם כ"אנשי מרכז הנוטים לשמאל".

בהתאמה, התנועה ימינה חזקה מאוד. כמעט שלושה רבעים מהצעירים ו-62% מבני נוער רואים עצמם כימנים (כולל מרכז נוטה לימין). אנשי מרכז מהווים קצת יותר מ-10% בקרב יהודים, ללא הבדל משמעותי בין שתי קבוצות הגיל. בעוד הנתונים אינם זמינים עבור כל השנים, ובנקודות הזמן השונות השאלות נשאלו מעט אחרת, המגמה ברורה: בני נוער וצעירים יהודים נהיו מקוטבים הרבה יותר. בנוסף, מעט יותר מעשרה אחוזים לא רוצים להזדהות כבעלי נטייה אידיאולוגית כלשהי.

תרשים 2: הגדרה עצמית של אידיאולוגיה פוליטית, 2004 ו-2016

בני נוער וצעירים ערבים שונים במידה ניכרת מיהודים. הממצא הבולט הוא כי שיעור גבוה לא רוצה להזדהות עם כל אידיאולוגיה פוליטית: בערך 40%. אולם זהו לא ממצא חדש: חל שינוי קל מאז הסקר של 2004, כאשר 35% מבני הנוער והצעירים הרבים נמנעו מהגדרה עצמית פוליטית.

שיעורים קטנים מאוד של בני הנוער והצעירים הערבים מזדהים כיום כימנים או שמאלנים (8% ו-10%, בהתאמה, בשילוב שני קבוצות הגיל אשר הראו שונות זעירה ביניהם). אך ממצא זה מכיל שינוי דרמטי: בשנת 2004, חצי מכל המרוויינים הערבים הזדהו בגלוי כשמאל, אפילו שמעט יותר משליש בחרו שלא להזדהות ואילו כעת שיעור זה עומד על 10% בלבד.

בשנים שחלפו מאז, ישראל חוותה מספר סכסוכים אינטנסיביים - שלוש מלחמות בעזה, אלימות מחודשת מהגדה המערבית ועוינות גוברת כלפי האזרחים הערבים בישראל. בסביבה זו, ערבים רבים מדווחים על פחד משמעותי בקרב קהילותיהם כי פעילות פוליטית או אפילו זהות פוליטית טומנת בחובה סכנות או אי נוחות ולכן רבים יותר מעדיפים שלא להזדהות עם אידיאולוגיות שמאליות או ימניות.

בה בעת, ייתכן כי המשיבים הערבים שאינם רוצים להזדהות עושים זאת מטעמי ניכור מן המנהיגים הערבים בישראל. כמו צעירים רבים בדמוקרטיה מערבית אחרות, ייתכן כי הם מביעים אכזבה וציניות מן המערכת הפוליטית בכלל. מסיבות אלה, אפילו את ההגדרה העצמית

של "מרכז" שזכתה לשיעור גבוה בקרב הערבים בשנת 2016 ניתן לפרש יותר כתגובה בלתי מחייבת ולא כהגדרה דומה של עמדות המרכז על פי האוכלוסייה היהודית.

תובנה נוספת על בני הנוער והצעירים הערבים: בדומה למקביליהם המבוגרים בסקרים רבים אחרים, ישנה סבירות גבוהה הרבה יותר לתגובות כמו "לא יודע" – כלומר, אי נקיטת עמדה – בתשובה לשאלות רגישות. זה יכול להתפרש גם כסירוב, או חשש לנקוב בדעה. תופעה זו אינה חדשה לחלוטין וניתן לראות דוגמאות לכך בסקרים רבים בשנים האחרונות. עם זאת, נטייה זו מדגישה במשהו את תחושת הניכור מן השאלות העיקריות המאפיינות את החיים בחברה הישראלית, או גרוע מכך, פחד מכך שלדעותיהם תהיינה השלכות בלתי רצויות. בהנחה וזה נכון, ניתן לצפות שפחדים כאלה ישקפו גם את עמדותיהם כלפי החיים מעבר לסקר גם כן.

2. מצב הרוח: ירידה באופטימיות אצל יהודים ועלייה אצל ערבים?

הסקר של 2016 מצביע על ירידה תלולה ברמת האופטימיות לגבי עתיד המדינה בקרב בני נוער וצעירים יהודים. רק 51% מכלל הנשאלים היהודים (גילאי 15-18 ו-21-25) חשים אופטימיים לגבי העתיד של המדינה, נמוך יותר מאשר בכל סקר מאז שנת 1998 ואף נמוך ביותר מ-10 נקודות אחוז מאשר בשנת 2010 (62.6%). לעומת שנת 2010, מגמות הגיל התהפכו: אז בני נוער הראו אופטימיות רבה יותר (54%) לגבי העתיד של המדינה, בעוד הצעירים היו מעט יותר פסימיים, רק 47% אמרו כי הם חשים אופטימיים לגבי העתיד של המדינה.

הערבים בשנת 1998 הראו אופטימיות של 52% לגבי עתיד המדינה וצנחו לשפל של 36% בשנת 2004. זו הייתה ירידה טבעית שאפיינה את האוכלוסייה באותה שנה, אך בלטה במיוחד בקרב הערבים, ככל הנראה בשל ההשפעה האינתיפאדה והזיכרון הברור של אירועי אוקטובר 2000 (הריגת 13 אזרחים ערבים על ידי משטרת ישראל). האופטימיות חזרה ל-52% בשנת 2010 – בדומה לשנת 1998. בהתחשב בירידה החדה בקרב יהודים, ראוי לציין כי בסקר של 2016 כמעט שני שלישים מן הערבים אמרו שהם מרגישים אופטימיים לגבי העתיד של המדינה, השיעור הגבוה ביותר מבין כל הסקרים האחרונים.

למרות שבני נוער וצעירים יהודים מצביעים על ירידה באופטימיות לגבי עתיד המדינה, בעוד הערבים מראים עלייה, כולם מבטאים ביתר שאת את החשיבות שבתחושה שהם יהיו אזרחים עם זכויות מלאות בחברה. כאשר נתבקשו לבחור בין שתי האמירות "אני מרגיש את עצמי כאזרח שווה זכויות לכל האזרחים האחרים" או "אני מרגיש שאיני שייך לחברה הישראלית" – 78% מהיהודים וקרוב ל-70% מהערבים הסכימו עם האמירה שהם מרגישים אזרחים שווים זכויות. שיעורים קטנים בלבד ציינו שהם לא מרגישים שייכים לחברה הישראלית (13% מהיהודים ובאופן לא מפתיע, קרוב לרבע מהערבים). שאלה זו לא נשאלה באותה המתכונת בשנים קודמות. אולם בשנת 2010 הם נשאלו אם הם מרגישים "חלק מהחברה הישראלית". מעל 85% מהיהודים הרגישו שייכים (במידת מה או במידה רבה) וקרוב ל-60% מהערבים. לפיכך, הנתונים הנוכחיים משקפים מגמות דומות משנת 2010, לגבי מושגים דומים – כלומר, מראים רמות גבוהות של שייכות בשתי הקבוצות, אם כי, באופן עקבי, נמוכות יותר בקרב ערבים.

ייתכן כי תחושה זו של להיות אזרח שווה וחלק מן החברה הישראלית מאפשרת לצעירים להרגיש תחושות חיוביות לגבי המטרות מה שהם יכולים להגשים בישראל. כאשר נשאלו כמה אופטימיים הם באשר ליכולתם להגשים את מטרותיהם האישיות בישראל, שוב בולט מצבם העגום של בני הנוער והצעירים היהודים: 56% מכלל הנשאלים היהודים אומרים שהם מאוד או די בטוחים שהם יכולים להגשים את שאיפותיהם בישראל. לא זו בלבד שזהו השיעור הנמוך ביותר מאשר בכל סקר מאז 1998, זו נפילה תלולה לעומת הסקר של 2010, נמוך בכמעט 30 נקודות אחוז, וכמעט 20 נקודות אחוז מתחת לשיעור השני הנמוך ביותר בשנת 2004, לאחר האינתיפאדה השנייה.

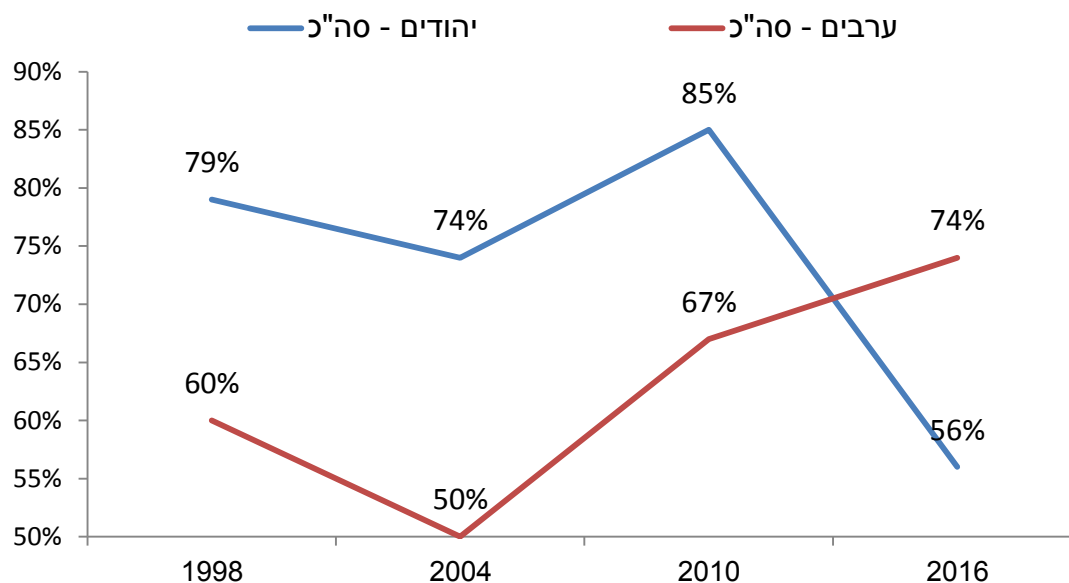
אופטימיות או פסימיות ללא ספק מקושרים גם לאידיאולוגיה פוליטית ודתית. בקרב היהודים, ככל שתת-הקבוצה דתית יותר, כך הנשאלים יותר אופטימיים באשר לסיכוייהם להגשים את מטרותיהם בישראל – כמעט: בני הנוער הדתי-לאומי הם האופטימיים ביותר, עם כמעט 80% שאופטימיים לגבי הגשמת מטרותיהם. גם 71% מבני הנוער והצעירים החרדים חשבו כך, אך שיעור זה צונח ל-54% בקרב המסורתיים ומגיע ממש מתחת לחצי, בקרב החילונים. בדיוק את אותה התבנית ניתן למצוא בהשוואה בין שמאל, מרכז וימין. מגמה זו עולה בקנה אחד עם הממצאים בשנת 2010.

ופעם נוספת, בשאלה זו הערבים הביעו רמה גבוהה יותר של אופטימיות מאשר בעבר. הם גם הציגו גיוון רב יותר בין קבוצות הגיל: 80% מבני הנוער הערבים ו-69% מהצעירים אמרו שהם יכולים להגשים את המטרות האישיות שלהם בישראל - 74% במצטבר. זאת בהשוואה ל-60% בשנת 1998, ל-50% בשנת 2004 לאחר השנים המדוכאות של אירועי האינתיפאדה ואירועי אוקטובר וכן עלייה קלה ל-67% בשנת 2010.

ישנם שני הסברים אפשריים ומניחים את הדעת על העלייה באופטימיות בקרב הערבים מכך שיוכלו להגשים את המטרות האישיות שלהם בישראל. ראשית, הזיכרון של אירועי אוקטובר 2000 דהה מעט עבור אלו שבדיוק הגיעו לגילאים המדוברים. במקביל, בשנים שחלפו מאז, חלו מספר שיפורים קולקטיביים במצבו של הציבור הערבי בישראל, לרבות שיעורים גדלים והולכים של בעלי השכלה גבוהה, במיוחד בקרב נשים.

ההתפתחות המשמעותית השנייה היא ההידרדרות המסיבית במצבם של מדינות ערביות אחרות במזרח התיכון בתקופה שבין הסקר הנוכחי וזה האחרון בשנת 2010. הערבים בישראל, לא פחות מצעירים אחרים ברחבי העולם, עדים לכאוס הקטלני בסוריה ועיראק ומודעים גם למגבלות חמורות במדינות אחרות, כגון ערב הסעודית. סביר להניח, כי הם מודעים יותר מתמיד שבמובן החומרי, חייהם יציבים יותר בישראל.

תרשים 3: אופטימיות באשר לסיכוייהם להגשים את שאיפותיהם בישראל, 1998-2016

מהן אותן המטרות שאנשים מקווים להשיג כיחידים? בסקרים קודמים, נרשמו שורה של נושאים והמשיבים התבקשו להשיב עד כמה חשובה להם כל מטרה ספציפית. בסקר הנוכחי, המתכונת הייתה שונה והמשתתפים התבקשו לדרג אותם; כמו כן, המטרה "להקים משפחה" לא נשאלה מכיוון שהתברר כי זו תמיד מדורגת בראש סדר העדיפויות בחברה משפחתית כמו בישראל. בעבר, תשובת המשפחה התחרתה בדרך כלל בהצלחה כלכלית, רכישת השכלה גבוהה וחברים טובים בדירוג העליון של חשיבות.

בסקר הנוכחי הדפוסים לא השתנו באופן משמעותי. ללא תשובת המשפחה, הצלחה כלכלית, השכלה גבוהה, והנאה מהחיים הגיעו לראש הרשימה. כבעבר, רכישת השכלה גבוהה היא מעט גבוהה יותר עבור הערבים – היא זה בעדיפות הראשונה בקרב בני הנוער והצעירים הערביים (45%, לעומת 43% בקרב יהודים - בתוך מרווח הטעות). למעשה, בשנים קודמות (ולמרות הסגנון השונה של השאלה) היה פער גדול יותר בחשיבות הרבה של ההשכלה הגבוהה בקרב הערבים ביחס ליהודים. ובכל זאת, בקרב היהודים ההשכלה הייתה במקום השני, כאשר "הצלחה כלכלית" התברגה בראש הרשימה.

בקרב הערבים, הצלחה כלכלית דורגה במקום השלישי, כאשר "ליהנות מהחיים" דורגה במקום השני. עם זאת, שלוש מטרות אלה היו צמודות מאוד בדירוג.

בקרב יהודים וערבים כאחד, המטרות האחרות בחיים, הכוללות התנדבות למען מטרה טובה, תרומה לצבא (בקרב יהודים) וחיים בחו"ל הן מטרות מרחוקות לעומת האחרים שהוזכרו. אולם, בשל השינוי במתודולוגיה, כמעט בלתי אפשרי להשוות את התוצאות עם השנים האחרונות.

3. תחושת הביטחון: בירידה

קרוב לשליש מבני הנוער והצעירים היהודים חשים איום אישי לביטחונם, בעוד כ-64% לא חשים כל איום או רק איום קטן. מתוך כלל הנשאלים שכן חשים מאוימים, חלק הרבה יותר גדול, יותר מפי שניים מהנשאלים היהודים, חשים איום מתון בלבד, לעומת אלו שחשים איום רציני.

המספר הנמוך של יהודים החשים מאוימים עלה מעט מאז 2010 (כאשר 24% מהיהודים חשו מאוימים), כנראה בשל שתי סיבות: לחימה נוספים בעזה מאז 2010 והאלימות בעצימות נמוכה המתמשכת בשנתיים האחרונות, בעיקר דקירות והתקפות כלי רכב שהסלימו בסתיו 2015. במקביל, 64% שאינם חשים מאוימים מהווים ירידה משמעותית משיא של שלושה רבעים (76%) בשנת 2010, אך לא שיעור נמוך כמו 55.7% בשנת 2004, לאחר השנים הקודרות של האינתיפאדה האלימה שהחלה בשנת 2000.

בה בעת, ניכר כי כ-36% מהצעירים ובני נוער היהודים הימניים חשים מאוימים באופן אישי, בערך פי שניים מאלו המגדירים עצמם כמרכז או נוטים שמאלה. ממצא מעניין נוסף אשר נותר עקבי משנת 2010 הוא שבקרב יהודים, נשים הן הרבה יותר סבירות להרגיש תחושה של איום אישי - כלומר, פחד – מאשר גברים צעירים: 41% לעומת 23%. להבחנה בין המינים בקרב יהודים אין הסבר פשוט; ייתכן כי האקלים הגבוה של פחד המבוסס על התקפות נגד אזרחים משמעו כי נשים חוששים מאלימות פיזית - או שמא בתוך עולם גדול של איומים פסיים ואלימות, נשים נאלצות להתמודד עם יותר פחדים מאשר גברים. עם זאת, ראוי לציין כי פער כזה מופיע כבר בגילאים אלו ומשני הסקרים האחרונים נראה כי פער זה עקבי.

בסך הכול, המשיבים הערבים למעשה הביעו תחושות נמוכות במיוחד של תפיסת איום אישי עם רק שבעה אחוזים החשים מאוימים. שיעור זה נמוך מאשר כ-11% מהערבים שחשו מאוימים בשנת 2010 ונמוך משמעותית מ-36% בשנת 2004 - שוב בצל אירועי האינתיפאדה. בעוד המספרים הם קטנים, למעשה ניתן למצוא מגמה הפוכה בקרב הערבים - פי שניים מהגברים חשים מאוימים (תשעה אחוזים, לעומת כארבעה אחוזים).

חרף מה שנראה כרמות נמוכות של איום אישי, תחושת איום על המדינה היא כנראה משמעותית מספיק כדי לגרום לאנשים להיות מוכנים להקריב ערכים דמוקרטיים. המשיבים נשאלו על התנגשות בין צורכי הביטחון לבין ערכי הדמוקרטיה; במקרים כאלה, מה צריך לקבוע? שאלה זו נשאלה בשנת 2010 ולא במפתיע, יהודים בחרו בצרכי ביטחון עם רוב גדול של כמעט שלושה רבעים, בעוד רק שליש מהערבים בחרו באפשרות זו על פני דמוקרטיה.

בשנת 2016, המגמה הבסיסית לא השתנתה: בקרב היהודים, השיעור שבחר בצרכי הביטחון (תמיד או בדרך כלל) עלה לקרוב ל-80%. אולם, גם בקרב הערבים שיעור זה עלה משליש בשנת 2010 ל-45% בשנת 2016. ראוי לציין כי בשנת 2004, שאלה זו נשאלה באופן מעט שונה: "אפילו איום קטן על המדינה מצריך הגבלות משמעותיות על הדמוקרטיה" – לאמירה שונה זו הסכימו (במידת מה או במידה רבה) מעט יותר יהודים, באופן משמעותי: כשליש מהיהודים בלבד.

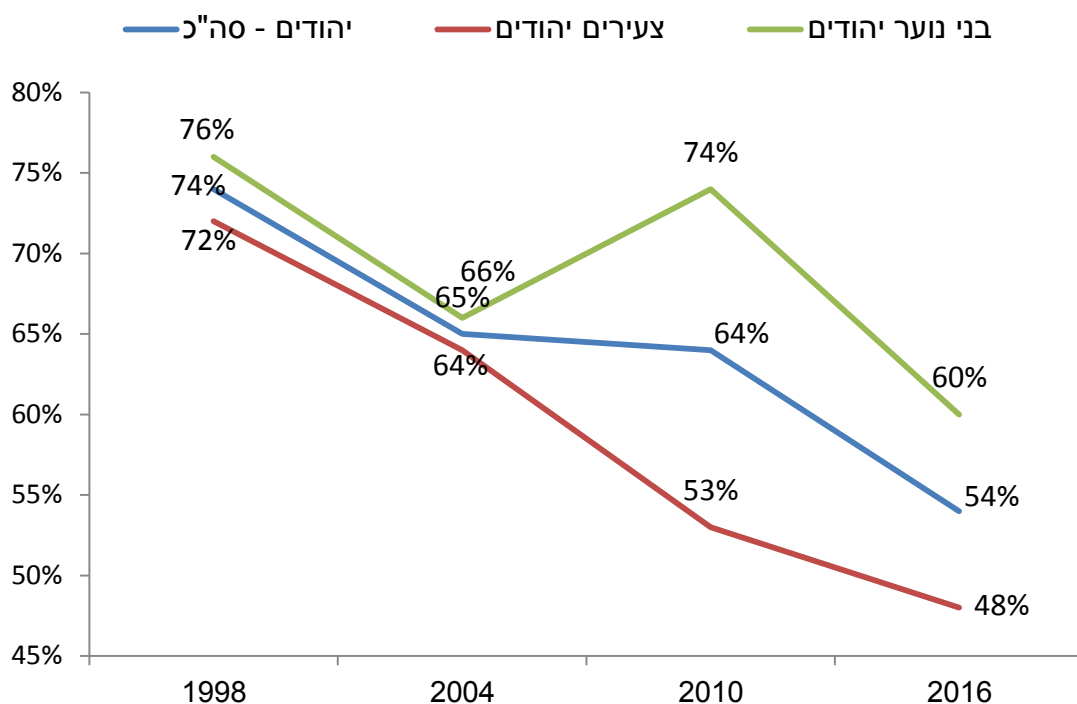

למעשה, עם האמירה הזו הסכימו יותר ערבים מאשר יהודים באותה שנה: 43%. כך למעשה התגובות בקרב הערבים בנושא זה לא מראות שונות גדולה, מלבד העלייה בין 2010 ו-2016.

4. אמון במוסדות המדינה

לצד הירידה החדה באופטימיות שנרשמה בקרב היהודים, ישנה גם ירידה חדה ברמת האמון במערכת המשפט. משלושת רבע מבני הנוער והצעירים היהודים שאמרו שנותנים אמון במערכת המשפט בשנת 1998, נתון זה כבר במגמת ירידה כמעט רצופה מאז ועד היום. הירידה נעצרה בין 2004 ו-2010, אך נשארה יציבה - לא עלתה. כיום רק מעט יותר ממחצית היהודים אומרים שהם סומכים על בתי המשפט. בעוד בקרב בני הנוער יש רוב חזק של 60%, בקרב הצעירים שיעור האמון נמצא ברמתו הנמוכה ביותר מאז 1998, עם 48% בלבד – כלומר, מיעוט שמביע אמון במערכת המשפט. אך עדיין, בקרב שתי קבוצות הגיל באוכלוסייה היהודית שיעור האמון במערכת המשפט נמצא ברמה נמוכה משמעותית מאשר בכל אחד מהסקרים הקודמים.

תרשים 4: אמון במערכת המשפט בקרב יהודים, 1998-2016

ממצא עקבי אחד הוא שבני נוער וצעירים ימניים נוטים באופן משמעותי לסמוך פחות על מערכת המשפט מאשר אנשי שמאל; דפוס זהה נצפה כבר בשנת 2010. כיום רק 47% מבני הנוער וצעירי הימין מציינים כי הם סומכים על מערכת המשפט, לעומת כמעט שלושה רבעים בקרב אנשי שמאל (מתוך כלל המדגם).

פער אמון דומה נצפה בקרב יהודים לפי זהותם הדתית: בעוד שבקרב חרדים, המספר לא ירד (כ) 1/3 מביעים אמון בבתי המשפט בשנת 2016, כמעט זהה לשנת 2010), מספר החילונים שבוטחים במערכת המשפט ירד מ-81% (בקרב חילונים בשנת 2010) ל-63% בלבד בשנת 2016.

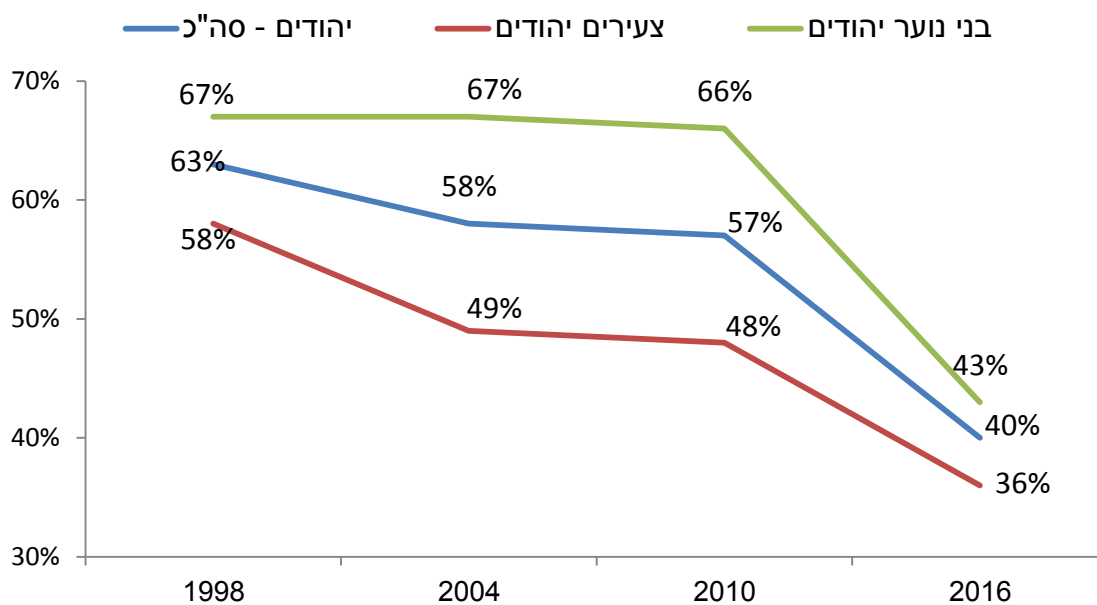
בקרב הערבים רמת האמון עדיין נמוכה, עם 39% מבני נוער אשר מביעים אמון במערכת המשפט, ו-54% בקרב הצעירים – ממוצע של 47% מכלל המשיבים הערבים. גם זו ירידה משמעותית משנת 2010, כאשר קרוב ל-70% מבני הנוער והצעירים הערבים הביעו אמון במערכת המשפט – מספר דומה גם לשנים קודמות. בקרב ערבים, הירידה גם בולטת בכך שהיא בניגוד לאופטימיות שצוינה בתחילה ובכך מפריכה כמה מהממצאים החיוביים האלה.

אחד מנקודות העוגן הקבועות בעמדות יהודיות היא **עליונותו של צה"ל** – בכל סקר של השוואת אמון במוסדות, צה"ל מדורג במקום הראשון בהפרש גדול. דפוס זה חוזר על עצמו בסקר 2016 שבו כ-85% מהיהודים אמרו שהם סומכים מאוד או במידת מה על צה"ל. אולם, זה נמוך במעט מהאמון הממוצע של 91% בסקר של 2010.

למרות שהשונויות מזערית – גם ביחס ל-90% בשנת 1998 ול-88% בשנת 2004 - ישנם שני אינדיקטורים המצביעים על ירידה אמיתית. ראשית, שיעור הסכום הנוכחי של האמון הוא הנמוך ביותר מכל ארבעת הסקרים. אולם יותר חריפה היא הירידה בעוצמת האמון. בעבר, הרוב הגדול של הנשאלים היהודים הראו רמות גבוהות מאוד של "אמון מוחלט" בצה"ל: 63% בשנת 1998, 58% בשנת 2004, ו-57% בשנת 2010 (סטטיסטית – ללא שינוי משמעותי). בכל אחד מהסקרים הקודמים, הצעירים הביעו רמה נמוכה במקצת של אמון מוחלט מאשר בני הנוער.

אלא שבסקר הנוכחי, נתון זה יורד באופן דרמטי. רק 43% ו-36% מהצעירים ובני הנוער, בהתאמה, מביעים אמון מוחלט - כל השאר מביעים רק "אמון" בצה"ל.

תרשים 5: "אמון מוחלט" בצה"ל בקרב יהודים, 1998-2016

האמון הערבי בצה"ל היה תמיד נמוך יותר באופן משמעותי מאשר היהודי וזאת מסיבות הגיוניות. חלק גדול של הערבים אזרחי ישראל נשלטו בידי צה"ל וחיו תחת משטר צבאי לאורך כמעט שני העשורים הראשונים של המדינה. הדור המבוגר מחזיק בזיכרון קולקטיבי שלילי, ואילו הדור הצעיר תופס את צה"ל בעיקר כצבא כובש בגדה המערבית וברצועת עזה.

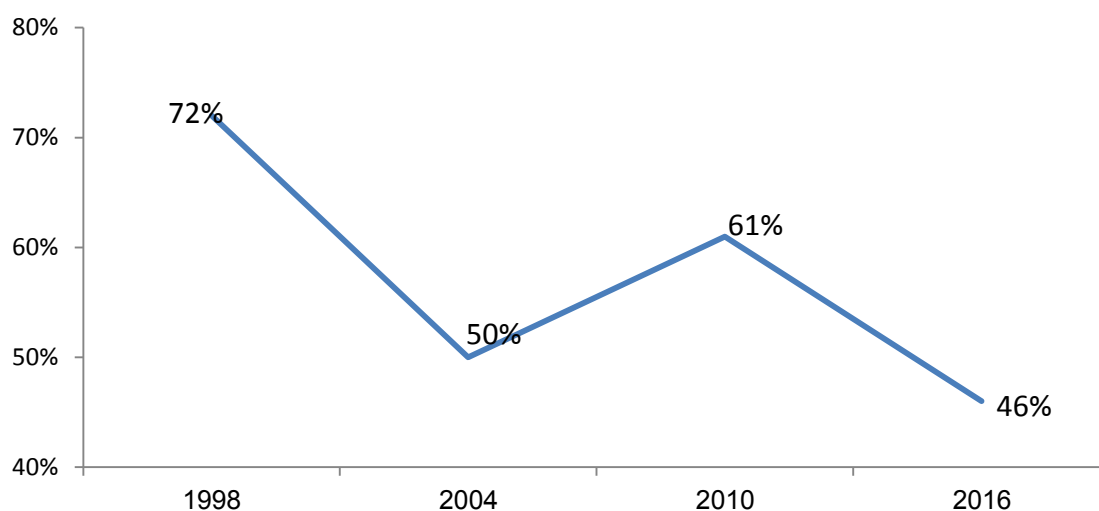
רמת האמון הכללית בצה"ל בקרב הדור הצעיר הערבי כיום היא 38%. זה לא סטייה גדולה משנים קודמות. למרות שבשנת 1998 הדור הצעיר הערבי הביע אמון של 54% - אבל זה מתברר כאנומליה, אולי כתוצאה מזיק של תקווה שנתורה מתקופת אוסלו. שנת 2004 הייתה הגרועה ביותר עבור עמדות ערביות כלפי צה"ל, לאחר ארבע שנות אינתיפאדה אלימה מאוד והריגתם של 13 אזרחים ערבים בשנת 2000. על אף שזו בוצעה על ידי כוחות המשטרה, אך התחושה המרה בוודאי הופצה בצורה רחבה יותר: פחות מרבע מהערבים הביע אמון מכל סוג שהוא כלפי צה"ל בשנת 2004. בשנת 2010, 41% מהערבים הביעו אמון בצה"ל. אך גם כאן, הרמות של "אמון מוחלט" ירדו באופן משמעותי משנת 2010 – דומות יותר לרמת השפל של שנת 2004.

באופן דומה, רמת האמון של הדור הצעיר הערבי במשטרה כבר לא יציבה - משיא של 72% בשנת 1998, קצה הזנב של תקופת אוסלו ורק 50% בשנת 2004 בעקבות אירועי אוקטובר. בשנת 2010 שוב נרשמה עלייה ל-61%, אך השנה צנח שוב אמון הערבים במשטרה ל-46%.

ירידה זו אינה מפתיעה בהתחשב ברמות הגבוהות של הפשע בחברה הערבית ובתחושה הרווחת כי הממשלה אינה משקיעה באכיפת החוק בשטחים ערבים. בעיה זו באה לידי ביטוי בתחילת שנת 2016 כאשר חלה התקפה על אזרחים בידי אזרח ערבי מאזור המשולש ובעקבות כך ביקורת של ראש הממשלה על הפקרות בחברה הערבית. עם זאת, בעיה זו עתיקה ועמוקה יותר. בשנת 2014 אזרחים ערבים זעמו על כך שהמשטרה הרגה מפגין ערבי; בשנת 2015 חקירה משטרתית פנימית

נגד שוטרים אלו קבעה שלא להעמיד אותם לדין. התפתחויות אלה בוודאי תרמו לירידה החוזרת באמון.

תרשים 6: אמון במשטרה בקרב ערבים, 1998-2016

באשר לבית הנבחרים הישראלי, **הכנסת**, המספרים משקפים גישה צינית כלפי הפוליטיקה הנראית בדרך כלל גם באוכלוסייה בוגרת – דבר זה אינו ייחודי לישראל. הממצאים בשנת 2016 נמצאים בטווח שבין רמות מעט גבוהות יותר בשנת 1998, רמות גרועות בשנת 2004 (רק בערך רבע הערבים ויהודים הביעה אמון בכנסת) ועלייה אל מעל 40% בשנת 2010. בשנת 2016 נרשמה ירידה של עשר נקודות אחוז ברמת האמון בכנסת, ל-32% ו-34% בקרב יהודים וערבים, בהתאמה.

בשנת 2010, ההבדלים בין בני נוער וצעירים היו בולטים; בשנת 2016, הפער נצפה רק בקרב יהודים: כבעבר, בני נוער הביעו רמות גבוהות יותר של אמון בכנסת (37% לעומת 25% בקרב צעירים). אצל הערבים נמצא הבדל קטן ולא מובהק ביניהם. הירידה באמון ככל שאנשים מתבגרים משקפת, ככל הנראה, את ההתפכחות הנרחבת לגבי מוסדות מדינה כאשר באים במגע רב יותר עמם.

מהי הסיבה לירידה באמון לעומת שנת 2010? מצד אחד, מאז אותה תקופה, הכנסת חוקקה חוקים הנתפסים כמאיימים על עקרונות דמוקרטיים ושמים על הכוונת אזרחים ערבים וגישות שמאל. מצד שני, מאז 2010 חלה גם חוסר יציבות בקואליציות שהובילו לשתי מערכות בחירות נוספות ברצף מהיר, בשנים 2013 ו-2015, משא ומתן קואליציוני מתמשך ופרסומים שליליים רבים הנוגעים לכנסת בתקשורת. גם נשיא לשעבר וראש הממשלה לשעבר נשלחו לכלא. אמנם יש נחמה בידיעה שהמערכת פועלת נגד מי שפשעו, אך סביר כי התחושה העיקרית היא של ייאוש וכעס כלפי המחוקקים.

בהערכתם את **התקשורת**, בני נוער וצעירים יהודים ספקנים במיוחד - אולי בצורה בריאה לאור החשיבות בחשיבה ביקורתית. כאן נראה כי שנת 2010 היא החריגה בהקשר הזה, כאשר בין 50%

60% מבני הנוער והצעירים (יהודים וערבים כאחד) הביעו אמון (מוחלט או במידת מה) בתקשורת הכללית.

כיום 30% בלבד מבני הנוער והצעירים היהודים הביעו אמון חלקי בתקשורת (רק חלק קטן מאוד הביעו אמון מוחלט בתקשורת). אמנם זה נראה כמו ירידה תלולה מ-53% בשנת 2010, אך למעשה הרמה קרובה הרבה יותר לנתונים מהשנים 1998 ו-2004 - כאשר רק 36% ו-37%, בהתאמה, הביעו אמון בתקשורת.

הדבר הבולט בשני הסקרים האחרונים (2016 ו-2010) הוא כי הצעירים הביעו פחות אמון בתקשורת מאשר בני נוער, זאת בניגוד לשני הסקרים הראשונים (1998 ו-2004) שבהם שני הקבוצות הביעו רמות אמון דומות. דבר זה עשוי להיחשב כהתפתחות תקינה ובריאה של התבגרות בני הנוער שלומדים את החשיבות של קריאת מדיה ביקורתית ונעשים סקפטיים יותר. עם זאת, סביר יותר כי האמון הנמוך יותר של צעירים הוא חלק מהתמונה הרחבה יותר של אמון כללי נמוך יותר באופן משמעותי במוסדות המדינה מסיבות ציניות, המבוססות על חוויות של מגמות שליליות בחיים הציבוריים. ואילו הרמה הנוכחית של 30% היא עדיין נמוכה יותר מאשר בכל נקודת זמן אחרת. מעניין לציין, כי הנתונים של 2016 בקרב ערבים אינם שונים מהותית, מבחינת רמות האמון הנמוכות בתקשורת.

ממצא מפתיע (או לא) נוסף מתייחס אל מוסדות דת והרבנות (ליהודים). בשנת 2016 נרשם הנתון הנמוך ביותר שגם משקף ירידה גדולה משנת 2010: מ-60% אמון ל-32% בלבד. הן הסקר של 1998 והן של 2004 מראים 45% אמון.

בקרב הערבים בשנת 2016, כמעט מחצית – 46% – מביעים אמון במוסדות הדת. גם זו ירידה משמעותית משנים קודמות – מ-71% בשנת 1998 ל-61% בשנת 2004 וכ-70% בשנת 2010. ייתכן כי הרמה הנמוכה משקפת שיעורים גדלים והולכים של השכלה גבוהה במגזר הערבי, אשר עשויים להיות מתואמים עם ספקנות גדולה יותר בסמכות דתית מוסדית (למרות שזה אולי ספקולטיבי מדי לקשור בין השכלה ושינויים באמונות הדתיות האישיות).

5. יחסים חברתיים בישראל

בהתחשב ברמות הנמוכות של אמון במוסדות מדינה ומגמת הירידה המדאיגה, ניתן לקבל ערך מלבחון איזה סוג של מדינה רוצים לראות בני הנוער והצעירים.

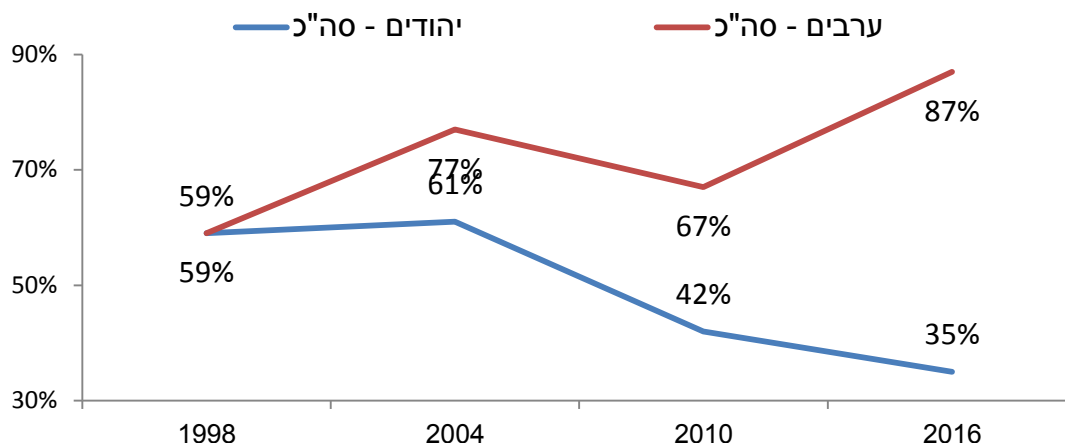
מבחינת הערבים, רמת חיים גבוהה לעתים קרובות חשובה מאוד (באזור 85%) ואילו כיום, זה גבוה אף יותר, עם כ-95% שאומרים זה מאוד חשוב או חשוב במידה מסוימת.

יהודים גם דרגו גבוה עדיפות זו לאורך השנים, בטווח של בין 80% למעל 90% שצינו שזה מאוד או חשוב במידה מסוימת. ראוי לציין, כי בקרב היהודים נרשמה ירידה משמעותית בשיעור של אלו המציינים ש"רמת החיים גבוהה" חשובה מאוד (רק 59% בשנת 2016, לעומת כ-70% בשנים קודמות); אם כי לא לגמרי ברור מדוע.

בתשובה לשאלה עד כמה חשוב שיהיה במדינה שוויון מלא של זכויות פוליטיות, הערבים הגיבו באופן מאוד לשנים קודמות: ששוויון מלא חשוב או חשוב מאוד. המספרים קרובים בדרך כלל לקונצנזוס ובמשך השנים נעו בין מעט מעל ל-80% ועד שיעור של 95% בשנת 2016.

עם זאת, הסקר הנוכחי מצביע על ירידה מתמשכת בחלקם של יהודים שחושבים שוויון פוליטי מלא הוא מאוד חשוב, מ: 50%, ל-56%, עד 42%-ו-35% כיום.

תרשים 7: שוויון מלא של זכויות פוליטיות "חשוב מאוד", 1998-2016

קיטוב דומה נצפה ביחס לשוויון כלכלי. מבחינת הערבים, 85% אומרים בסקר הנוכחי כי זה חשוב מאוד, גבוה מהשיעור הרגיל של בערך 70%-65% בכל השנים הקודמות. היהודים, לפי שעה, מראים שפל חדש בשיעור של אלו הרואים ערך זה כמאוד חשוב: 44% בלבד בשנת 2016 אומרים שזה חשוב מאוד, לעומת כ-70% בשנת 2010. עם זאת, נראה כי התוצאה בשנת 2010 היא שהייתה החריגה – בשנת 1998 ו-2004, רק מעט מעל למחצית מבני הנוער והצעירים היהודים חשו כי שוויון כלכלי היה מאוד חשוב להם.

ההבחנה כי החברה נהיית מקוטבת יותר בהתייחס לסוגים שונים של שוויון בקרב בני נוער וצעירים יהודים וערבים, חוזרת על עצמה, אם כי בצורה מתונה מאוד, ביחס לדמוקרטיה עצמה. בהשוואה לשנים קודמות, כשנשאלו עד כמה זה חשוב שתהיה מדינה דמוקרטית, יהודים מצביעים על ירידה קלה אך יציבה, מ-77% בשנת 1998, ל-63% ב-2016. זה עולה בקנה אחד עם עמדות נוקשות יותר ויותר בקרב בני נוער וצעירים יהודים בישראל – כאשר הנוקשות מתייחסת לא רק לעמדות על הסכסוך, אלא גם לערכים ליברליים ודמוקרטיים.

בקרב הערבים, יש שינוי איטי, באופן דומה אך יציב - כלפי מעלה. משנת 1998, שיעור המשיבים הערבים שצינו כי הדמוקרטיה מאוד חשובה עלתה מ-71% ל-82% (בשנת 2004) ולאחר מכן עד לאזור ה-75%. בשנת 2016, 87% מהערבים אמרו שקיומה של מדינה דמוקרטית חשובה להם מאוד – גבוה יותר מאשר בכל השנים הקודמות וכנראה השתקפות של המתוחות הגוברת נגד ערבים ותחושת האיום שהם מרגישים לגבי החברה בכללותה, גם אם זה לא ניכר בכל השאלות.

כשנשאלו לגבי אופייה של המדינה, יהודים וערבים נשאלו שאלות שונות. הערבים נשאלו עד כמה חשוב להם שהמדינה תהיה "מדינת כל אזרחיה". בשנת 1998, 57% אמרו שזה היה מאוד חשוב להם, אך מאז השיעור עלה אל מעבר ל-80%. שיעור זה ירד מעט בשנת 2010, אך כיום עומד על רמה גבוהה של 86% שאומרים שזה חשוב להם מאוד. בקרב היהודים, הרעיון של מדינה יהודית בדרך כלל נחשב חשוב מאוד עם למעלה מ-60% בשנים קודמות וירידה לכ-60% בשנת 2010 (66% בקרב בני נוער ו-53% בקרב צעירים). עם זאת, הסקר הנוכחי מראה עלייה משמעותית: כ-85% נתנו את הציון הגבוה ביותר של "חשוב מאוד" (הסולם היה שונה במקצת משנת 2010) וכ-93% בסך הכול נתנו את שני הציונים הגבוהים ביותר.

הרעיון שישראל צריכה לחיות בשלום עם שכנותיה דוהה גם כן מהתודעה היהודית. בשנת 1998, 78% מהיהודים ציינו שזה "מאוד" חשוב. כיום רק 52% מהיהודים מציינים זאת, דבר המשקף ירידה מתמדת משנה לשנה.

תמיכה גבוהה בשוויון בין המינים נרשמת בקרב שני המגזרים - אבל כבעבר, גבוהה יותר בקרב בני נוער וצעירים ערבים: בכל הסקרים מאז 1998, למעלה משלושה רבעים מהמשיבים הערבים אמרו שזה "מאוד חשוב"; בסקר הנוכחי מספר זה עלה ל-87%.

אופייה של המדינה מתגלם בערכים, אך גם באופי היחסים חברתיים. ישראל תמיד הייתה חברה מפולגת מאוד. סקרים אלו מלמדים עד כמה תפיסות לגבי המחלוקות המאיימות ביותר על החברה הישראלית השתנו או נשארו אותו הדבר. למעשה, לאורך כל שנות המחקר, המחלוקת בין יהודים לערבים מאז ומתמיד נתפסה כמאיימת ביותר על החברה הישראלית על ידי המשיבים הערבים והיהודים כאחד, מאז שנשאלה השאלה בשנת 2004.

בקרב המרואיינים הערבים, מחלוקת זו נתפסה כמאיימת ביותר במהלך האינתיפאדה השנייה – בשנת 2004, מעל שני שלישים, 68%, אמרו שזו המחלוקת המאיימת ביותר. בשנת 2010 נרשמה ירידה לכ-45%. עם זאת, בשנים האחרונות הם ראו רטוריקה הולכת ומחמירה נגד הציבור הערבי בישראל, מפי פוליטיקאים השייכים לצד הימני-לאומי של המפה הפוליטית. לכן ראוי לציין כי שיעור הערבים שבחרו במחלוקת זו בשנת 2016 היה 52% - עלייה של שבע נקודות אחוז לעומת שנת 2010.

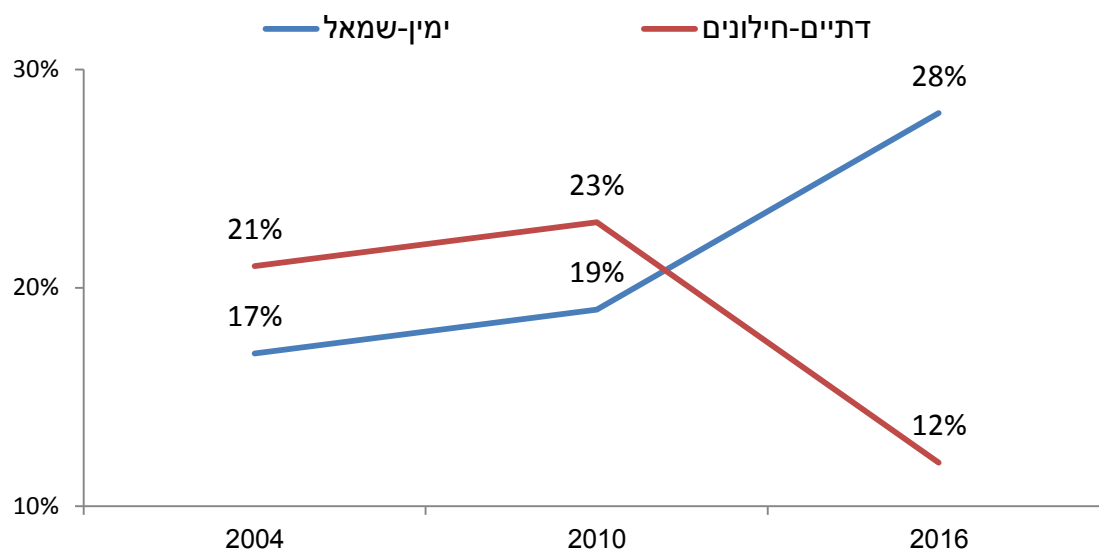
המחלוקות האחרות שנבחנו כוללות אשכנזים-מזרחים, עשירים-עניים, דתיים-חילונים וימין-שמאל. לאחר השסע היהודי הערבי, השסע בין ימין ושמאל נתפס כמאיים ביותר, לאחריו השסע הדתי-חילוני ששיעורו ירד לעומת שנים קודמות ושיעור נמוך יותר של משיבים גורסים כי המחלוקת בין עשירים לעניים היא המאיימת ביותר.

השסע האשכנזי-מזרחי קיבל תוספת מסוימת של תשומת לב בשנים האחרונות כאשר הדור החדש של פעילים מזרחיים צעירים הפך יותר ויותר נוכח ורווח בתקשורת ובחוגים שונים של קובעי מדיניות. בזמן שנערך הסקר, יצא דוח מתוקשר שיעץ לשר החינוך לכלול יותר מורשת מזרחית בחינוך הישראלי. למרות זאת, נראה כי בני הנוער והצעירים מחוסנים למדי להתפתחויות אלה;

מחלוקת זו עדיין מדורגת במקום האחרון והמספרים לא השתנו באופן משמעותי משנים קודמות: קצת יותר משלושה אחוז תופסים אותה כמחלוקת המאיימת ביותר.

למעשה, בתפיסה של שהמחלוקות המסכנות את החברה הישראלית חל רק שינוי אחד משמעותי וחשוב. בשנת 2004, 17% מכלל בני הנוער והצעירים היהודים חשבו כי המחלוקת בין ימין ושמאל היה המאיים ביותר. בשנת 2016, מספר זה עומד כבר על 28% בקרב יהודים.

תרשים 8: המחלוקת המסכנת ביותר את החברה הישראלית בקרב יהודים, 2004-2016

שינוי זה הוא אינדיקטור חשוב המעיד על קיטוב הנתפס כעמוק. מכיוון שישראל הייתה מאז ומתמיד חברה ווּכחנית, זה לא תמיד ברור אם הקיטוב הפוליטי היום גרוע יותר מאשר בכל תקופה אחרת בעבר. אבל העובדה כי מעל רבע מבני הנוער והצעירים רואים במחלוקת פוליטית את האיום החברתי הגדול ביותר משמעה כי או שהטעם הרע של מחלוקת זו מחרף; או שמא כי הבדל פוליטי נתפס יותר ויותר כסכנה לחברה. זו האחרונה היא אינדיקציה מדאיגה של חוסר סובלנות פוליטית.

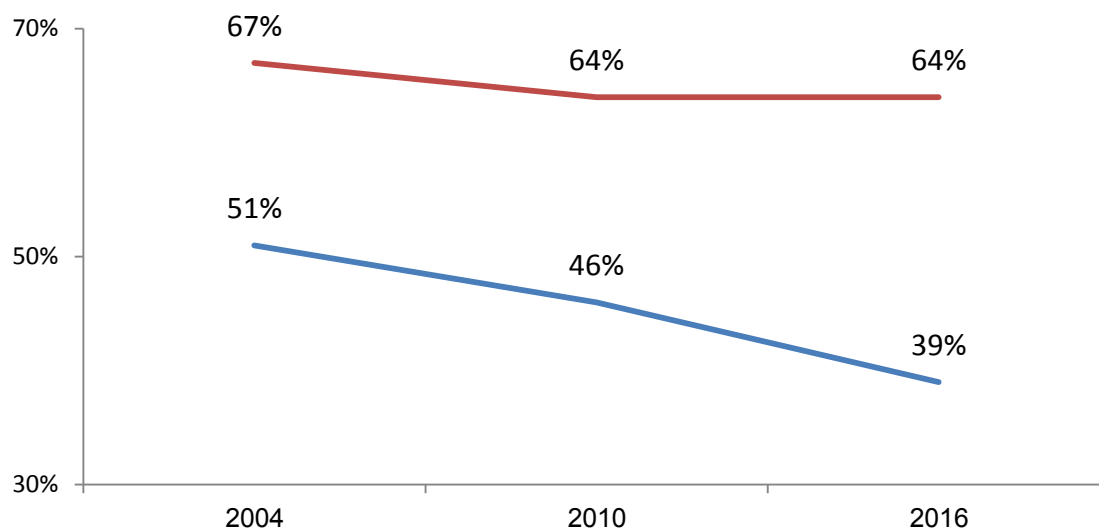
למרות כל זאת, המתח המרכזי בחיים בישראל הוא בין יהודים לערבים. זה לא רק עניין של רגשות; יש לכך השלכות של מדיניות. מחקרי הנוער האחרונים בדקו באופן קבוע האם בני נוער וצעירים יהודים ישראלים היו מוכנים למנוע מאזרחים ערבים זכויות אזרח, כגון הזכות להיבחר לפרלמנט הישראלי. בשנת 2004, יותר ממחצית הנשאלים היהודים תמכו בעמדה זו. בשנת 2010, המספר ירד ל-46% ובסקר הנוכחי ירד שוב ל-39% במצטבר בקרב יהודים. בני נוער נטו מעט פחות לתמוך בעמדה זו (35%), לעומת כמעט 44% מהצעירים (בשנת 2010 לא היה כמעט שום הבדל בין שתי הקבוצות).

ועם זאת לא חל שינוי בהנחות בקרב צעירים יהודים כי הערבים לא השלימו עם קיומה של ישראל ומעוניינים להשמיד אותה. שיעור המצדדים באמירה זו הגיע בשנת 2004 לשני שלישים, בשנים 2010 ו-2016, כ-64% הסכימו עם האמירה. בדיוק כמו בשנת 2010, הצעירים, יותר מבני הנוער,

נטו יותר לחשוב על רעה על האזרחים הערבים – 72% האמינו שהם רוצים להשמיד את ישראל, עלייה קלה מאוד משנת 2010.

תרשים 9: עמדות כלפי ערבים בקרב יהודים, 2004-2016

— יש לאסור על ערבים אזרחי ישראל להיבחר לכנסת

— רוב הערבים לא השלימו עם קיומה של מדינת ישראל והיו משמידים אותה אילו יכלו

אגב, חלק מהערבים מסכימים עם הקביעה שהערבים לא השלימו עם המדינה והיו משמידים אותה אילו יכלו - כמחצית מבני הנוער, אך הרבה פחות, מעט פחות מרבע, מהצעירים. מאחר וחלק גבוה מבני הנוער ציינו גם כי הם לא בטוחים – 30% – לעומת שיעור נמוך של צעירים, נראה כי מקור העמדה זו היא יותר כהתרברבות מאשר מציאות. ובכל זאת ההתרברבות מטרידה. לשם השוואה, בשנת 1998, כ-34% מהערבים בסך הכול הסכימו עם ההצהרה ושוב כ-30% אמרו שהם לא בטוחים, למעשה מגמה זו כמעט ולא השתנתה.

6. השואה

מאז שנת 2009, ראש הממשלה בנימין נתניהו שם דגש כבד על איומים קיומיים; הוא העלה את הנושא של השואה שוב ושוב. דגש זה אף זכה למשקל רב יותר בקדנציה שלו שבין 2009-2013, כחלק מהרטוריקה שלו שקישרה את תוכנית הגרעין האיראנית לשואה. בשנת 2010, בני הנוער והצעירים היהודים הביעו את הרמה הגבוהה ביותר של עניין בשואה מאז הסקר של שנת 1998 – מעל 80%, לעומת רמה של כ-65% במוצע בסקרים הקודמים. סיבה אפשרית נוספת יכולה להיות ההשפעה המצטברת של תכניות חינוכיות ובעיקר המשלחות לפולין לתלמידי התיכון.

בסקר הנוכחי, המספר ירד שוב לשני שלישים בדיוק של יהודים שמתעניינים במידה רבה או רבה מאוד בשואה. אך זה נשאר בגדר קונצנזוס, כמעט בכל וריאציה דמוגרפית או בכל סוג של אידיאולוגיה – שמאל, ימין ומרכז, דתיים וחילוניים כאחד, מציגים את אותן רמות גבוהות של עניין. יתר על כן, גם הערכתם באשר לכמות תשומת הלב הרצויה לעיסוק בשואה לא השתנתה – כבעבר, למעלה ממחצית הנשאלים היהודים סבורים שישראל עוסקת בנושא בדיוק במידה המתאימה, בעוד שבין 30% ל-34% (בשנת 2016) סבורים שישראל צריכה לעסוק בשואה במידה רבה יותר מזו הנוכחית. אולם מעניין לציין כי כבעבר, מעט יותר נשים בקרב היהודים מתעניינות בשואה מאשר גברים - כ-70% לעומת 63%.

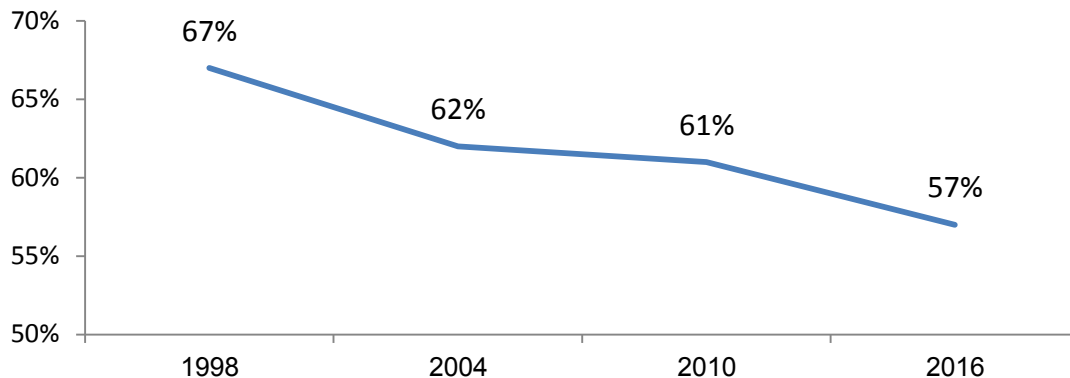
בקרב הערבים, 20% מתעניינים (במידה רבה או רבה מאוד) בנושא, ללא הבדל משמעותי לעומת הטווח הרחב של 30%-7% שנרשמה בשנים קודמות. כשליש סבורים שישראל עוסקת בנושא יותר מדי, בדומה לרמה בשנת 1998. שוב אין זה מפתיע כי 2004 הייתה השנה בה נצפתה מרירות מסוימת בדעותיהם של האזרחים הערבים; באותה עת יותר ממחצית - 53% אמרו שישראל עוסקת יותר מדי בשואה. כאן שוב יש אבחנה מגדרית מעניינת: בעוד שאין הבדל משמעותי בין נשים לגברים המתעניינים במידה רבה (כ-20%), יותר מכפול מהנשים, ביחס לגברים, מתעניינות במידה מועטה (63% לעומת 31%), וכמחצית מהנשים לא מתעניינות כלל (16% לעומת 30%).⁴

מעניין גם לציין כי האמונה שגרמניה היא בין המדינות היחידות לישראל הגיעה לשיא בשנת 2016 בקרב יהודים: 64% אומרים שזה נכון או נכון מאוד - ביחס לכ-40% בשני הסקרים הראשונים (1998 ו-2004) ו-60% בשנת 2010. סיבה אפשרית אחת היא כי במהלך השנים שחלפו מן הסקר האחרון, מדינות מערביות אחרות הפכו יותר ויותר ביקורתיות כלפי ישראל. בני נוער וצעירים ישראלים העוקבים אחר החדשות יכולים לשמוע דיווחים שוטפים על ביקורת כלפי ישראל מצדן של בירות מערביות, בעוד גרמניה תומכת בישראל באופן יציב בפורומים כדוגמת האו"ם.

לבסוף, רק אחוז קטן מאמין שגרמניה לא השתנתה ועדיין ניתן לראות אפשרות של עלייתו של משטר דומה לזה הנאצי: רק 25% בקרב יהודים, הנמוך ביותר מאז שהשאלה נשאלה בשנת 1998. היו עוד התפתחות מעניינות בסקר זה: בכל השנים הקודמות, כמעט שלושה רבעים מהיהודים הסכימו עם האמירה כי רוב העם הגרמני תמך בשואה. במחקר הנוכחי של 2016 זה ירד ל-57%.

תרשים 10: "רוב העם הגרמני תמך בשואה ולא רק המנהיגות" (% המסכימים), 1998-2016

⁴ בשנת 2016, 23 נשאלים ערבים בלבד השיבו על שאלה זו.

סיכום ומסקנות

המגמה לאורך הזמן, אינה עקבית לחלוטין – במובנים מסוימים, 2004 עדיין הייתה השנה עם העמדות הפסימיות ביותר בעמדות של בני הנוער והצעירים. אם אותו השאלון היה נערך בקרב האוכלוסייה הבוגרת זה יכול היה להיות המקרה גם שם.

בהיבטים מסוימים, הנתונים השתפרו לאורך הזמן - תפיסת האיום אינה גבוהה כבשנות האינתיפאדה ובמדד אחד בעמדת יהודים כלפי הערבים יש ירידה בשיעור התומכים במניעת הזכויות של האזרחים הערבים להיבחר.

עם זאת, בסקר 2016 בולטת הירידה החדה באופטימיות ובאמון במוסדות המדינה, בעיקר בקרב האוכלוסייה היהודית. ממצאים אלו חושפים תחושה שהמדינה קופאת על שמריה, המוסדות אינם מתפקדים או גרוע מכך, נשלטות על ידי מערכות לא הוגנות - ובסופו של דבר, הנתונים מצביעים על ניכור.

בעוד השסע היהודי-ערבי בקרב בני נוער וצעירים בחברה הישראלית לא פחות עמוק מאשר בשנים קודמות – אם לא יותר – השסע ימין-שמאל והשסע הדתי-חילוני החופף בחלקו, בולט. נראה כי פיצול זה, בין קבוצות עם זהויות פוליטיות ודתיות שונות, הוא העומד בבסיס חלק מההבדלים הדרמטיים יותר בסקר, כגון האופטימיות לעתיד המדינה. לאור העובדה שישראל נשלטת על ידי ממשלות ימין-דתיים כמעט ברציפות מאז 2001, ייתכן כי ממצאים אלה משקפים את נקודת המבט האופטימית יותר של הקבוצה שיודעת שהיא צפויה, בתקופת חייה, לעצב את העתיד של המדינה.